

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ КАРАШТУУ КУРЧАП ТУРГАН ЧӨЙРӨНҮ КОРГОО
ЖАНА ТОКОЙ ЧАРБАСЫ МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИК
ТОКОЙ ЭКОСИСТЕМАЛАРЫН ӨНҮКТҮРҮҮ ДЕПАРТАМЕНТИ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ АГЕНТСТВО ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И
ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ДЕПАРТАМЕНТ РАЗВИТИЯ ЛЕСНЫХ ЭКОСИСТЕМ

**Кыргыз Республикасынын мамлекеттик
токой фондусунун жана жаратылыш
парктарынын токойлорунда кыюу
боюнча эреже**

**Правила рубок в лесах
государственного лесного фонда
и природных парков Кыргызской
Республики**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ КАРАШТУУ
КУРЧАП ТУРГАН ЧӨЙРӨНҮ КОРГОО ЖАНА ТОКОЙ
ЧАРБАСЫ МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИК

ТОКОЙ ЭКОСИСТЕМАЛАРЫН ӨНУКТҮРҮҮ
ДЕПАРТАМЕНТИ

**Кыргыз Республикасынын
мамлекеттик токой фондусунун
жана жаратылыш парктарынын
токойлорунда кыюу боюнча эреже**

Бишкек 2018

Ушул Эреже Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана мамлекеттик жаратылыш парктарынын токойлорунда кыюуну жүргүзүүнү жөнгө салуучу жоболорду камтыйт. Алар Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттигинин Токой экосистемаларын өнүктүрүү департаментинин адистеринин жана Кыргыз Улуттук илимдер академиясынын П.А. Ган атындагы Токой жана жаңгакчылык институтунун илимий кызматкерлеринин катышуусунда илимий изилдөөлөрдү жана өндүрүштүк тажрыйбаны эске алуу менен иштелип чыккан жана токой чарбасындагы бардык кызматкерлерге, токойду кыюу иштерин жүргүзүүчү жана көзөмөлдөөчү бардык уюмдарга жана мекемелерге арналган.

Эреже токойду жайгаштыруу, аны долбоорлоо жана токойду кыюунун бардык түрлөрүн (өстүрмө кыюу, токойду калыптандырып жана тазартып кыюу сыяктуу иш-чаралар), стандарттарды иштеп чыгууда, сунуштарды, дагы ушул сыяктуу иш кагаздарды даярдоодо пайдаланылмакчы.

Эреже Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясына караштуу П.А. Ган атындагы Токой жана жаңгакчылык институтунун Окумуштуулар Кеңеши менен 2017-жылдын 29-мартындагы № 20-04/43 макулдашылган жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы мамлекеттик агенттигинин 2017-жылдын 27-сентябрындагы № 10-9/218 буйругу менен бекитилген.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын токойлорунда кыюу боюнча эреже Б.К. Ырсалиев, М.Ш. Алиев, Т.М. Абдыкадыров жана С.К. Асановдор тарабынан даярдалган.

Ушул басылма Германиянын экономикалык кызматташуу жана өнүктүрүү Федералдык министрлигинин (BMZ) заказы боюнча Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коому) тарабынан ишке ашырылуучу «Кыргызстандын түштүгүндө жаңгак-мөмө токойлорду жана жайыттарды башкарууга жергиликтүү жамааттарды катыштыруу аркылуу биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо жана жакырчылыкты кыскартуу» долбоорунун финансылык колдоосу менен жарык көргөн. Долбоордун өнөктөш – аткаруучусу болуп UNIQUE forestry and land use GmbH компаниясы саналат. Ушул басылманын мазмуну авторлордун өзгөчө жоопкерчилигинин предмети болуп саналат жана Германия эл аралык кызматташтык коомунун (GIZ) расмий пикирин чагылдырбашы мүмкүн.

Мазмуну

1. Жалпы жоболор	5
2. Ушул Эрежеде кабыл алынган түшүнүктөр жана аныктамалар	5
3. Токойдун өзгөчө корголуучу участоктору	7
4. Токойдун кыйылуучу жерин бөлүүгө даярдык иштери	8
5. Дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби	10
Жашартуу кыюусуна бөлүү	12
Реконструкциялоо кыюусуна бөлүү	13
Токойду калыбына келтирүү кыюусуна бөлүү	13
Санитардык жана башка кыюуларга бөлүү	13
6. Токойду өстүрмө кыюу	13
Токойду өстүрмө кыюунун максаттары жана милдеттери	13
7. Дарактарды классификациялоо жана токойду өстүрмө кыюунун ыкмалары	15
8. Өстүрмө кыюуга дайындалуучу бак-дарактар	16
9. Өстүрмө кыюуну дайындоонун кезектүүлүгү	17
10. Токойду кыюунун ченемдери	18
11. Токойду өстүрмө кыюунун технологиясы	20
12. Экме токойлордогу өстүрмө кыюулар	22
Тянь-Шань карагайы	22
Кызыл карагай	23
Грек жаңгагы	23
Жаңгак мөмөсүн жыйнап алуу жыйнап алуу максатындагы экме токойлор	23
Жыгач алуу максатындагы экме жаңгак токойлору	24
Жаңгак жыйнап алуу максатындагы экме токойлор	25
Кайың	25
Терек	25
Мисте өсүмдүктөрү	26
13. Табигый токойлорунда багуу иретинде кыюулар	27
Жапайы алма, алча, долоно жана зараң өсүмдүктөрү	27
Мисте өсүмдүктөрү	28
Кайың	28
Терек өсүмдүктөрү	29
Ар кандай багыттагы токойлордогу өстүрмө кыюу иштери	29
14. Токойду өстүрмө кыюунун башка түрлөрү	30
Бадал өсүмдүктөрдө тандап кыюунун ченемдери	31
15. Дарактардын бутактарын бутоо (жакшыртуу)	32

16. Өнөр жай плантацияларындагы кыюулар.	32
17. Токойду калыптандырып кыюу	32
Карагай өсүмдүктөрү	33
Токойду калыбына келтирүү боюнча иш-чаралар	35
18. Тандалма санитардык кыюулар	37
19. Жапырт санитардык кыюулар.....	38
20. Анча баалуу эмес токойлорду, ошондой эле коргоочу, сууну коргоочу жана башка функцияларын жоготкон бак-дарактарды реконструкциялоого байланышкан кыюулар	41
21. Башка кыюулар	41
22. Кыйылган аянттарды тазалоо	41
23. Токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо	43
24. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү жана кыюу эрежелерин сактоо боюнча көзөмөлдөө.....	44
25. Эреженин сакталышына жоопкерчилик	47
26. Жыгач кыюу фондун бөлүү боюнча документтер.....	47
27. Жыгач берүүгө наряд жазуу тартиби.....	47
Тиркемелер.....	49
Токой кыйылуучу аянтты бөлүп алуу планы	49
Технологиялык карта	50
Өстүрмө кыюунун долбоору.....	53
Кыйылуучу токойду бөлүп алуу актысы	55
Боштуктар менен жыйылган жыгачтын көлөмүн тыгыздык ченемине которуу коэффициенти	56
Өстүрмө кыюу китепчеси.....	57
Сынамык аянтты кайрадан эсептөө ведомосту	58
Кайрадан эсептөө ведомосту	59
Кыйылуучу токойду материалдык-акчалай баалоо	60
Санитардык-абаттандыруу иштерин жүргүзүү планы.....	61
Дарактардын абалынын шкалалык категориясы	62
Санитардык жапырт кыюуну талап кылган дарактардын жыйынтыктоо ведомосту	63
Токой жайгаштыруунун таксация жана выделдердин тууралыгын текшерүү актысы	64
Токой кыйылуучу аянтты алдын-ала берүү актысы.....	65
Жыйынтык ведомосту.....	66

1. Жалпы жоболор

1.1. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын токойлорунда кыюу боюнча эреже (мындан ары–Эреже) Кыргыз Республикасынын Токой Кодексине ылайык негизги токойчулук талаптарды эске алуу менен зоналдык-типологиялык негизде иштелип чыккан жана Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын токойлорунда кыюуларды жүргүзүү боюнча жөнгө салуучу жоболор системасын камтыйт.

1.2. Эреже кыюуларга карата негизги талаптарды аткаруунун биологиялык жактан туруктуу, жогорку өнүмдүү, чарбалык баалуу дарактарды калыптандырууга, чөйрөнү коргоочу, социалдык жана экологиялык функцияларын сактоого жана күчөтүүгө, ошондой эле өз убагында жыгач алууга багытталган жалпы тартибин белгилейт жана токой чарбалардын жана жаратылыш парктарынын органдары үчүн да, ошондой эле кыюуларды жүргүзүүчү жана аларды жүргүзүүдө көзөмөлдүктү жүзөгө ашыруучу бардык уюмдар үчүн да милдеттүү болуп саналат.

1.3. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын аймагында жайгашкан токойлор айрыкча экологиялык, сууну коргоочу, топурак кыртышын коргоочу, санитардык-гигиеналык, ден соолукту чыңдоочу жана рекреациялык функцияларын аткарышат, өсүмдүк зоналары боюнча ийне жалбырактуу жаңгак-мөмөлүү, арчалуу жана суу жээгиндеги токойлор болуп бөлүнүшөт.

1.4. Эреже Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын токойлорунда колдонулат жана кыюуларды жүргүзүүгө, токойду асыроо боюнча түрлөрүн, ченемдерин жана технологияларын колдонууга карата жалпы талаптарды аныктайт.

1.5. Мамлекетибиз аз токойлуу аймактарга киргендиги, токой өсүмдүктөрүнүн зор экологиялык мааниге ээ болушун, олуттуу сандагы жапайы жаңгак-мөмө өсүмдүктөрүнүн бар болушун, ошондой эле алардын төмөнкү жыштыгын эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана жаратылыш парктарынын токойлорунда токойду өстүрмө кыюу, токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу, санитардык кыюу, башка кыюулар, өнөр жай плантацияларын кыюу жана токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо иштери жүргүзүлөт.

1.6. Токойду пайдалануунун жаңы методдорун иштеп чыгуу максатында илимий изилдөөлөр үчүн токойлордун чектелген аянттарында эксперимент тартибинде дарактарды кыюуга жол берилет.

2. Ушул Эрежеде кабыл алынган түшүнүктөр жана аныктамалар

Биогруппа – курамы, түзүлүшү жана келип чыгышы боюнча окшош параметрлерге ээ болгон 2х1 м аянтчада түзүлгөн токой өсүмдүктөрү, келечекте бир нече дарактардан бир жакшы даракты өстүрүп алуу мүмкүн болот;

Жогорку кампа – жыгачтар жана сортименттер үчүн ылдыйкы кампага же керектөөчүгө ташып чыгуу үчүн жүктөөчү аянт;

Сүйрөп өтүүчү жол – токойдун кыюуга бөлүнгөн жеринин чегиндеги эң кыска жол, ал боюнча кыйылган жыгачтарды жолго ташып чыгаруу же түз ташып чыгаруу убагында дарактардын, шырмыйлардын же сортименттердин сүйрөлүп өтүшү жүзөгө ашырылат;

Токойдун кыюуга бөлүнгөн жери – кыюу үчүн бөлүнгөн токой аянты;

Токойду калыбына келтирүү – мурда токой менен капталган аянттарда эске токойлорду өстүрүү;

Токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу – ийне жалбырактуу токойлорду натыйжалуу жаңыртып туруу жана алардын коргоочу функцияларын сактоо үчүн шарттарды түзүү, ошондой эле токойлорду өз убагында алмаштыруу максатында жетилген жана картайган карагай өскөн жерлерде жүргүзүлөт;

Жыгач даярдоочу – жыгач даярдоого (токой кыюуга) укук берилген жарандык жана юридикалык жактар;

Токой паркы – шаардын ичиндеги, калктуу конуштардагы ден соолукту чыңдоого багытталган жана калктын эс ала турган жери катары кызмат кылган токой массиви;

Жыгач кыюу фонду – өстүрмө кыюу, санитардык жана токойду калыбына келтирүүчү кыюулардын жана токойду кыюунун башка түрлөрүнүн пландаштырылган көлөмүнөн түзүлөт;

Токойдун кыйылчу жери – токойдун кыюуга арналган участогу;

Жыгач кыюу билети – токой пайдалануучунун жыгач даярдоого (токой кыюуга), экинчи даражадагы жыгач материалдарды камдоого укугун күбөлөндүрүүчү документ;

Жаш көчөт – жаш көчөттүн пайда болушунан баштап узун шырмый жыгачка чейинки дарактардын биринчи курактык мезгили;

Кыйыла электер – кыюуга арналган, бирок жыгач кыюу билетинде көрсөтүлгөн мөөнөттө кыйылбай калган жыгачтар же токой участоктору;

Ылдыйкы кампа – жыгач сортименттерин сактоочу база же пункт;

Жыгач берүүгө наряд – кыюуларды жүргүзүү үчүн токой чарбасын башкаруучу ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган берчү катуу отчеттуулуктагы уруксат документ;

Ордер – токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн жана калдыктардан пландан тышкаркы тазалоодо жыгачты аз-аздан берүүгө укук берүүчү документ;

Кыйылган жерлерди текшерүү – токойду кыюунун, экинчи даражадагы жыгач материалдарды камдоонун толуктугун жана тууралыгын, ошондой эле кыйылбай калгандарды, ташылып кетпеген жыгачтарды жана токой пайдалануудагы башка эреже бузууларды аныктоо;

Дарактарды кыюуга бөлүү – кыйылууга тийиш дарактарды накталай тандап алуу, аларды өлчөө жана белгилүү бир участогунун чегинде белгилөө.

Токойлорду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо – илдеттердин жайылышына жана өрттүн чыгышына жол бербөө максатында шамалдан жана бороондон кулаган дарактардан арылтуу;

Башка кыюулар – илимий максатта, токой жайгаштыруу иштерин жүргүзүүдө, гидро-түйүндөрдү, өткөрүүчү түтүктөрдү, жолдорду салууга байланыштуу токой аянттарын тазалоодо, ошондой эле токойдо жол жана өрткө каршы ажырым тилкелерди салууда, пайдалуу казындыларды иштетүүдө (жер казынасын пайдалануу), геологиялык чалгындоо иштерин жүргүзүүдө, ошондой эле токой чарбасынын муктаждыктары үчүн курууда бирин-серин дарактарды кыюу;

Токойду өстүрмө кыюу – токойду асыроо ирээтинде жана ал бак-дарактардын арасынан керексиз дарактарды кыюу менен дарактарды калыптандыруу жана жыгачты өз убагында пайдалануу максатында негизги тукумдагы эң мыкты дарактардын өсүшүнө жагымдуу шарт түзүү жолу;

Токойдун санитардык абалы – токойдун булгануусу, кургап бараткан жана куурап калган дарактардын саны жөнүндөгү маалыматтарды камтыган токойдун мүнөздөмөсү;

Санитардык кыюу – токойдун санитардык абалын жакшыртуу максатында айрым илдетке чалдыккан, зыянга учураган жана куурап бараткан дарактарды же бардык дарактарды кыюу;

Технологиялык карта – токой кыюу жумуштарын жүргүзүүнүн кабыл алынган технологиясы жана мөөнөттөрү, кыюунун жана кыйгандагы чамындылардан тазалоонун ыкмалары, сүйрөп өтүүчү жолдорду, жүктөөчү аянттарды, ташып чыгуучу жана жеткирүүчү жерлерди жайгаштыруу схемасы, жаш өнүмдөрдү жана жаш дарактарды сактоо аянты жана алардын сакталуу пайызы, токойду калыбына келтирүүнүн ыкмалары жана эрозиялык процесстерди болтурбоо боюнча иш-чаралар.

Кыйылган дарактарды жогорку кампага ташуу – жыгач даярдалган жеринен (токойдун кыйылчу жеринен) жыгач жүктөлүүчү пункттарга кыйылган дарактарды, шырмыйларды жана жумуру жыгачтарды ташуу.

3. Токойдун өзгөчө корголуучу участоктору

- 3.1. 35° жогору тоо капталдарында жайгашкан токойлор.
- 3.2. Токойдун жогорку чегин бойлото жайгашкан жазылыгы 200 м тилкелер.
- 3.3. Кырларды жана суу бөлгүч сызыктарын бойлото жайгашкан жазылыгы 100 м коргоочу тилкелери.
- 3.4. Кар көчкүлөрүнөн, тоо кыртышынан чыккан, көчкөн жерлердин кыр жагындагы жайгашкан жазылыгы 50 м токой тилкелери.
- 3.5. Курамына реликтик же эндемикалык өсүмдүктөрдүн түрлөрү кирген өзгөчө баалуу дарактардын, бадалдардын жана өсүмдүктөрдүн түрлөрүн камтыган токой участоктору.
- 3.6. Санаторийлердин, эс алуу үйлөрүнүн, пансионаттардын жана башка ден соолукту чыңдоочу мекемелердин 1 км радиус айланасында жайгашкан токойлор.

3.7. Генетикалык жактан өзгөчө баалуу токой участкатору (плюстук бак-дарактар, токой үрөндүк участкатору), атайын багыттагы токойлор, мамлекеттик токой заказниктер.

3.8. Республикалык жана облустук маанидеги автомобиль жолдорун бойлото, ошондой эле суу түтүктөрүн жана газ түтүктөрүн бойлото жайгашкан жазылыгы 50 м токой тилкелери.

3.9. Дарыялардын, булактардын башталыштарынын 100-250 м радиус айланасындагы токой участкатору, ушундай эле дарыялардын, каналдардын жээктериндеги, көлдөрдүн жана башка көлмөлөрдүн айланасындагы сууларынын жээктерин коргоочу тилкелери.

3.10. Токойсуз мейкиндиктердин чектери боюнча токойдон 1 км ашык узата аралыкка жайылган жазылыгы менен жана токой өстүрүү максаттары үчүн багытталбаган токойдун четтери, 100га чейин токойсуз мейкиндиктердин арасында жайгашкан токой участкатору, ошондой эле кумдак жана суу жеп кетүүчү жерлерде, туруксуз топурактуу жерлерде өсүүчү бак-дарактар.

3.11. Өзгөчө корголуучу аймактарында «1.1.», «1.2.», «1.3.», «1.4.», «1.5.» пунктчаларында көрсөтүлгөн (эгерде реликтилик жана эндемикалык түрлөрүнүн курамы 10% көп болсо), «1.6.» – дарактардын абалы боюнча (зыянкечтерге, илдеттерге чалдыккан, зыянга учураган, куурап бараткан жана ашыкча жетилген дарактар) токойду асыроо иретинде кыюуга жана бирин-серин дарактарды жыйноого жол берилет.

4. Токойдун кыйылуучу жерин бөлүүгө даярдык иштери

4.1. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү боюнча иштерин баштоого чейин токой чарбалары жана жаратылыш парктары тарабынан төмөнкү даярдык иштери жүргүзүлөт:

- а) кыюуга карата дайындалган токой участкаторуна талдоо жүргүзүлөт жана зарыл болгон учурда токой ишин жүргүзүүчү материалдар такталат.
- б) иштин көлөмү белгиленет жана жыгач кыюу фондуна биринчи иретте киргизилүүгө тийиштүү болгон аянттар аныкталат (абалы боюнча кыюуну талап кылган ашыкча жетилген жана зыянга учураган дарактар, кыйылбай калган дарактар жана мурунку жылдардын баштала элек токойдун кыйылчу жерлери);
- в) № 1 Тиркемеге ылайык, токойду өстүрмө кыюуга (түрлөрү боюнча) токойдун кыйылчу жерлерин бөлүүнүн жана токойду калыбына келтирүү үчүн кыюулардын планы түзүлөт.

4.2. Бөлүү планы кыюу эрежесине жана токой чарбасын жүргүзүү боюнча башка ченемдик-техникалык документтерге, ошондой эле кыюу пландалышына ылайык токой жайгаштыруу материалдарынын негизинде токойчулуктун башчысы тарабынан түзүлөт жана токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын жетекчиси тарабынан бекитилет.

4.3. Бөлүүгө белгиленген токой участоктору накталай алдын ала текшерүүдөн өткөрүлөт. Токой жайгаштыруунун маалыматтары менен олуттуу айырмачылыктар аныкталган учурда (кургагын жогорулатуу, басымдуулук кылуучу түрлөрдү туура эмес белгилөө), бак-дарактар кыюуга бөлүнүп берилбейт, бул участоктордо кыюу иштери жүргүзүлбөйт. Ушуну менен катар мындай участокторуна токой жайгаштыруунун материалдарында табылган каталар тууралуу акт түзүлөт.

4.4. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү эреже катары, карсыз, жаз жана жай мезгилдеринде жүргүзүлөт:

- а) токойду өстүрмө кыюу жана реконструкциялоого байланышкан кыюулар Эрежеге ылайык – кыюуга чейин 1 жыл эрте даярдалат;
- б) санитардык кыюу, башка кыюулар жана токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн жана калдыктардан тазалоо – иш жүзүндөгү муктаждыктар боюнча.

4.5. Кыюунун бардык ыкмаларында токой кыюу жумуштары башталганга чейин сүйрөп өтүүчү жолдорду, жүктөөчү аянтчаларды белгилөөдөн, кооптуу дарактарды жана тоскоол кылган майда жыгачтарды кыюудан турган даярдык иш-чаралар аткарылат. Токойдун кыйылчу жерлеринде жыгач кыюуга жогоруда көрсөтүлгөн даярдык иштерин жүргүзүүдөн кийин гана жол берилет.

4.6. Сүйрөп өтүүчү жолдорду, жүктөөчү аянтчаларды белгилөөдө жергиликтүү рельеф, жолдордун, талаалардын болушу, жаш өнүмдөрдү жана жаш дарактарды максималдуу сактап калуу зарылдыгы, ошондой эле топуракты эрозиялык процесстерден коргоо эсепке алынат.

4.7. Сүйрөп өтүүчү жолдордун, жогорку кампалардын жүктөөчү аянтчалардын астындагы жалпы аянты мүмкүнчүлүгү боюнча эң аз болууга тийиш. Сүйрөп өтүүчү жолдорду белгилөө жаш өнүмдөргө, жаш дарактарга жана топуракка эң аз зыян келтирген жерлерде жүргүзүлөт. Тоолордогу магистралдык сүйрөп өтүүчү жолдор мүмкүн болушунча капчыгайлардын түбү жана алардын тарамдары боюнча өтүшү керек.

4.8. Эрозияга карата начар жана туруксуз топурактарда (сейрек чөп жана чым каптаган жерлер), ошондой эле тиктиги 10° ашкан капталдарда кыйылган жыгачтарды жолго ташып чыгарып сүйрөп өтүүчү жолдорду кыркынды калдыктары менен бекемдөө керек.

4.9. Даярдалган сүйрөп өтүүчү жолдун жазылыгы капталдын тиктигинен көз каранды жана 5 метрден көп болбошу тийиш. Токой кыюу жумуштары аяктагандан кийин минералдаштырылган топурактын жалпы пайызы кыйылчу жердин аянтынын 15%нан ашпоого тийиш.

4.10. Капталдар тиктиги боюнча төмөнкүдөй айырмаланат: жантык (10° чейин), эңкейиш (11-20° чейин), тик (21-35°), өтө тик (35° жогору). Капталдардын тиктиги төмөнкүчө аныкталат: 1) эгерде капталдын айрым участоктору тиктиги боюнча 10° дан ашпаса, жалпысынан таманынан чокусуна чейин; 2) эгерде капталдын айрым жерлеринде тиктигинин айырмасы 50 м ден ашык жерлеринде 10° ашса, анда алардын ар бири үчүн тиктиги өзүнчө аныкталат жана асыроо иретинде кыюунун ченемдерин белгилөөдө эске алынат.

4.11. Дарактарды кулатуу учу менен сүйрөп өтүүчү жолду көздөй сүйрөп өтүүчү жолдун огуна карата 45° ашпаган бурч боюнча жүргүзүлөт. Каптал боюнча өйдө багытында дарактарды кулатууга жана кесилген жыгачтарды жолго системасыз ташып чыгарууга жол берилбейт.

4.12. Сүйрөп өтүүчү жолдо дарактар жердин бети менен бир деңгээлде кыйылып, кыйылган жыгачтарды учу менен сүйрөп өтүүчү жолго бойлото кулатылат жолго ташып чыгаруу үчүн. Кыйылган жыгачтарды жолго ташып чыгарууну сөңгөк (хлыст) жана коллор менен жасоого жол берилет. Мында хлыстар сөңгөктөр учу менен ташып чыгарылышат. Дарактарды шактары жана жалбырактары менен ташып чыгарууга тыюу салынат. Ташып чыгаруучу механизмдеринин кыймылы жана кайрылышы сүйрөп өтүүчү жолдор боюнча гана жол берилет. Тоолуу жерде кодура жана жаш өнүмдү максималдуу сактап калууну камсыз кылуучу кыйылган жыгачтарды жолго ташып чыгаруунун атчан түрү кыйла алгылыктуу.

4.13. Токойдун кыйылчу жерлерин иштеп чыгуу жыгач кыюу фондунун сарамжалдуу пайдаланууну эске алуу жана токойчулук талаптарды сактоо менен токой чарбасынын директору же башкы токойчусу тарабынан бекитилген технологиялык карталары менен так ылайык келүүсү менен жүргүзүлөт.

4.14. Жыгач даярдоочу токой кыюуну, кыйылган жыгачтарды жолго ташып чыгарууну жана токойдун кыйылчу жерин тазалоону бүтүргөндөн кийин токой чарбасынын администрациясына жыгач даярдоо иштери аяктагандыгы жөнүндө кабарлайт. Токой чарбасынын жетекчилиги токойдун кыйылчу жерин кабыл алуу үчүн өзүнүн адисин жиберет, ал токойчулуктун башчысы менен бирге токойдун кыйылчу жерин кабыл алат, мында токойдун кыйылган жерин текшерүү акты түзүлөт.

5. Дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби

5.1. Токойду асыроо иретинде кыюу жана токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу үчүн тигилген бак-дарактардын орточо диаметри.

Кыюунун түрлөрү	Диаметри, см		Башка породаларынын диаметрлери, см	
	Карагай, кызыл карагай, кара карагай	Грек жаңгагы, ак чечек ¹	Уруктан өсүп чыккан ¹	Вегетативдүү өсүп чыккан ²
Жакшыртып кыюу	15ке чейин	10го чейин	10го чейин	10го чейин
Суюлтуу	16-35	11-30	11-20	11-15
Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусу	36-50	31-50	21-40	16-30
Токойду калыбына келтирүү кыюусу	50дөн ашык	50дөн ашык	40тан ашык	30дан ашык

Эскертүү: ¹ – үрөндөн өнүп чыккан;

² – дүмүрдөн өнүп чыккан.

5.2. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү төмөнкүнү камтыйт: участкакту GPS-приёмник менен аспаптык сүрөткө тартууну жүргүзүү жана мамылоо. Токойдун кыюуга бөлүнгөн жеринин бурчтары боюнча мамылар жер бетинен 1,3 м бийиктикте жана жыгачтын жогору бөлүгүндө диаметри 12-16 см болууга тийиш. Алдыңкы жагында (бетинде) кварталдын, кыюуга бөлүнгөн жердин номерлери, кыюунун түрү, жылы жана аянты жазылууга тийиш.

5.3. Кыйылуучу жыгачтардын запасы кыюуга дайындалган дарактарды саноо негизинде жана тыгыз кубометрлерде аныкталат. Диаметри 8 см ден кичине болгон кыйылуучу дарактардын запасы жыйылган кубометр менен аныкталат, кийин которуу коэффициент аркылуу тыгыз кубометрлерге которулат.

5.4. Кыюуга дайындалган бардык дарактарды номерлөө жүргүзүлөт, номер жазуу жана белги салуу үчүн жонуу, жандуу камбийине тийбестен, б.а. кабыгын аарчыбастан жонуу менен адамдын көкүрөк тушу бийиктигинде (1,3 м) жана дүмүрдүн төмөн жагында номери жазылат жана токойчулуктун башчысынын балка белгиси коюлат.

5.5. Кыюуга белгиленген дарактарды өлчөө аларды ишке жарамдуу, жарым ишке жарамдуу жана отундукка бөлүштүрүү менен жүргүзүлөт; жарым ишке жарамдуунун жарымы ишке жарамдуу жана жарымын отундуктардын катарларына киргизишет. Ишке жарамдуу жыгачтар боюнча кубдук массасын аныктоо, ири, орто жана майда деп бөлүнөт, ишке жарамдуу жыгачтардан отун алуу – ар бир түр үчүн сортименттик таблицалары боюнча жүргүзүлөт.

5.6. Кыюуга дарактарды тандоо жана даярдалган жыгачты эсепке алуу ар бир участок боюнча өстүрмө кыюунун түрү боюнча өзүнчө жүргүзүлөт. Токой кыюу билетти бир кварталга бирөө эле жазылат, бирок анда өстүрмө кыюунун ар бир түрү боюнча бөлүнгөн жердин номери, алардын аянты, даярдалууга жана алып чыгууга тийиш болгон жыгачты эсепке алуу ыкмасы жана саны, ошондой эле кыйылган жерди кыркынды калдыктарынан тазалоо ыкмасы жана тиешелүү иштерди жүргүзүү мөөнөттөрү көрсөтүлөт.

5.7. Токойчулукта токойдун кыйылчу жерин кыюуга бөлүүнү токой башчы жүргүзөт.

5.8. Кыюулар жүргүзүлгөн участкактор планшетке өстүрмө кыюунун жылы көрсөтүлүп, кызыл сыя менен үзүк сызык аркылуу белгиленет жана төмөнкүдөй шарттуу белгилер менен белгиленет: «Жакш.» – жакшыртуу кыюусу, «Суюл.» – суюлтуу, «көч., өстүрүү» – көчөттөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусу, «ТККК» – токойду калыбына келтирүүчү кыюулар, «БК» – башка кыюулар, «ТСК» – тандалма санитардык кыюулар, «ЖСК» – жалпы санитардык кыюулар. Ошол эле учурда кварталдын таксациялык баяндалышында өстүрмө иретинде жүргүзүлгөн кыюулар жөнүндө тиешелүү жазуу жазылат.

5.9. Бөлүү иштерин аяктагандан кийин жана өстүрмө кыюулар боюнча бөлүү иш кагаздары токой чарбасына тапшырылгандан кийин токой чарбасынын директорунун буйругу менен токой чарбасынын инженери токойдун кыйылчу жерин бөлүүнүн тууралыгын тандоо жолу менен текшерет.

5.10. Кыюу боюнча токойдун кыйылчу жерин бөлүүнүн жол берилүүчү параметри болуп баштапкы маалыматтардан 10% чегинде четтөө эсептелет. Чоң четтөөлөр аныкталганда кыйылуучу токойду кайра бөлүү жүргүзүлөт.

5.11. Өстүрмө кыюуга дайындалган ар бир бөлүп берилген жерге токойду өстүрмө кыюунун долбоору түзүлөт, анда колдонуудагы Эреженин жоболоруна жана өстүрмө кыюу долбооруна ылайык накталай текшерүүнүн маалыматтары боюнча оңдолгон, участоктун мүнөздөмөсүнөн, токой күтүүнүн сунуштамаларынан келип чыгып, өстүрмө кыюунун көрсөткүчтөрүн долбоорлонуучу параметрлери берилет.

5.12. *Жакшыртуу кыюусунда* кыйылуучу жыгачтын эсеби сынамык аянттардын маалыматтары боюнча жүргүзүлөт, анын негизинде бүткүл аянтка которулган жыгачтын болжолдуу санын көрсөтүү менен токой кыюу билети жазылып берилет. Жакшыртуу кыюусу жүргүзүлүүчү кыйылуучу токойдогу кыйылган жыгачтардын иш жүзүндөгү саны өстүрмө кыюусунда жана анын аякташы боюнча бүткүл аянтка ченөө (штабелдерде шырмый жыгачтарды же казыктарды, поленницада – отунду, үймөктөрдө – чырпыктарды) менен аныкталат.

5.13. Жакшыртуу кыюусунда дарактар белгиленбейт, тасмалык же башка формада бир нече сынамык аянт коюлат, ага токой башчынын жетекчилиги менен жыгачтын чыгуусун эсепке алуу жүргүзүлөт. Бул сынамык аянттар бүткүл участокто өстүрмө кыюуну жүргүзүү үчүн критерий болуп кызмат кылат. Сынамык аянттарда жүргүзүлгөн иштер кыюунун колдонулуудагы түрлөрү боюнча белгиленген планга эсептелет. Сынамык аянтчалардын чоңдугу өсүмдүктөрдүн бир түрдүүлүгүнө жараша участоктун 3-5% аянтын түзүшү керек. Сынамык аянтта кыйылган жыгачтын саны боюнча бүткүл участокто кыйылууга тийиш болгон жерлерин бөлүү актысын түзүү менен анын запасы аныкталат (№ 4 тиркеме).

5.14. *Суюлтуу жана көчөттөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусунда* кыюуга дайындалган 8 см жана андан жогорку диаметрдеги дарактар тамыр моюнчасында белгиленет жана кыюуга дайындалган бардык дарактарды номерлөө жүргүзүлөт.

5.15. Сынамык аянттарды коюу боюнча иш кагаздар, ошондой эле сынамык аянттарды коюуну жүргүзгөн адам тарабынан кол коюлган санак жүргүзүү ведомостторунун түп нускалары токойчулуктун делосунда сакталат.

5.16. Суюлтууга, көчөттөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусуна, санитардык кыюуга бөлүнгөн аянттар жөнүндө маалыматтар, ошондой эле аларды жүргүзүү натыйжалары токойду өстүрмө кыюу китебине киргизилет (№ 13 тиркеме).

Жашартуу кыюусуна бөлүү

5.17. Жашартуу кыюу жүргүзүү алдында сынамык аянттары коюлат, аларда кыйылуучу бадалдардын чыгуусун эсепке алуу жүргүзүлөт. Кыйылган бадалдардын запасы тыгыз көлөмгө жыйылган көлөмдү которуу менен аныкталат (№ 5 тиркеме).

Токойдун кыйылчу жерин бөлүүгө документтерди тариздөө (технологиялык картасы, жашартуу кыюунун долбоору жана токойдун кыйылчу жерин бөлүү

актысы) ошондой эле бул Эреженин бак-дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби бөлүмүнө ылайык жүргүзүлөт (5-пункт).

Реконструкциялоо кыюусуна бөлүү

5.18. Реконструкциялоо кыюусуна анча баалуу эмес токой бак-дарактары, ошондой эле коргоочу, суу сактоочу жана башка милдеттерди жоготуучу жана чоң чарбалык мааниге ээ болбогон бак-дарактар дайындалат.

Токойдун кыйылчу жерин бөлүүгө документтерди тариздөө Эреженин бак-дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби бөлүмүнө ылайык жүргүзүлөт (5-пункт).

Токойду калыбына келтирүү кыюусуна бөлүү

5.19. Токойду калыбына келтирүү кыюуга бак-дарактарды бөлүү Эреженин бак-дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби бөлүмүнө ылайык биринчи кезекте чарбалык жактан баалуу породадардын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдүн токойду калыбына келтирүү үчүн жетиштүү саны болгон учурунда жүргүзүлөт (5-пункт).

Санитардык жана башка кыюуларга бөлүү

5.20. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү, кыюуга дайындалган дарактарды саноо, номерлөө жана белги салуу Эреженин бак-дарактарды кыюуга бөлүүнүн жалпы тартиби бөлүмүнө ылайык жүргүзүлөт (5-пункт).

6. Токойду өстүрмө кыюу

Токойду өстүрмө кыюунун максаттары жана милдеттери

6.1. Токойду өстүрмө кыюу туруктуу жогорку өнүмдүү чарбалык баалуу бак-дарактарды калыптандырууга, чөйрөнү коргоочу, социалдык жана экологиялык функцияларын сактоого жана күчөтүүгө, ошондой эле өз убагында жыгач алууга багытталган маанилүү токой чарбалык иш-чаралары болуп саналат. Алар тигилген бак-дарактардын ичинен мезгил-мезгили менен жагымсыз дарактарды кыюу жана негизги породаларынын эң мыкты дарактарынын жана эң баалуу коштоочу жыгач токой породаларынын өсүшү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү аркылуу ишке ашырылат. Өстүрмө кыюуну дарактардын пайда болуу учурунан тартып баштап, токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу мезгили келгенге чейин аякташат.

6.2. Негизги пайдаланууга жол берилбеген токойлордо алар тарабынан аткарылуучу ар кандай экологиялык жана социалдык функцияларды сактоо максатында токой көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү үчүн кыюуларга багытталган токой өстүрмө боюнча көмөкчү иш-чаралар жүзөгө ашырылат.

6.3. Дарактардын абалына жана багуу максаттарына жараша токойду өстүрмө кыюунун же дарактарды түзүүнүн төмөнкүдөй негизги түрлөрү бөлүнөт:

жакшыртып кыюулар (жаш дарактарды багуу иретинде кыюу), суюлтуу, көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюулары. Мындан тышкары, токойду өстүрмө кыюу боюнча иш-чаралар системасына тандалма жана туташ санитардык кыюулар жана токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн жана калдыктардан тазалоо кирет.

6.4. Токой өсүмдүктөрүнүн өсүү шарттарынын тибине жараша токой өсүмдүктөрүнүн өсүшү жана калыптанышы болот. Ушуга байланыштуу бирдей-куракта эң мыкты шарттарда өсүмдүктөрдүн мыкты өнүгүшү байкалат, жаш өнүм бийиктиги жана диаметри боюнча бир кыйла көбөйөт, демек дарак өсүмдүктөрдүн абалы тигил же бул өстүрмө кыюуга бак-дарактарды белгилөөнүн негизи катары алынышы керек.

6.5. *Жакшыртуу кыюусу* – бак-дарактардын жыштыгын, курамын жана формаларын жөнгө салуу. Алар тигилген бак-дарактарда бир же бир нече дарак породаларынын оптималдуу санын сактоого породалардын түзгөн сандык катышын жөнгө салууга багытталган. Жакшыртуу кыюусунда келечектеги дарактардын структурасы түзүлөт. Дарактарда бул кыюуларды жүргүзүүдө негиз катары дарактардын орточо диаметри алынат, ал ийне жалбырактуу породаларында – 15 смден жана жазы жалбырактуу породаларында – 10 см ден ашпоого тийиш.

6.6. *Суюлтуу кыюусу* – дарактардын шактарынын жана сөңгөктөрүнүн формасын жакшыртуу. Дарактын сөңгөгүнүн белгилүү бир калыпка келиши, ал өсүп жаткан бардык учурда жүрөт. Өзгөчө бул көрүнүш алардын дифференция курагындагы дарактардын абалына жараша келет. Суюлтуу учурунда сапатын жана түзүмүн жакшыртуу максатында бак-дарактардын курамына кам көрүлөт. Өз убагында жакшыртуу кыюусу өткөрүлбөй калган бак-дарактарда суюлтуу учурунда жаш дарактарды асыроо иштери аткарылат. Мындай иш чараларды жүргүзүүдө дарактардын курагын эске албай туруп, негиз катары дарактардын орточо диаметри алынат, ал ийне жалбырактуу тукумдагыларда – 16 смден 35 смге чейин, ал эми жазы жана майда жалбырактуу тукумдарына – 11-30 см.

6.7. *Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусу* – мыкты дарактардын өсүшүн көбөйтүү жана жыгачтын сапатын жогорулатуу максатында ийне жалбырактуу дарактарда – 36-50 см чегиндеги орточо диаметринде, уруктан өсүп чыккан жалбырактуу бак-дарактарда – 31-50 см, жаш бутактан өсүп чыккан (грек жаңгагы) – 21-40 см, зараң, ак чечек ж. б. – 16-30 см диаметриндеги дарактарда жүргүзүлөт. Мында негизги жана баалуу коштоочу породаларынын табигый кайрадан жаңылануусун сактоого көңүл бурулат. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюуларынын максаты кодуранын пайда болушу, анын өсүшү жана өнүгүшү үчүн шарт түзүү болуп саналат.

6.8. Токойду өстүрмө кыюунун негизги милдеттери:

- бак-дарактар тукумдарынын түзүлүшүн жакшыртуу;
- мөмө-жемиштердин түшүмдүүлүгүн жогорулатуу;
- токойдун сапатын жана туруктуулугун жогорулатуу;
- токойдогу суунун агымын жөнгө салуучу, топурак кыртышын сактоочу, санитардык-гигиеналык, рекреациялык, экологиялык жана башка пайдалуу касиеттерин сактоо жана жогорулатуу;

- алына турган аянттагы жыгачтын көлөмүн көбөйтүү жана техникалык жактан жетилген даракты кыска мөөнөттө өстүрүп алуу.

6.9. Өстүрмө кыюулардын ар бир түрүндө, эреже катары, бардык сана-лып өткөн милдеттер чечилет, бирок бак-дарактардын абалына жана максаттуу багытталышына жараша башка милдеттери ага баш ийген жетектөөчү максаты аныкталат.

7. Дарактарды классификациялоо жана токойду өстүрмө кыюунун ыкмалары

7.1. Өстүрмө кыюуну жүргүзүүдө бардык дарактар чарбалык жана биологиялык белгилери боюнча үч категорияга бөлүнөт:

- I. – эң жакшы;
- II. – кошумча маанидеги (пайдалуу);
- III. – талапка ылайыксыз (кыйыла турган).

7.2. Эң жакшы сапаттагы дарактар таза, түз сөңгөктүү, төмөнкү бөлүгүндөгү бутактарынан арылган, салыштырма жакшы өнүккөн, жалбырактары жакшы жетилген, сөңгөктөрүнүн ортоңку бөлүгүнөн жогору орун алган бутактары жакшы өнүккөн, салыштырмалуу тез өсүү мүнөздүү, үрөндөн өнүп чыгышы зарыл. Эң жакшы дарактар мүмкүн болушунча тегиз орун алышы керек. Жарыкты сүйүүчү тукумдардагы дарактардан турган токойлордо мындай дарактар токойдун жогорку бөлүгүнө мүнөздүү.

7.3. Мөмө алуу багытындагы жаңгак токойлорунда эң жакшы дарактарга чоң жана өтө жайылып өскөн, шактуу, жакшы сапаттагы мөмө дарактар кирет.

7.4. Кошумча маанидеги дарактарга эң жакшы дарактардын толук жыгачтанган бутактарынан тазалоого көмөк берүүчү жана шактарынын формасы туура болгон дарактар кирет. Буга эң жакшы дарактар категориясына киргизилбеген бак-дарактардын бөлүгү да кирет – алар жарык көп түшкөн жогорку чүмбөттөгү, токойдогу ачык жерлердеги, токой четиндеги дарактар. Кошумча маанидеги дарактарга ар кандай тукумдагы дарактардан туруп, бирок көбүнчө экинчи яруста орун алган же аны түзүүгө жөндөмдүү бөлүгүндө турат.

7.5. Талапка ылайыксыз дарактарга төмөнкүлөр кирет:

- куурап калган, шамалдын таасири астында сынган, куурап бараткан, зыянкечтерден жапа чеккен;
- Ийри өскөн, кош сөңгөктүү, ача сөңгөктүү, шагындагы бутактары өтө жоон (бул жакка тиешелүү эмес) жана сөңгөктүн учун карай тез ичке-рип кеткен, эгерде ал токойдо кошумча мааниге ээ болбосо, ошондой эле мындай дарактарды кыюу аянттын чоң ачылышына алып келбесе;
- эң жакшы жана кошумча маанидеги дарактардын шактарынын өсүшүнө жана өнүгүшүнө тоскоол болуучу дарактар (аларга көлөкө кылуучу жолтоо болуучу).

7.6. Өстүрмө кыюуларды жүргүзүүдө негизинен төмөнкү жана жогорку ыкмаларын колдонушат. Токойду кыюуну суюлтуу иштеринен баштап, эң

мыкты дарактардын ичинен келечектүүсүн бөлүп, алардын абалынын жакшырышына шарт түзүү. Келечектүү деп бөлүп алган дарактардын сөңгөгүнүн диаметри ошол токойдогу дарактардын сөңгөктөрүнүн орточо диаметрине барабар же андан чоң болушу, ошондой эле дарактарга тиешелүү жакшы сапаттардын болушу талапка ылайык. Мындай дарактардын сөңгөгүнө сыр менен же болбосо башка жол менен белги коюлат. Келечектүү деп эсептелген дарактарды жетилген курактагылардын (номограмманын же дарактын өсүү таблицасынын негизинде жүргүзүлөт) санын 20-30% чоңойтулушуна болгон саны менен аныкташат. Калтырылган дарактардын жакшы өсүшүнө шарт түзүү үчүн начар дарактарды кыйышат.

7.7. Бир тукумдагы дарактардан турган экме токойлордо кыюуга бардык ярустардан дарактар тандалып алынат. Бул иш-чаралар жүргүзүлгөндөн кийин эң жакшы өскөн дарактардын үчтөн бир бөлүгүнүн же жарымынын шактарына күндүн нуру жетиштүү болушу зарыл. Ошондой эле кыйыла турган дарактар биогруппалардан да тандалып алынат. Мында бир-эки эң жакшы дарак калтырылып, ал эми кыйыла тургандарына өзүнчө белги коюлат. Кыйыла турган дарактарга кошумча кездешкен тукумдагы гана дарактар эле кирбестен, ошондой эле токойду түзүүчү негизги тукумдагы жана баалуу дарактардын начар өнүккөндөрү да кирет.

7.8. Жаңгак мөмө-жемиш токойлорунда, жарык жетиштүү болгондо жаңгак дарактары чоң-чоң бутактуу эң жакшы өнүккөн болушат. Ошондуктан жакшыртуу кыюусунда негизинен төмөнкү ярустагы дарактар кыйылат, ал эми суюлтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусунда – төмөнкү жана жогорку ярустагы дарактар кыйылат. Жаңгак мөмө байлагандан баштап жакшы өнүккөн шактары бар негизги дарактар белгиленет. Алар жакшы өсүшү, чарбалык-баалуу түшүмү, илдеттерге жана зыянкечтерге туруктуулугу, мол түшүм бериши менен айырмаланып турат. Токойдогу бардык негизги дарактар мүмкүнчүлүккө жараша бирдей тандалышы керек. Алар ачык сыр менен көкүрөк туштан 3-4 см жазылыктагы шакекчелер менен белгиленет.

7.9. Атайы мөмө алуу багытындагы жаңгак экме токойлорунда түшүмдүүлүктү жогорулатуу максатында жаңгактын шагынын жакшы жана эркин өсүшү үчүн өстүрмө кыюулар жүргүзүлөт.

7.10. Жыгач алуу багытындагы жаңгак экме токойлорунда жакшы сапаттагы жыгач өндүрүп алуу үчүн сөңгөктүн түз өсүшүнө шарт түзүү максатында токойдо өстүрмө иштери жүргүзүлөт. Мындай учурда бак-дарактарда дарактардын шактарынын жыштыгы белгилүү бир убакытка чейин коюу болушу керек жана узун штамбы түзүлгөндөн кийин бак-дарактарда өстүрмө кыюулар жүргүзүлө баштайт.

8. Өстүрмө кыюуга дайындалуучу бак-дарактар

8.1. Токойлордогу кыюу иштери токойчулуктун муктаждыктарына байланыштуу алардын ар бир түрүнө жараша жана экономикалык шарттарга байланыштуу келет. Токойду багуудагы токойчулук муктаждык токойдун тибин, абалын аныктаган мүнөздүү негизги белгилерине жараша: экинчи ярустун составы

жана жыштыгы, дарактардын жыштыгы, орун алышы жана алардын диаметрине жараша токойдо орун алышына жараша аныкталат.

8.2. Бир тукумдагы дарактардан турган жана анча-мынча кошумча мааниге ээ тукумдагы дарактары бар токойлордо өстүрмө кыюу иштери жогорку жыштыктагы жана келип чыгуу жолу боюнча ар түрдүү тукумдагы дарактардан турган, көп сандагы илдетке чалдыккан, начар өскөн, ийри сөңгөктүү, шактары начар дарактарды кыюу аркылуу ишке ашырылат.

8.3. Аралаш токойлордо токойду өстүрмө кыюу иштерин жүргүзүү ар түрдүү чарбачылык маанидеги ар кандай тукумдагы дарактардын составы талапка жооп бербегенде жана дарактардын өсүү ылдамдыгы ар түрдүү болгон учурда сунуш кылынат.

8.4. Токойду суюлтуп жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү максатындагы кыюу иш-чаралары бир тукумдагы анча калың эмес жыштыктагы токойлордо жүргүзүлбөйт. Бирок мындай иш-чаралар токойдогу дарактар топтошуп орун алган жана негизги токойду түзүүчү тукумдагы дарактын кошумча маанидеги дарактан жабыр тарткан учурда жүргүзүлүшү мүмкүн.

8.5. Экме токой аянттарында токойчулук иштерин жүргүзүүдө атаандаш, начар өскөн, илдетке чалдыккан, кошумча маанидеги тукумдан турган дарактарды жана табигый жол менен пайда болгон, чарбачылык жактан баалуу дарактарга жолтоо болгон дарактарды кыюу аркылуу жүзөгө ашырылат.

8.6. Жакшыртуу кыюусунда жыгачтын чыгуу санын аныктоо максатында жаш токойдо сынамык аянттар коюлат, алар ошол эле мезгилде бардык аянт боюнча өстүрмө кыюуларды жүргүзүүдө үлгү болуп кызмат кылышат.

8.7. Суюлтуу жана көчөттөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусунда дарактарды тандоо токойдун бардык бөлүгүндө жүргүзүлөт.

9. Өстүрмө кыюуну дайындоонун кезектүүлүгү

9.1. Жалпысынан жана түрлөрү боюнча өстүрмө кыюуларды дайындоо жана жүргүзүү кезектүүлүгү токойлордун максаттуу багытын жана экономикалык шарттарды эсепке алуу менен дарактардын абалына шартталган багып-кароодо токойчулук муктаждыктарга жараша белгиленет.

9.2. Токойлордун максаттуу багытын жана экономикалык шарттарын эске алуу менен токой өстүрүү талаптары менен шартталган өстүрмө кыюуларды дайындоо жана жүргүзүү ырааттуулугу боюнча кезектүүлүктүн төрт тобуна бөлүнөт – I-IV.

- биринчи топ: токойду өстүрмө кыюу негизги токойду түзүүчү тукумдан турган дарактардын жаш көчөттөрүнүн кошумча маанидеги тукумдагы дарактардан жабыр тарткан учурда жүргүзүлөт.
- экинчи топ: негизги тукумдагы дарактар кийинки яруста болуп, жабыр тарткан учурда жана бир тукумдагы дарактардан турган өтө калың токойлордогу суюлтуу иштерин талап кылуучу токойлор.
- үчүнчү топ: негизги токойду түзүүчү тукумдагы дарак анча-мынча жабыр тарткан учурда токойду калыбына келтирүү максатында аралаш токойлордо жүргүзүлүүчү иш-чаралар.

- төртүнчү топ: жогорку жыштыктагы бир тукумдагы дарактан турган токойлордогу суюлтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери.

9.3. Жаш токойлордо өстүрмө кыюу төмөнкүдөй кезек менен жүргүзүлөт:

- а) кызыл карагай, жаңгак, кара карагай, тянь-шань карагайы, терек эке токойлорунда жана токойду кыюу иштерин жүргүзүүдө сакталып калган чарбачылык жактан баалуу тукумдагы дарактардын көчөттөрү, ошол эле учурда алар кошумча маанидеги дарактардын тукумдарынан жабыр тарткан учурда;
- б) табигый өскөн жаш токойлордогу негизги породалар (жаңгак, карагай, ак чечек, ак карагай, терек, алма) анча маанилүү эмес тукумдагы дарактардан жабыр тартканда;
- в) бир ярустагы негизги жана кошумча тукумдагы аралаш жаш токойлордо жана баалуу бир гана тукумдагы дарактан турган жаш токойлордо жакшыртып кыюу мезгили келгенде жүргүзүлмөкчү.

9.4. Кыюуну жүргүзүүнүн кезектүүлүгү жана пландоо бак-дарактардын токой өстүрүү биологиялык мүнөздөмөсүнө жана алардын абалына жараша пландоо ошол токойду түзгөн дарактын тукумунун токойчулук-биологиялык өзгөчөлүгүнө жараша болот.

10. Токойду кыюунун ченемдери

10.1. Токойду өстүрмө кыюунун негизги ченемдери болуп төмөнкүлөр эсептелет: өстүрмө кыюунун башталуу жана аяктоо мезгили, ургаалдуулугу жана кайталанышы жыгач тукумдарынын абалына, биологиялык өзгөчөлүгүнө жараша дарактардын баштапкы жана максаттуу табигый-экономикалык шарттарына жараша белгиленет. Аралаш жана татаал жаш токой аянтчаларында негизги тукумдагыларды экинчи даражадагылар басып кетүү коркунучу пайда болгон учурда, ал эми бир тукумдуу токойлордо – дарактардын жыш болгон аянттарында жүргүзүлө баштайт. Эке токойлордо жакшыртып кыюу дарактар жыш болгон мезгилден башталат. Өстүрмө кыюу иштери ийне жалбырактуу дарактардын диаметри 50 смге, жаңгак, ак чечекте – 50 смге, уруктан өсүп чыккан жазы жана майда жалбырактуу породаларда (зараң, кайың, акация, кара жыгач) – 40 смге, дүмүрдөн өнүп чыккан бардык породалар – 30 смге жеткенде жүзөгө ашырылат.

10.2. Өстүрмө кыюунун ургаалдуулугу токой кыйылганга чейинки дарактардын жалпы запасынан кыйыла турган дарактардын (куурап калган дарактар эске алынбайт) саны аркылуу аныкталып, пайыз менен туюнтулушу, ошондой эле шактарынын жыштыгын төмөндөшү (жакшыртып кыюуда) же суюлтуу жана көчөттөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюусу менен аныкталат.

10.3. Өстүрмө кыюунун ургаалдуулугу бактардын таксациялык көрсөткүчүнө, алардын түзүлүшүнө, абалына, токой өсүү шарттарына (экспозиция жана капталдардын тиктиги, кыртыштын бекемдиги), токойду багуудагы максатка жараша болот.

10.4. Тоо капталдарынын жантайыңкылыгы боюнча төмөнкүдөй айырмаланат:

- жантайыңкыраак (10° ка чейин);
- жантайыңкы (11 ден 20° ка чейин);
- тик (21 ден 35° ка чейин);
- өтө тик (35° тен жогору).

10.5. Тоо капталдарынын тиктиги төмөнкүчө аныкталат:

- а) эгерде капталдын айрым участокторундагы жантайыңкылык 10° тан ашпаган учурда тоонун этегинен чокусуна чейин бир көрсөткүч боюнча аныкталат;
- б) эгерде тоо капталындагы айрым узундугу 50 метрге чейин жеткен участоктор болсо жана жантайыңкылыктагы айырма 10° тан ашкан учурда, алардын ар бирин өзүнчө аныкташып, токойду өстүрмө кыюунун нормативин аныктоодо эске алынат.

10.6. Тоо капталдарынын экспозициялары төмөндөгүдөй бөлүнөт:

- а) кургак күңгөй беттер – түштүк-чыгыш, түштүк, түштүк-батыш жана чыгыш;
- б) нымдуулук жетиштүү тескей беттер – түндүк-батыш, түндүк, түндүк-чыгыш, батыш.

10.7. Кыюулар ургаалдуулугу боюнча төмөнкүдөй айырмаланышат:

- начар – 20% чейин;
- орточо – $21-40\%$ чейин;
- күчтүү – 40% дан ашык.

10.8. Дарактардын шактарынын жыштыгы боюнча төмөнкүдөй айырмаланышат:

- сейрек – $10-50\%$ чейин;
- эркин – $51-80\%$ чейин;
- жыш – $81-100\%$ чейин.

10.9. Тез өсүүчү жана жарыкты сүйүүчү тукумдагы дарактарды өстүрмө кыюу токойлордун абалына жараша көлөкөгө чыдамдуу, жай өскөн тукумдагы дарактардан турган токойлорго салыштырмалуу тез аяктайт, ал эми жаш токойлордо карт дарактардан турган токойлорго салыштырмалуу ургаалдуу жүргүзүлөт.

10.10. Токойду өстүрмө кыюу учурунда дарактардын ортосундагы аралык эркин абалдан төмөн болбошу керек.

10.11. Негизги тукумдагылар кошумча дарактар менен басылып калган аралаш жаш токойлордо, ошондой эле бирдей тукумдагы эмес жаш дарактардын жыштыгын сейректеткенге чейин жакшыртуу кыюулары жогорку ярустун жыштыгын төмөндөтүү үчүн жол берилет.

10.12. Эни $15-25$ м болгон токой четиндеги тилкедеги ачык жерлерде өскөн жаш дарактарда калтырылган бактардын шактары төмөн түшүп, ийиле

өсүп турушуна шарт түзүү менен өтө ургаалдуу кыюу жүргүзүлөт. Эски бактарга кыюу жүргүзүлбөйт, куурап калгандары гана алынып салынат. Суюлтуунун мындай режими суулардын, көлдөрдүн чукул жээктерин, жарларда, тоонун тик капталдарын бойлото орун алган токой тилкелери үчүн да тиешелүү. Мында биринчи кезекте абалына жараша жыгыла турган дарактар кыйылат.

10.13. Дүмүрдөн өнүп чыккан жаш токойлордо токойчулук иштери ар кандай жыштыктагы дарактары бар аянтчаларда жүргүзүлө берет. Токойду жакшыртып кыюу учурунда аянтчаларда биринчи ирет кыюуда 3-5 көчөттө, ал эми экинчи ирет беш жылдан кийин 1-2 көчөттү калтырышат.

10.14. Табигый өсүп чыккан жыш, таза токойдо жакшыртуу кыюусунда кыюунун биринчи ыкмасы менен жыштыгын эркин абалдан төмөн түшүрбөйт.

10.15. Өстүрмө кыюуну кайталап жүргүзүү анын түрүнө, токойду түзгөн тукумдагы дарактарга, алардын составына жана ошондой эле токойдун жалпы абалына, Эрежедеги нормативдерге жараша аныкталат.

10.16. Өстүрмө кыюунун бардык түрлөрүн пландуу түрдө мезгилдүү жүргүзүү үчүн кыюуну кайталоо мезгилдерин жаш токой үчүн 5 жылды колдонуу максатка ылайыктуу табылган. Анда суюлтуу иштерин кайталоо мезгили 5,10 же 15 жыл, көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери үчүн – 10, 15, 20 жыл болот. Ара-лаш жаш токойлордо суюлтуу иштери 2-5 жылдан кийин кайталанышы мүмкүн.

10.17. Жыштыгы эркин жана өтө суюк болгондо, ошондой эле социалдык багытталган жана көп функционалдуу бак-дарактарда (агро-токойчулук) суюлтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери эреже катары дайындалбайт. Мында белгилей кетүүчү нерсе, эгерде келип чыгуу жолу боюнча татаал, аралаш токойлордогу негизги тукумдагы дарактарга жагымдуу шарт түзүү үчүн токойду кыюу иштери жүргүзүлүшү мүмкүн. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюу иштеринде негизги жана баалуу тукумдагы көчөттөрдү жана үрөндөн өнүп чыккан жаш бүчүрлөрдү сактоого кам көрүү иштери жүргүзүлөт.

11. Токойду өстүрмө кыюунун технологиясы

11.1. Токойду өстүрмө кыюу иштеринин технологиясын жана уюштуруу аймактын рельефине, токой дарактарынын түзүмүнө жана жашына, жүргүзүлүүчү зарыл болгон токойчулук иштерине, машинанын шаймандарынын болушуна, мындай иш-чараларды жүргүзүүдө жыгачты даярдоодо белгилүү сортименттеринин чарбачылык жактан максатка ылайык экендигине жараша аныкталат.

11.2. Өстүрмө кыюуга бардык бөлүнгөн аянттардын технологиялык картасын токойчу түзүп, анда токойду өстүрмө кыюунун бардык түрлөрүн, дарактардын сөңгөктөрү сүйрөлүүчү жолдорду, анын ыкмаларын жана кыйылган дарактардын ордун тазалоону, жыгачтар биринчи ирет коюла турган орунду, жолдордун жайгашышын белгилейт (№ 2, 3 тиркеме).

11.3. Токойду кыюу иштерин жүргүзүүдө жаш көчөттөрдү сактоого өзгөчө көңүл бөлүнүп, кыйыла турган дарак кулаганда жакын өскөн көчөттөргө залал тийбегидей багытты тандап алышат. Диаметри 30смди түзгөн

дарактардын дүмүрүнүн бийиктиги 10смден, ал эми 30смден жогорку диаметрдеги дарактардын дүмүрүнүн бийиктиги ошол дарактардын диаметринин $\frac{1}{3}$ бөлүгүн түзүүгө тийиш. Кар көчкү боло турган тик – 35° тан жогорку тоонун капталдарында дүмүрдүн бийиктигин 1 метрге чейин калтыруу керек. Дарактарды бутактардан токой кыйылган жерде тазалашат. Буталган сөңгөктөрдү трактордун жардамы менен, ал эми тоолуу аймактарда ат менен сүйрөтүп түшүшөт. Сүйрөтүлүп түшкөн дарактардын сөңгөктөрүн жогорку складка жыйнашат, башкача айтканда трактор же машина менен алып кетүү мүмкүнчүлүгү бар жерлерге топтошот.

11.4. Кыйылган дарактарды жолго ташып чыгаруу жана токойдун кыйылчу жерин тазалоо аяктагандан кийин сакталып калган жаш көчөттөрдү жана майда дарактарды түздөп, жабыр тартып, сыйрылып калган көчөттөрдү кыйып салышат.

11.5. Өстүрмө кыюу процессинин технологиясы боюнча токойду жакшыртып кыюу иштерин жүргүзүүдө жабыр тарткан дарактар өстүрүүгө калтырылган дарактардын 2% дан ашпашы, ал эми токойду калыбына келтирүү жана суюлтуу максатындагы жүргүзүлгөн иштерде 3% дан ашпашы талапка ылайык. Биринчи кезекте өсүүгө жөндөмсүз абалдагы, жабыр тарткан дарактар кыйылат жана алардын запасы токойду жалпы кыюунун интенсивдүүлүгүн аныктоодо эсепке алынат.

11.6. Кыюу иштери аяктагандан кийин минералдаштырылган топурактын жалпы пайызы кыюуга бөлүнгөн участоктун аянтынан жакшыртуу кыюуларында – 10%дан, ал эми суюлтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюуларында – 15%дан ашпоого тийиш.

11.7. Токойду өстүрмө кыюу кыш мезгилдеринде жүргүзүлүп, жантайыңкылыгы 10° түзгөн тоо капталдарында сакталган көчөттөр – 80% ды, жай мезгилдеринде жүргүзүлгөн иш-чаралардан кийин – 70% тоо капталдарынын жантайыңкылыгы 10° тан жогору болгон учурда, кыш мезгилдеринде – 70% ды, жай мезгилдеринде – 60% түзүшү талапка ылайык.

11.8. Токойду өстүрмө кыюунун технологиясын тандоо токойду багуунун түрүнүн, бак-дарактардын мүнөздөмөлөрүнөн, токойдун өсүү шарттарынан, керектөө продукцияларын аралык пайдалануу жана техникалык каражаттарына болгон суроо-талапка жараша болот.

11.9. Жашартуу кыюулар бадалдардын тамыр моюнчасынан 5-8 см жогору жүргүзүлүп, келечекте тамырдан жаш чырпыктардын пайда болушуна шарт түзүү максатында ишке ашырылат.

Токойдо кыйылган чырпыктарды (хмыз) ташуу топурактын үстүнкү катмарынын бузулушуна жол бербөө үчүн аттардын ж. б. жардамы менен ишке ашырылат.

Бадал өсүмдүктөрүндө жашартуу кыюулар жыл бою тандалма кыюу ыкмасы менен өткөрүлөт.

Кыйылуучу бадалдардын көлөмүн жашартуу кыюуга даярдалган аянттарды бөлүүнүн маалыматынын негизинде аныкталат.

12. Экме токойлордогу өстүрмө кыюулар

Тянь-шань карагайы

12.1. Кыргыз Республикасында тянь-шань карагайы негизги токойду түзүүчү тукумдагы дарак. Тоолордогу тянь-шань карагайынан турган экме токойлордун өзгөчөлүгү болуп аларды топурак кыртышын бир аз тектирче түрүндө даярдап, 1x2 м аянтчага отургузуу саналат. Токойдун өсүү шартына жараша 1 га аянтка 600 дөн кем эмес аянтча түзүүгө туура келет. Ар бир аянтчага 5тен 10го чейин көчөт отургузулат мындай экме токойлордун түрү чуңкурча же биогруппа деп аталат.

12.2. Чуңкурчада отургузулган көчөттөр белгилүү бир ырааттуулукта жайгашып жана андагы дарактардын орун алышы да иреттүү келип, токойду жакшыртуу максатында жүргүзүлүүчү иш-чаралар чуңкурчадагы же биогруппадагы дарактардын абалын жакшыртууга багытталат. Ар бир топ бир эле тукумдагы дарактардан тургандыктан өстүрмө кыюу иштери жакшы көчөттөрдү калтырууга жана алардын бирдей орун алышына багытталууга тийиш.

12.3. Тобу менен өскөн карагайлардын көчөттөрүн жакшыртып кыюу иштерин жүргүзүү мөөнөтү ошол тукумдагы дарактын өзгөчөлүгү, өсүү шарты ошол биогруппадагы көчөттөрдүн саны 1 га аянттагы аянтчалардын саны менен аныкталат.

12.4. *Жакшыртып кыюу* иштери тянь-шань карагайынан турган экме токойлордо бир нече ирээт жүргүзүлөт. Биринчи ирээт көчөттөргө көлөкө кылып, аларга атаандаш болгон бадалдар кыйылат. Аянтчадагы тянь-шань карагайынын бир дагы көчөтүн кыюуга болбойт. Тянь-шань карагайынын мыкты көчөттөрүнүн бийиктиги 1,2-1,5 метрге жеткен учурда экинчи ирээт жакшыртып кыюу иштери жүргүзүлөт. Үчүнчү ирээт токойду жакшыртып кыюу балатынын диаметри 11-15 смге жеткен учурда ишке ашырылат. Токойдо кыюу иштери балатылар жыш болгон учурда жүргүзүлүп андан майда жыгач-отун алынат. Жаңы жылдын астында балатыларга муктаждык болгон учурда жүргүзүлөт.

12.5. *Суюлтуу* иштери дарактар жыш өскөн жерлерде токойду жакшыртып кыюу иштеринен 10 жылдан кийин аткарылат. Мында ар бир биогруппада 2-3 төн кем эмес балатыларды калтырышат. Суюлтуу дарактын диаметри 16-35 смди түзгөн учурда ишке ашырылат. Биогруппада начар өскөн, илдетке чалдыккан бир тарабы бутактуу болгон дарактар кыйылат. Суюлтуу иштери жаңы жылга жакын мезгилде жүргүзүлүп, мында шырык жана бийик жаңы жылдык карагайлар алынат. Токойду мындай ыкма менен кыюу дарактардын сөңгөгүнүн жакшы өнүгүшүнө өбөлгө түзөт.

12.6. *Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери* суюлтуудан кийин алардын абалына жараша 20 жылдан кийин жүргүзүлөт. Дарактардын орточо диаметри 36-50 см жеткенде, токойдун өсүү шарты жакшы болсо андай шартта эртерээк жүргүзүлүшү мүмкүн. Токойду мындай кыйган учурда дарактардын жакшы өсүшүнө ыңгайлуу шарт түзүлөт (1-класстагы өсүү шарты). Ар бир аянтчада болгону бир эки дарак калтырылып, токойдогу мындай кыюу иштери дарактардын жыш же эркин жыштыкта болгон учурунда жүргүзүлүп, мында орточо жана майда жыгачтар алынат. Мындай учурларда тянь-шань карагайынын табигый жол менен калыбына келишине шарт түзүлөт.

Кызыл карагай

12.7. *Жакшыртып* кыюуда аянтчаларда жыштыгы коюу болгон экме токойлордо дарактардын диаметри 15 см чейин жетсе кыюуга даярдалат. Аянтчада өсүүсү артта калган, илдетке чалдыккан, сөңгөгү ийри жана эки, айры сөңгөктүү, көп ачалуу дарактар кыйылат.

12.8. Кызыл карагай дарактары шактары биригип, бири-бирине жакын болгон учурда кыюулар жүргүзүлөт.

12.9. Дарактар бир яруста орун алган учурда биринчи ирээт жакшыртып кыюу иштери жүргүзүлүп, ар бир аянтчада 3-4 көчөт калтырылат.

12.10. Кызыл карагайды суюлтуу иштери абалына жараша 5-10 жылдан кийин, кээ бир көчөттөр биринчи ярусту ээлеп, ал эми калгандарынын сөңгөктөрү ичке келип куурай баштаган учурда жүргүзүлөт. Аянтчалардагы кызыл карагайлар жыш болуп, дарактардын сөңгөгүнүн орточо диаметри 16-35 смге жеткенде суюлтуу иштери сунуш кылынат. Мындай учурда токойду кыюунун төмөндөн баштоо ыкмасын колдонушат. Биогруппада илдетке чалдыккан, сөңгөгүнүн жогорку бөлүгү көп ачалуу болгон жана куурап бараткан дарактар кыйылат. Токойду мындай кыюу иштеринде калтырылган дарактардын сөңгөгү үчүн калыптанууга жакшы шарт түзүлөт. Ар бир аянтчада 2-3 кызыл карагайдын көчөтү калтырылат.

12.11. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери жакшы өскөн кызыл карагайдын көчөттөрүнүн мыкты өсүшүнө жана алардын табигый жол менен көбөйүшүнө шарт түзүү үчүн, ошондой эле алына турган жыгачтын көлөмүнүн көп болушуна өбөлгө түзүү максатында жыш жана анча калың эмес массивдерде жүргүзүлөт. Мындай иш-чаралар кызыл карагайлар 60-80 жашка келип калган учурда аткарылмакчы.

Грек жаңгагы

12.12. Чоң аянттарда өзүнүн абалы боюнча кыюуларды талап кылган дарак – грек жаңгагы. Грек жаңгагынын экме токойлору эки багыт боюнча өстүрүлгөн: жаңгак мөмөсүн жыйнап алуу жана жыгач өндүрүп алуу багытында. Жүргүзүлө турган токой кыюу иштери да ушул максаттарга шайкеш келиши зарыл.

Жаңгак мөмөсүн жыйнап алуу максатындагы экме токойлор

12.13. Грек жаңгак дарактарынын мөмө өндүрүмдүүлүгү алардын шактарынын өнүп-өсүшүнө түздөн-түз көз каранды. Ошондуктан экме жаңгак токойлорунда жакшыртып кыюу иштери жогорку түшүмдү камсыз кылуу үчүн жаңгактын шагынын жакшы өсүп-өнүгүшүнө шарт түзүү максатында жүргүзүлөт. Жыгач алуу мындай учурда кошумча мааниге ээ. Жаңгак жыйнап алуу багытындагы экме токойлорду отургузууда 1га аянтга көчөттөрдүн саны токойдун өсүү шартына ылайык 70тен 100гө чейин болушу керек. Ошол эле учурда мындай багыттагы экме токойлорду отургузууда жана себүүдө ар кандай схемалары колдонулуп келген – 1 гектар жерге 200 аянтчага 500гө жакын көчөт, ал эми ар бир

аянтчада 5-10гочейин отургузуу жана себүү ыкмалары жантайыңкы капталдарда колдонулган. Тегиз жерлерде 8-10 даана үрөн себүү жолу менен отургузулган. Себилүүчү аянтчалардын ортосундагы аралык 2-3 м түзөт. 1га аянтта көчөттөрдүн мындай саны өтө көп болуп, жаңгактын шагынын нормалдуу өнүгүшүнө жолтоо болот. Ошондуктан бул учурда токойду өстүрмө кыюуну жүргүзүү менен гана жогорку түшүмдүүлүктөгү дарактарды өстүрүүгө болот.

12.14. Жакшыртып кыюунун биринчи ыкмасы грек жаңгагынын көчөт-төрүнө көлөкө болгон бадалдар же анча баалуу эмес тукумдагы дарактарды кыюу аркылуу ишке ашырылат. Экинчи ыкмасы аянтчаларда өскөн көчөттөрдүн шактары өсүп, бири-бирине биригип калган учурда жүргүзүлөт. Аянтчаларда жакшы өнүккөн, шактуу, илдетке туруктуу абалы менен айырмаланган 1-2 көчөт калтырылып, ал эми илдетке, үшүккө чалдыккан, начар өскөн көчөттөр кыйылат. Кыюунун үчүнчү ыкмасы мыкты дарактар мөмө берген учурдан баштап жүргүзүлөт. Экме токойдогу жакшы өскөн шактуу, жакшы сапаттагы жаңгак берүүчү жана түшүмдүүлүгү жогору келген 100-150 дарак калтырылат. Токойду кыюу иштерин жүргүзгөндөн кийин дарактардын шактарынын ортосундагы мейкиндик бош болот.

12.15. Суялтуу иштери экме токойлор жыш болгон көпчүлүк көчөттөрдүн мөмө берүүчү шактары өнүгө баштаган мезгилде жүргүзүлөт. Негизги максаты – дарактардын ортосундагы аралыктардын кенен болушун жана калтырылган дарактардын өсүп-өнүгүшү, шактарынын калыптанышы үчүн жакшы шарттарды түзүү.

Мында дарактарды кыюуга дайындоо чарбалык максаттарына, түшүмдүүлүгү, мөмө-жемиштеринин сапаты, ар кандай илдеттерге туруктуулугу ж. б. сыяктуу дарактардын абалынын белгилерине негизделип жүргүзүлөт. Токойдун зыянкечтери менен жабыркаган, кургак учтуу, зыянга учураган, начар шактуу жана мөмө-жемишинин сапаты төмөн дарактар алынып салынат.

Мөмөлүү багыттагы өсүмдүктөрүнүн калыптанышы болжол менен 30-40 жашына чейин аяктоого тийиш. Кыюуларды жүргүзүүдөн кийин бак-дарактардын шактарынын жыштыгы эркин болушу керек. Мындан ары бак-дарактарда өзүнүн абалы боюнча (илдеттүү, жарым-жартылай зыянга учураган) кыюу талап кылган дарактарды гана алып салуу мүмкүн болот.

Жыгач алуу максатындагы экме жаңгак токойлору

12.16. Жакшыртып кыюу иштеринин негизги багыты-көп өлчөмдөгү жыгач алуу жана ошол эле учурда алардын коргоо функцияларын аткарган туруктуу токойду түзүү. Жаңгак жыйнап алуу бул учурда кошумча мааниге ээ. Жакшыртып кыюу иштеринин технологиясы жаңгак мөмөсүн жыйнап алуу экме токоюнан айырмаланбайт. Бирок, мындагы айырмачылык болуп жакшыртып кыюуда сөзсүз түрдө 2ден көчөт калтырылат.

12.17. Суялтуу иш-чараларды жүргүзүүнүн негизги максаты-түз, жакшы сөңгөктүү экме токойлорду пайда кылуу үчүн илдетке чалдыккан, начар өнүккөн сөңгөктүү, жай өскөн көчөттөрдү кыюу аркылуу ишке ашырылат. 1 га аянтка 250-300 көчөт калтырылат.

12.18. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иш-чараларын жүргүзүүдө 1га аянтта 150-200гө жакын дарак калышы талапка ылайык. Мындан ары бак-дарактарда илдеттүү жана зыянга учураган дарактардан тазалоо катарында кыюулар жүргүзүлөт.

Жаңгак жыйнап алуу максатындагы экме токойлор

12.19. Азыркы учурда көп сандагы карыган дарактар (45-60 жаштагы) экме жаңгак токойлору бар, аларда өстүрмө кыюу аз өлчөмдө жүргүзүлүп, же таптакыр жүргүзүлгөн эмес. Өзгөчө жакшы шарттарда өскөн мындай токойлордун абалы азыркы учурда абдан туруксуз, стабилдүү эмес. Көбүнчө, аларда кардан, шамалдан ж. б. учурларда жыгылышы, жабыр тартышы байкалат. Мындай токойлордо анча чоң эмес ургаалдуулукта суюлтуп кыюуларды жүргүзүү зарыл, бирок алардын кайталанышы 3-5 жылда болуусу зарыл. Бул кыюулардын негизги принциби –жаңгак жыйнап алуу максатындагы токойлорду түзүү. Бул учурда дарактардын туруктуулары тандалып калтырылат жана алардын атаандаштары өсүмдүктөрдүн жыйноо жолу менен багуу жүргүзүлөт. Аз ургаалдуулукта кыюулар. Акырындык менен токойду кыюу иштеринин натыйжасында келечекте туруктуу токойдун пайда болушуна өбөлгө түзүлөт. Токойлордо суюлтуп кыюу иштерин жүргүзгөндөн кийин калтырыла турган дарактардын саны экме токойдун абалынан жана өсүү шарттарына көз каранды келип, 1 га аянтка 100дөн 200гө чейин дарак көчөттөрү калтырылат.

Кайың

12.20. Жакшыртып кыюу иштери көчөттөр отургузулгандан 5-6-жылдан кийин акырындык менен жүргүзүлүп, жакшы формадагы көчөттөр калтырылат. Ийне жалбырактуу тукумдагы көчөттөргө жолтоо болгон ошондой эле илдетке чалдыккан, начар өскөн, зыянга учураган көчөттөр кыйылат.

12.21. Суюлтуу иштерин жүргүзүүдө аянтчада отургузулган беш көчөттүн экөөнү калтырат. Өстүрмө кыюу иштери кайың жыш өскөн учурда колдонулат.

12.22. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштери дарактардын диаметри 21-40 смге жетип, токойдун жыштыгы коюу болгон учурунда жүргүзүлөт.

Терек

12.23. Жакшыртып кыюу. Өзөн токойлорунда жапайы жана экме терек токойлору орун алган. Экме терек токойлорунда жакшыртып кыюу иштери мыкты өскөн дарактардын шактарынын жакшы өсүп өнүгүшү үчүн жүргүзүлөт. 3-5 жаштагы терек токойлорунда тегиз суюлтуу иштеринин ургаалдуулугу 15-25 % ды түзөт. 1 га аянттагы тегиз орун алган 400-500 калтырылган дарактардын сөңгөктөрү бутактуу келген учурда алардын сөңгөгүнүн бийиктигинин 1/3 бөлүгүнө чейин буташат. Бадалдар калтырылып, илдетке чалдыккан, начар өскөн, ийри сөңгөктүү теректерди кыйышат.

Жакшыртып кыюу иштери токойдун жыштыгын азайтпоо үчүн 5-7 жылдын аралыгында кайталанат. Терек токойлорунда катарлардын ортосу 2-3 метр

аралыкта өтө жыш болсо (6-8 жаштагы куракта) анда ортосундагы бирден катар терек жапырт кыйылат.

12.24. Суюлтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюулары. Мыкты дарактарды өстүрүү максатында бул кыюулар начар ургаалдуулукта (20% га чейин) жүргүзүлөт. Ал эми токойду кыюунун кийинки этабы 5-10 жылдан кийин суюлтуу иштери бош аянтты камсыз кылуу үчүн, ал эми көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иштеринде аянттын жыштыгын камсыз кылуу максатында жүргүзүлөт. Бул кыюулар терек токойлорунун топуракты сактоочу жана сууну жөнгө салуучу функцияларын күчөтүүгө багытталат. Кыргыз Республикасынын терек токойлорунда акыркы ирээт жүргүзүлүүчү токойду кыюу иштери токойду калыбына келтирүү максатындагы кыюу иштеринин эрежелери менен аныкталат.

Мисте өсүмдүктөрү

12.25. Жыш өскөн эмге мисте токойлорунда 1 га аянтта 500-600төн ашык көчөт отургузулган учурда алардын абалына жараша көчөттөрдүн өсүү шартын эске алуу менен жана түшүмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн өстүрмө кыюу иштерин жүргүзүшөт.

12.26. Кыйыштырып, жакшыртуу иштери жолго коюлбаган эмге мисте токойлорунда көчөттөр мөмө байлаган учурдан баштап (12-20 жаш) суюлтуу иштери жүргүзүлөт. Катары менен өстүрүлгөн мистелердин ортосундагы аралык 3 метрди түзсө, алар үчүн жагымдуу шартты камсыз кылуу максатында катарда өскөн мистелердин ортосундагы аралыкты 6 метрге жеткирүү үчүн ортоңку катардагы мистелер жапырт кыйылат. Мындай курактагы мистелерде суюлтуу иштери балталап кыюу жолу менен жүргүзүлөт. 1 га аянтта 150-250гө чейинки мистелер калтырылып, алардын катарларынын ортосундагы аралык 6-7 метрди түзүшү талапка ылайык келет. Биринчи кезекте эркек мистелер, жыш жана начар өскөн мистелер кыйылат. Эркек мистелерди тандап алуу алар гүлдөгөн учурунда жүргүзүлөт. Топтошуп жыш өскөн мистелердин арасындагы ургаачы көчөттөр дагы кыйылышы мүмкүн. Мистелерди суюлтуу иштери өсүмдүктөрдө (март айынын аягында – апрелдин башталышында) алар бүчүр байлаган учурда эрте жазда жүргүзүлөт. Калтырылган дүмүрлөрдүн бийиктиги 5-6 см ден ашпоого тийиш.

12.27. Мисте токойлорунда өстүрмө кыюудан кийин 1гектарда 150-250 дөн кем эмес мисте калууга тийиш. Мисте өсүмдүктөрүн жайгаштыруунун оптималдуу схемалары төмөнкүдөй:

- жантайыңкылыгы 10°ту түзгөн тоо капталдарында – 6х8 метр, 8х8 м, 8х10 метр. Бул 1 га аянтта 120дан 200гө чейин дарактардын орун алышына туура келет;
- жантайыңкылыгы 11-20°ту түзгөн тоо капталдарында – 6х6 метр, 6х8 метр 1га аянтта– 300-200 мистенин өсүшүн камсыз кылат;
- жантайыңкылыгы 20°тан жогору тоо капталдарда – 4х6 метр жана 6х6 метр 1 га аянтта – 300-400 мистенин өсүшү талапка ылайык.

12.28. Мүмкүнчүлүккө жараша плантациядагы эркек жана ургаачы дарактардын катнашы төмөндөгүдөй 1:5, 1:7ни түзүшү керек.

12.29. Мисте тамыры өтө өнүккөндүгүнө байланыштуу кодура өсүмдүктөрүнүн өсүшүнө жол бербөө максатында аларды жок кылуу үчүн калтырылган дүмүрлөрдү жулуп салуу керек же ал химиялык ыкма менен жок кылынат.

12.30. Тегиз аянттарда 5-10 жаштагы мисте дарактарына механикалык жол менен суюлтуу иштерин жүргүзүү сунушталат. Мистенин айрым катарларын алып салуу курч тиштүү 3 соколуу трактордун жардамы менен жүргүзүлөт. Дүмүрдүн калдыктарынан өсүндүлөрдү пайда кылбоо үчүн алып салынуучу дүмүрлөрдүн тереңдиги 30-35 см тереңдикте жүргүзүлөт. Мистелерди механикалык жол менен тазалоо жантайыңкы капталдарда жана чоң аянттарда (0,5 га көбүрөөк) жакшы өнүккөн топурак кыртышы бар капталдарда жүргүзүлөт.

12.31. Катарлардын ортосундагы аралыкты 7-8 метрге чейин жеткирүү үчүн ортоңку катардагы мистелер жапырт кыйылат. Андан кийин участка топурагынан 8 метрден кийин визирдик сызыктар салынат. Мындай сызыктарга орнотулуучу мамылар трактористке (30-50 м) аралыкта даана көрүнгөндөй болуп орнотулушу зарыл. Биринчи жолу тракторист жүргүзүлгөн сызык боюнча иштейт.

Мистелердин дүмүрлөрүн жулуу 4,5-5 метр аралыктан турган тилкелерде жүргүзүлүп, суюлтулбаган тилке менен болгон аралык 2,5-3 метрди түзөт.

12.32. Бир жолку механизациялашкан суюлтууда айдалуучу өсүмдүктөрдүн 60% гана жок кылынат. Калгандары кайталап айдап чыгууда зыянга учурап, биротоло жок кылынат. Аянтчаларда калтырылгандарды суюлтуу кол менен жүргүзүлөт. Бул учурда аянтчада 1-2 кыйла өнүккөн, зыянга учурабаган өсүмдүктөр калтырылат.

12.33. Жакшыртуусуз калтырылган, суюлтулган мисте өсүмдүктөрүндө дарактардын шактарын нормага койгон (түзөтүүчү) кыюу жүргүзүлөт. Шактын баардык бөлүгүнө жарык жетиштүү болсун үчүн анын шагынын формасын чөйчөкчө түрүндө бутайт. Көбүрөөк бутагандан мисте жабыр тартып калбас үчүн мындай иш-чараларды бир нече ирээт акырындык менен жүргүзүлөт. Даракты ар бир жолу бутаган учурда 2 же 3 ири бутактар алына.

12.34. Жакшыртуу максатында суюлтуу иштери жүргүзүлгөндөн кийин түздөн-түз борбордук сөңгөгүндө мистенин сорттук бүчүрлөрүнүн тамыр моюнчасынан бийиктиги 5-10 см аралыкта окулировка боюнча атайын иштердин комплекси жана келечектеги дарактын штабын формага келтирүү боюнча (сөңгөктөрдү өсүп бара жаткан жаш чырпыктарынан 50-70 см бийиктикке чейин тазалоо) сунуштарына ылайык шактарын багуу жүргүзүлөт. Андан ары дарактарды жакшыртуу шактарынын шар формасынын пайда болушуна багытталат.

13. Табигый токойлорунда багуу иретинде кыюулар

Жапайы алма, алча, долоно жана зараң өсүмдүктөрү

13.1. Мындай токойлордо токойду көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү иш-чаралар жүргүзүлөт. Токойду кыюунун бул ыкмасы дарактар тегиз, жыш жайгашкан аянттарда аткарылат. Тандалып алынган алма жана алча токойлорунда көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү максатындагы кыюу иштери дарактардын ортосундагы аянтты кеңейтүү үчүн жүргүзүлөт.

Мындай иш-чараларды жүргүзүүдө үстөмдүк кылган дарактар жана токойдун экинчи ярусундагы майда дарактар, андагы бадалдар биринчи кезекте кыйылат. Эгерде бул талап аткарылган жумуштун максатына жыштыгы жетишсиз болуп калса, мөмө тукумундагы дарактардан да кыйылат. Дарактар тегиз жайгашпаган шарттарда тоо капталдарында кыйылат. Алма жана алча жок болгон жерлерде дарактардын коргоочу, эрозияга каршы туруктуулугун жок кылбоо үчүн кошумча тукумдагы дарактарды кыюуга болбойт. Мөмө берүүчү тукумдагы дарактардын ичинен биринчи кезекте илдетке чалдыккан, куурагандары андан кийин мөмөсүнүн сапаты жана түшүмдүүлүгү начар дарактар кыйылат.

13.2. Жаңгак токойлорунда алма негизинен экинчи ярусту ээлейт. Алма дарактарын өстүрмө кыюуда калтырылган дарактардын өсүп-өнүгүшүнө, мөмө байлашына жакшы шарт түзүү үчүн куурап бараткан, илдетке чалдыккан, картайган дарактарды жана мөмө берүүчү дарактарга жолтоо болуп, мөмө байлабай турган тукумдагы дарактар кыйылат. Мөмө берүүчү дарактардын ичинен шактары сөңгөктүн жогорку бөлүгүндө жайгашкан дарактар да кыйылат. Жаңгактан алысыраак орун алган мөмө-жемиш дарактары калтырылат. Дарактарды тандап алуунун ургаалдуулугу дарактардын жыштыгы жана аянты боюнча дарактардын орун алуу мүнөзүнө жараша аныкталат.

13.3. Кыюуга тандалып алынган дарактардан кийинки токойдун I жана II ярусундагы жыштык көп болбошу керек.

Жакшы өнүгүп жаткан алма жана алмуруттун дарактарынын куурап бараткан жана башкаларга жолтоо болгон бутактарын бутап турушат.

13.4. Дарактарды кыюу жай мезгилинин экинчи жарымында, дарактарда шактарынын жыштыгын, түшүмдүн көлөмүн жана мөмө-жемишинин сапатын аныктоо оңой болгондо жүргүзүлөт; андан тышкары жайкы кыюуларда кыйылуучу дарактардын дүмүрүнөн жаш бутактарынын жаңырып өсүшүнүн энергиясы төмөндөйт.

13.5. Кыйылган жыгачтарды жана чырпыктарды сөзсүз түрдө кыйылган аянттан чыгарып, аларды сортименттер боюнча штабелдерге, ал эми чырпыктарды үймөктөп, иреттеп жыюу керек. Ташып чыгаруу мүмкүн болбогон учурда ар кандай зыянкечтердин пайда болуусуна жол бербөө үчүн өрт коопсуздук эрежелерине ылайык чырпыктарды өрттөп жиберүүгө болот.

Мисте өсүмдүктөрү

13.6. Табигый мисте дарактары сейрек жайгашкан токойлорго киргендиктен, өстүрмө кыюулар жүргүзүлбөйт.

Кайың

13.7. Кайың токойлору үрөндөн, дүмүрдөн жана аралаш жол менен өсүп чыгуусу мүмкүн.

13.8. *Жакшыртып кыюу.* Кайың басымдуулук кылган же аз санда кездешкен ийне жалбырактуу тукумдагы дарактардан турган токойлордо жакшыртып кыюу иштерин аздан жана орто ургаалдуулукта жүргүзүп, жакшы өскөн, формасы жакшы дарактар калтырылат.

13.9. Суялтуп кыюу. Кайың басымдуулук кылган токойлордо жакшы өсүп урук берүүчү, сөңгөктөрү түз дарактардын өсүшүнө шарт түзүү үчүн илдетке чалдыккан, начар өскөн жана жабыр тарткан дарактарды кыюу менен бир калыптагы суялтуу иштери жүргүзүлөт. Бир дүмүрдөн өнүп чыккан дарактарда болгону 3-5тен ашпаган жакшы дарактар калтырылат. Аралаш кайың дарактарында кайыңдын жакшылары ошондой эле ийне жалбырактуу тукумдагы дарактар калтырылат.

13.10. Көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү. Кайың дарактарында көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюулары орточо жана тез ургаалдуулукта жүргүзүлөт же болбосо вегетативдик көбөйүүсүнө шарт түзүлөт.

Терек өсүмдүктөрү

13.11. Жакшыртып кыюу. Бул иш-чара экме токой теректериндегидей ыкма менен жүргүзүлөт.

13.12. Суялтуу жана көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү кыюулары теректин мыкты дарактарын, ошондой эле башка тукумдагы дарактарга жакшы шарт түзүү үчүн орточо жана күчтүү ургаалдуулукта жүргүзүлөт. Токойду кыюунун мындай ыкмаларын 5-10 жылдын аралыгында токойдун жыштыгын эркин абалдан төмөндөтпөй жүргүзүшөт.

Ар кандай багыттагы токойлордогу өстүрмө кыюу иштери

13.13. Жыш арча токойлорунда (дарак сымал) жакшыртып кыюу иштери 10-15% ургаалдуулукта кардан сынган, илдетке чалдыккан жана куурап бараткан дарактарды кыюу менен ишке ашырылат. Ушундай принциптин негизинде зеравшан, түркстан, жарым шар сымал арчасынын экме токойлорунда жакшыртып кыюулар жүргүзүлөт. Токойду өстүрмө кыюунун кайталанышы экме токойлордун абалына жана жыштыгына жараша ишке ашырылат. Кийинки иш-чараларда куурап калган гана арчалар кыйылат.

13.14. Өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарындагы токойлордо (Мамлекеттик жаратылыш парктар, Мамлекеттик коруктар, илимий жана тарыхый мааниси бар токойлор жана табигый эстеликтерде) алардын табигый абалын сактоону камсыз кылуу үчүн адамдын токойго тийгизген терс таасирин болтурбоо үчүн токойдо пландуу түрдөгү өстүрмө кыюулар жүргүзүлбөйт. Топурак кыртышын, суу агымын бир калыпта сактоодогу мааниси зор, ошондой эле илимий жана тарыхый маанидеги токой участокторун бөлүп алгандан кийин алардагы же алардын бөлүктөрүндөгү талапка толук жооп бербеген жана кандайдыр бир себептерге байланыштуу табигый абалы начар токойлордо аларды жакшыртуу же көчөттүн өсүшүнө өбөлгө түзүү максатындагы иштер жүргүзүлөт.

13.15. Мамлекеттик коруктарда, Мамлекеттик жаратылыш парктарда, корук участоктордо, токой заказниктерде өстүрмө кыюулар Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын токой жана жаңгак өстүрүү институтунун илимий негиздеги сунушу боюнча жүргүзүлөт.

13.16. Дарыялардын, көлдөрдүн, суу сактагычтардын жана башка суу объектилеринин жээктериндеги токой тилкелериндеги токойду өстүрмө кыюу

иштери таза, жогорку жыштыктагы туруктуу, терең тамыр системасы бар дарактарды жана бадалдарды өстүрүүгө багытталат. Мындай дарактар же бадалдар жээктерди бекемдөө менен бирге жер алдындагы суунун запасын толуктоого өбөлгө түзөт. Мында дарактардын ортосундагы жыштык эркин абалдан төмөн-дөбөшү керек.

13.17. Автомобиль жана темир жолдорго жакын жайгашкан токойдун четиндеги токойдо өстүрмө кыюу иштери туруктуу, көбүнчө аралаш тукумдагы жана ар кандай курактагы токойду түзүүгө багытталат. Ушул максаттарга жетишүү үчүн жаш токойлорду сейрек абалга жеткенге чейин суюлтушат. Ал эми жогорку курактагы токойлордо өстүрмө кыюу иштери азыраак жана орточо ургаалдуулукта куурап калган, илдетке чалдыккан, жабыр тарткан дарактарды кыюу аркылуу ишке ашырылат. Зарыл болгон учурларда кошумча көчөт отургузуу иштери жүргүзүлмөкчү.

13.18. Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизилген илимий жана тарыхый баалуулугу бар реликтивтик жана эндемикалык тукумдагы токойлордо кыюуга тыюу салынат.

14. Токойду өстүрмө кыюунун башка түрлөрү

14.1. Токойсуз аймактарынын чектери боюнча токойлордун четтерин багып-өстүрүү Кыргызстанда «жарым-жартылай жабык» болушу керек – шамал үчүн жеткиликтүү, б. а. аларды түзүүчү дарактар ылдый түшкөн шактарга ээ болууга тийиш, илдетке чалдыкпаган жана тилкелеринде жыштыгы эркин болушу керек. Токойдун четтериндеги тилкелерди жазылыгы 2,5 метрге чейин, ал эми токой ичинде (токойдогу ачык жер, көлмөлөр жагынан) – 5-10 м түзүшөт. Токойдун четтерин сейрек учураган майда токой менен шамалга туруктуу тукумдагы дарактар түзөт. Бул максатка жетүү үчүн жаш дарактарда токойдун четтериндеги тилкелерди өстүрмө кыюулар учурунда эркин жыштыгына чейин суюлтушат. Калыптанып түзүлгөн токой четтеринде тамыры менен туруп куураган жана фауталуу дарактар кыйылат.

14.2. *Токойдогу майда дарактарды багып-өстүрүү.* Майда токой жыштыгына, интенсивдүү өсүшүнө жараша бак-дарактарга оң же терс таасирин көрсөтөт. Майда токойдун оң таасири – топуракты эрозиядан алдын ала коргоо, аны катып калуудан жана чым менен басып калуудан сактоо болуп эсептелет. Майда токойдун терс таасири – ал өтө тез өсүшүндө негизги породаны басып калуу учурунда айрыкча жаш дарактарга залакасын тийгизет. Аткарган ролуна жараша майда токойду сактап калышат, суюлтушат же толугу менен кыйып салышат.

14.3. Жаш дарактарда жакшыртып кыюуларды жүргүзүүдө негизги тукумдагы дарактарда багып-өстүрүү тартибинде майда токойду мезгил-мезгили менен жарым-жартылай кыйышат. Аймактын тегизирээк участокторунда же эрозияга дуушарланбаган жантык капталдарда калыптанган бак-дарактарда майда токойду багып-өстүрүүнү, мезгил-мезгили менен аны жашартуу (дүмүргө отургузуу) жолу бүткүл аянт боюнча жүргүзүлөт. Эрозияга дуушарланган капталдарда майда токойду жашартууну капталдардын туурасынан тилкелер менен жүзөгө ашырышат.

14.4. Туруксуз кыртышы (эшилүү, жер көчкү) менен капталдарындагы дарактардын ачык жерлеринде жана «терезелеринде» токойдун коргоочу касиеттерин төмөндөтпөө үчүн майда токойлорду кыйбай, бадалдардагы бутактарынын бир бөлүгүн (куркак, карыган, илдеттүүлөр ж. б.) гана алып салышат.

14.5. Өсүүчү бак-дарактарда өстүрмө кыюуда мөмө берүүчүлөрдү (карагат, бөрү карагат ж. б.) бошотуу максатында мөмө бербөөчү бадалдарды жарым-жартылай кыйышат. Мөмө берүүчү бадалдардын куртиналарында илдеттүү, зыянга учураган жана куурап баштаган карыган сабактарын гана кыйышат. Уруктуу участокторунда, экинчи ярус болгон учурда, негизги породаларынын мөмө берүүсүн күчөтүү жана жердин үстүнөн мөмө-жемиш чогултуунун мыкты шарттарын түзүү максатында майда токой жарым-жартылай кыйылат. Майда токойду кыюуну өстүрмө кыюунун кезектеги жолу менен айкалыштырышат.

14.6. Токой парктарында пайдалуу курт-кумурскаларды жана куштарды тартуу үчүн чоң ролду ойногон бадалдардын гүлдөөчү жана мөмө берүүчү түрлөрүн сактоого өзгөчө көңүл бурулат.

14.7. Бадал токойлорунда жашартуу кыюулар

Бадал токойлорун жашартуу төмөнкүдөй бадал тукумдарына жайылтылат: караган, табылгы, кизильник, бересклет (аюукарагат), шилби жана бадал талы.

Бадал токойлордо тиктиги 35° жогору бардык экспозициялардын капталдарында кыюуларга тыюу салынат.

Бадалдарда жапырт кыюуларга тыюу салынат. Суюлтулган бадалдарда куурап калган карыган бадалдар гана алып салынат.

Бадалдардын топтук жайгашуусу менен калың бадалдарда жаш бутактарын калтыруу менен топтогу жалпы санынын 25-30% кыйылат.

Бадалдардын абалына жараша кыюу 4-5 жылдан кийин кайталанат.

Бадал өсүмдүктөрдө тандап кыюунун ченемдери

Шактарынын жыштыгы	Капталдын экспозициясы	Капталдын тиктиги	Кыюунун ургаалдуулугу, тандап алуунун %
Жыш (81%дан көп)	Түн., Түн-Чыг., Түн-Бат., --/--/--/--	20° чейин 21° жогору 30° чейин	орточо, 30% аз, 20% аз, 20%
Орто (51ден 80%га чейин)	Түштүк Түн., Түн-Чыг., Түн-Бат., Түштүк	30° чейин 20° чейин	аз, 20% аз, 15%
Сейрек (10дон 50%га чейин)	Түн., Түн-Чыг., Түн-Бат., Түштүк	25° чейин 20° чейин	аз, 10% аз, 5%

15. Дарактардын бутактарын бутоо (жакшыртуу)

15.1. Бутактарды бутоо жаңгак-мөмө токойлорунун сапатын жакшырат, ишке жарамдуу жыгачтын жана мөмө-жемиштин чыгышын көбөйтөт. Бутактарды бутоо токойду өстүрмө кыюулары менен бирге жүргүзүлөт, ошондой эле, зарылдыгына жараша, өзгөчө жаңгак-мөмө токойлорунун эме токойлорунда, жазы жана майда жалбырактуу тукумдагы токой өсүмдүктөрүндө (майда жалбырактуу кара жыгач, терек, ак чечек жана башка) жүргүзүлөт.

15.2. Бутактарды бутоо зарылдыгына жараша жүргүзүлөт. Мында жансыз бутактары, ошондой эле жогорку чүмбөтүндөгү 1 га жерге карата 400-500 жалбырактуу мыкты дарактардын бир-эки жандуу көлөкөдөгү жана өсүшүндө начарлаган бутакчалары буталат, ал эми грек жаңгагында – кыюулар аянты боюнча бирдей жайгаштырылган 100-120 дарактын бутактары буталат.

15.3. Бутактарды бутоо сөңгөктүн кабыгынын үстүнкү бети менен бирдей деңгээлде жасалат. Жыгачтын түшүрүлүшүн жана кабыгынын жаракат болушунун алдын алуу үчүн бутактарды эки этап менен араалашат. Адегенде астынан араалашат, андан кийин үстүнөн араалап, ири бутактарын башында сөңгөгүнөн 3-5 см аралыкта, ал эми калган дүмүрүн андан кийин сөңгөгү менен бирдей деңгээлде араалашат. Арааланган жерин бакча вары, креозот менен майлашат же май боёк менен боёп салышат. Бутактарды бутоо үчүн эң жакшы убакыт эрте жаз, дарактарда шире жүрүү башталганга чейинки убакыт болуп эсептелет. Жайдын аягында, токойго мите козу карындарынын спораларынын массалык чачылышы болуп турган мезгилде бутактарды бутоо иштери жүргүзүлбөшү керек. Аларды ишке ашыруу мүмкүн болбогон учурда дароо бутоо жүргүзүү иштеринен кийин өрттөлөт.

16. Өнөр жай плантацияларындагы кыюулар

16.1. Жаңы жылдык балатыларды, жыгач өндүрүп алуу жана башка сортименттерди алуу максатындагы түрдүү дарактар породаларынан өнөр жай плантацияларын түзүүдө техникалык жетилгендикке же белгилүү бир сортименттерге жеткенде аларда жапырт кыюуларга жол берилет.

17. Токойду калыптандырып кыюу

17.1. Токойду калыптандырып кыюу (мындан ары – ТКК) жетилген жана картайган дарактардан турган токойлордогу дарактардын өсүүсү токтоп, алардын айлана чөйрөнү коргоо касиеттери төмөндөп жана көзөмөлгө алуу экономикалык жактан пайдасыз болгон учурда, токойду табигый жол менен калыбына келтирүү иштери жүргүзүлөт.

17.2. Кыюулардын ыкмалары, токойдун кыйылчу жеринин өлчөмдөрү, ТКК ургаалдуулугу жана кайталаныш мөөнөттөрү токойдун тибине, негизги породадардын биологиялык касиеттерине, дарактарынын курамына жана түзүмүнө, токой дарактарынын жыштыгына, токойдун өсүү шарттарына жана мүнөзүнө жараша белгиленет.

17.3. Токойду кыюуну тандап алуу ыкмасы, токойдун калыбына келүүсүнө жана көчөттөрдүн сакталышына багытталган милдеттер менен аныкталат.

17.4. Токойду калыбына келтирип кыюуларды жүргүзүү ыкмасы боюнча топтук-тандалма, акырындык менен жана комплекстүү кыюу болуп бөлүнөт.

17.5. Токойду калыбына келтирип кыюуларды жүргүзүүдө дарактар тукумдарынын биологиялык өзгөчөлүктөрүн, токойлордун корголуу категориясын жана дарактардын абалын эске алуу зарыл.

Карагай өсүмдүктөрү

17.6. Карагай дарактарында капталдардын тиктигине, экспозициясына, токойду калыбына келтирүү абалына, ийгиликтүүлүгүнө жараша акырындык менен, топтук-тандалма жана комплекстүү кыюулар жүргүзүлөт.

17.7. Акырындык менен кыюу 20° га чейин тик түндүк экспозициянын капталдарында өсүүчү бир тектүү дарактарда жүргүзүлөт.

Жыш дарактарда үч ыкмалуу акырындык менен кыюу жүргүзүлөт.

Биринчи ыкмада эркин жыштыкка чейин азайтуу менен запасынын 20-30%ы кыйылат. Экинчи ыкма 20 жылдан кийин сейрек жыштыкка чейин азайтылганда запасынын 30-40%ын кыюу ургаалдуулугу менен токой чүмбөтү астында канааттандырууларлык жаңылануу пайда болгон шартта башталат. Үчүнчү, акыркы ыкма өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөр жетишерлик санда болгондо 20 жылдан кийин жүргүзүлөт. Акыркы ыкмада энелик дарак толук алып салынат. Токой чүмбөтүнүн астында жаш өнүмдөрдүн саны жетишсиз болгондо табигый калыбына келтирүүгө көмөк көрсөтүү чаралары жүргүзүлөт, ал эми кыюу узагыраак мөөнөткө калтырылат.

Карагай токойлордо салыштырмалуу тегизделген (плато сымал) участокторунда жана тиктиги 20° чейин капталдарда эркин жыштыгы учурунда дарактар эки ыкмалуу акырындык менен кыйылышы мүмкүн. Биринчи ыкмасында запасынын 20-40% кыйылат жана жыштыгы сейрекке чейин азайат. Экинчи, акыркы ыкмасы 25 жылдан кийин токой чүмбөтүнүн астында ийне жалбырактуу породаарынын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрүнүн жетиштүү саны (1-2 миң даана) болгондо жүргүзүлөт. Канааттандырууларлык эмес кайра жаңыланууда токой өсүмдүктөрү түзүлөт же табигый кайра жаңыланууга көмөк көрсөтүү боюнча иш-чаралар өткөрүлөт, ал эми кыюунун экинчи ыкмасы 10-15 жылга жылдырылат.

Дарактын жыштыгы сейрек учурунда кыюуга аянты боюнча бирдей жайгашкан саны 1 га жерге карата 2-3 миң даанада бийиктиги 0,7 м кем эмес жакшы өнүккөн шактары менен тянь-шань карагайынын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрү болгондо гана дайындалат. Жок болгондо же сейрек жаш көчөттөр бар болгон учурда тянь-шань карагайынын токой өсүмдүктөрү алдын ала тигилет. Токой өсүмдүктөрү 0,5-1,0 м бийиктикке жеткенден кийин токойдун үстүңкү чүмбөтү эки ыкмалуу кыюу менен 10 жылдык кезектүүлүгүндө толугу менен алып салынат.

Жыштыгы эркин жана жогору эки ярустуу карагай дарактарында экинчи ярустагы дарактарды сактап калуунун эсебинен жаңы дарактарды түзүү максатында акырындык менен кыюулар жүргүзүлөт. Кыюунун биринчи ыкмасында биринчи

ярустун запасынын 50% кыйылат. 20-25 жылдан кийин жүргүзүлгөн кыюунун экинчи ыкмасында биринчи ярустун бардык калган дарактары кыйылат.

17.8. Топтук-тандалма кыюулары түндүк экспозицияларынын тиктиги 30° чейин капталдарында, эреже катары, жаш өнүмдөрдү топтук жайгашуусу менен дарактарында жүргүзүлөт. Чөп өсүмдүктөрү начар өнүккөн жетишсиз кыртыш нымдуулук типтеги токойлордо дарактарды тандоо майда топтор менен жүргүзүлөт. Топтук-тандалма кыюуларды жүргүзүүдө негизги породанын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрүнүн куртиналары жайгашкан жерлерде 1 гектарда диаметри 25-30 м болгон 3-4 «терезе» салынат. Өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш дарактар топторунун саны жетишсиз болгондо же такыр жок болгондо жарык «терезелерде» табигый калыбына келүүгө көмөк көрсөтүү боюнча иш-чаралар жүргүзүлөт же аянтты боюнча аларды бирдей жайгаштыруу менен өсүмдүктөр түзүлөт.

Капталдарда «терезелер» формасы горизонталдары боюнча капталдын туурасынан созулуңку эллипс түрүндө кабыл алынат. Өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрү менен жарык «терезелер» бар болгондо кыюу жаш өнүмдөр топторунун ортосунан периферияга карай башталат. Дарактарды жыгуу кол тийбеген токой тарапка жүргүзүлөт.

Биринчи ыкмада кыюунун ургаалдуулугу бак-дарактын жалпы запасынын 15-20%ынан ашпоого тийиш. Акыркы кыюудан 10-15 жыл өткөндөн кийин «терезелеринде» өсүп кетүүгө жөндөмдүү карагайдын жаш өнүмдөрү болгондо, адатта урук берген жылдан кийин «терезелеринде» калган дарактар кыйылат жана алардын айланасындагы 10-20 метр жазылыктагы тилкеде 60-70% дарактар кыйылат. Ушуну менен жаңыдан суюлтулган токой чүмбөтү астындагы кодуранын пайда болушу үчүн шарт түзүлөт. Кыюу жаш өнүмдөрүнүн айрым топтору өз чектери менен бириккенге чейин жана ар түрдүү жаштагы бак-дарактарды түзгөнгө чейин кайталанат. Жаңылануунун жүрүшүнө жараша токойдун коргоочу функцияларын сактоо зарылчылыгын эске алуу менен кыюунун бүткүл мезгили, эреже катары, 50-70 жыл бою улантылат.

17.9. Комплекстүү кыюу табигый карагай токойлордо бир участка токойду өстүрмө кыюу жана токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу максатына жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Комплекстүү кыюу карагайдын табигый ар түрдүү жаштагы дарактарында бир эле участка жетилген жана ашыкча жетилген дарактар, ошондой эле экинчи ярусту түзүүчү жаш дарактар болгон учурда жүргүзүлөт.

Жаш дарактардын тобуна кийлигишүү шактары жайылып өсө баштаганда башталат. Ар кандай токой өсүүчү шарттарда деңиз деңгээлинен бийиктигине жана капталдын экспозициясына жараша жаш дарактардын тобунда жыш болуу ар түрдүү жашында болот, ошондуктан кыюуну дайындоодогу критерий топтогу дарактардын абалы жана орточо диаметри болушу тийиш.

Эгерде бак-дарактардын биринчи ярусу токойду калыбына келтирүү кыюусунун параметрлерине жетсе, ал эми экинчи ярус топ ичинде эркин жана коюу жыштыктуу жаш дарактардын тобу түрүндө болсо, жаш дарактар аянттарга тобу менен жайгашкан учурда комплекстүү кыюу дайындалат. Экинчи ярус топ ичиндеги эркин жана коюу жыштыктагы (70% жана андан жогору) жаш дарактар топторунан турат, ал эми дарактардын орточо диаметри 10 см жана андан жогору

болот. Биринчи ярустан бошогон жерлер болгон жаш дарактардын өсүшүнө жана өнүгүшүнө, ошондой эле андан ары кодуранын пайда болушуна ыңгайлуу болгондой эсеп менен дарактар тандалат.

Мындай ачык жерлердин диаметри 15 метрден 30 метрге чейин болушу мүмкүн. 1 гектарда 2-3 «терезенин» болушуна жол берилет. Жаш дарактары бар болгон «терезелерди» кеңейтүү аянтындагы алардын саны жана жарыктын керектиги менен жөнгө салынат. Жалпы кыйылуучу аянт 0.2 гектардан ашпоого тийиш.

Жаш дарактар топторунда калган өсүмдүктөр жарыкка жана азыктануу аянтынын тартыштыгына дуушар болбосун деп биринчи кезекте өсүшүндө артта калган, илдеттүү, жабыркаган, андан кийин атаандаш дарактар алып салынат. Топтордогу кыйлигишүүгө запастын 40%на чейин гана жол берилет, бирок мында жыштыгы эркин, аз болбоого тийиш.

Комплектүү кыюу бак-дарактардын биринчи ярусу негизги пайдалануу кыюусунун параметрлерине жеткен жана чүмбөттүн жыштыгы эркин болгон (51-70%), ал эми экинчи ярус жаш дарактар түрүндө экинчи ярустун сейрек жыштыгы (30% жана жогору) менен бардык дарактар боюнча бирден, 2-3 өсүмдүк топтордон бирдей жайгаштырылган шартта, аянттар боюнча жаш өнүмдөр бирдей жайгашкан учурда бак-дарактарда жүргүзүлөт.

Биринчи ярустан бүткүл аянттан бирдей запасы боюнча 30%дан ашык эмес дарактар алып салынат. Экинчи ярустан биринчи кезекте фауталуу жана куураган дарактар алынат, андан кийин сөңгөктүн диаметринин 1/3инен аз узундуктагы жыгачтын баштары бар дарактар, бир капталдуу жыгач башы менен дарактар кыюуга дайындалат.

17.10. Кыюу учурунда кодуранын пайда болушун, чарбалык жактан баалуу породаларынын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрдүн жана жаш дарактардын максималдуу санын сактоону камсыз кылуучу жумуштардын технологиясы колдонулууга тийиш.

Токойду калыбына келтирүү боюнча иш-чаралар

17.11. Токойду калыбына келтирүү боюнча иш-чаралар токойдун кыйылчу жерин бөлүүдө токой чарбалык баалуу породадар менен токойду алдын ала калыбына келтирүүнү камсыздоо үчүн ар бир кыйылчу жери боюнча токой өсүмдүктөрүнүн өсүү шарттарын жана дарактар породадарын токойчулук өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен белгилениши зарыл.

17.12. Токойду калыбына келтирүү ыкмалары жана аны жүргүзүүнү камсыз кылуучу чаралары (жаш өнүмдөрдү сактоо, табигый калыбына келүүсүнө көмөк көрсөтүү чаралары, токой өсүмдүктөрү), ошондой эле кыюуларда эрозиянын алдын алуу боюнча иш-чаралары токой кыюу билетинде көрсөтүлөт жана кыйылган жерлерди текшерүүдө такталат.

17.13. Токой кыюу билетине схемалык чийме кошо тиркелет, анда токойдун кыйылчу жерин бөлүүдө белгиленген жана сактоого жаткан өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөр, жаш дарактар жана экинчи ярус чийилет.

17.14. Токойдун кыйылчу жерлеринде токойдун 70%дан кем эмес өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш муунунун сакталышын камсыз кылуусу тийиш. Токойдун

кыйылчу жерин бөлүүдө саноо жана белги салуу менен бирге өсүп кетүүгө жөн-дөмдүү жаш өнүмдөрдү эске алуу зарыл. Жаш өнүмдөрү жана жаш дарактары сакталууга тийиш болгон токойдун ар бир кыюуга бөлүнгөн жерине токой кыюу билетинде 1 гектарга карата аянты жана алардын саны, ошондой эле жаш өнүмдөрдүн жана жаш дарактардын сакталышынын эң аз пайызы көрсөтүлөт.

17.15. Ийне жалбырактуу породадардын жаш өнүмдөрүнүн өсүп кетүүгө жөндөмдүүлүгүнүн көрсөткүчү катары төмөнкү белгилердин жыйындысы саналат: бутактарынын жетишерлик коюу ийне жалбырактуулугу, ийне жалбырагынын ачык-жашыл түсү, бийиктигине жакшы өсүш, бийиктиги 1 м жаш өнүмдө – симметриялык дарак башынын узундугу сөңгөгүнүн жарымынан кем эмес болушу керек.

17.16. Ийне жалбырактуу породадардын өсүп кетүүгө жөндөмдүү эмес жаш өнүмдөрү дарак башынын чатыр сымал формасына, бийиктиги боюнча начар өсүшүнө (3 см ден аз), начар ийне жалбырактуулугуна, мала-жашыл же сары түстөгү ийнелерине ээ.

17.17. Жаш өнүмдөрүн эсеп алуу колдонуудагы нускамага ылайык жүргүзүлөт. Токой чарбалык баалуу породадардын өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрү гана эсепке алынат, алар бийиктиги боюнча үч топко бөлүнөт: майда – 50 см ге чейин, орто – 51ден 100 см ге чейин, ири – 1 м ден көп.

17.18. Бардык жыгач даярдоочу операциялардан жана кыюу жерлерин тазалоодон кийин жаш өнүмдөрдү кайрадан эсепке алуу токойдун кыйылчу жерин бөлүүдөгү ыкма менен жүргүзүлөт. Эсептөөнүн натыйжалары боюнча акты түзүлөт, анда жаш өнүмдөрүнүн сакталышынын саны жана пайызы, алардын абалынын жалпы мүнөздөмөсү жана аянт боюнча жайгашуусу, ошондой эле табигый калыбына келтирүүгө көмөктөшүү боюнча иш-чараларды же токой өстүрүү иш-чараларды өткөрүү зарылдыгы көрсөтүлөт.

17.19. Кыюунун кезектеги ыкмасынан кийин жыгач даярдоочу тарабынан сакталып калган жаш өнүмдөрдү кыркынды калдыктарынан, чөптөн жана майда токойдон бошотуу жолу менен багып-кароо жүргүзүлөт. Сынган жана өтө жабыркаган жаш өнүм кыйылып, кыркынды калдыктары менен бирге алып салынууга тийиш, ал эми жалбырактуу породадардын жаш чырпыгы дүмүргө отургузулат.

17.20. Токойду калыбына келтирүүчү иш-чараларды долбоорлоодо төмөнкү эрежелерди жетекчиликке алуу зарыл: эгерде кыюудан кийин аянты боюнча бирдей жайгашкан өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрүнүн төмөнкүдөй саны сакталса, карагай токойлорунда участоктор калыбына келген болуп эсептелет: 1 гектарда майда – 3 миңден ашык даана, орто – 1,5 миң даана жана ири – кеминде 1 миң даана; эгерде токойдун кыйылчу жеринде өсүп кетүүгө жөндөмдүү жаш өнүмдөрүнүн жетишсиз саны сакталса же бул жаш өнүмдөрүнүн арасында токойдогу ачык жерлеринин саны кыйла көп болсо, айрым өсүмдүктөрүн тигүүнү жүргүзүү же табигый калыбына келтирүүгө көмөктөшүү талап кылынат; эки жыл ичинде табигый калыбына келбеген же андан аркы калыбына келтирүү үчүн канааттандырарлыксыз шарттары менен мүнөздөлгөн кыйылуулар чарбалык баалуу породадары менен кыюудан кийин 1-2 жылдан кеч эмес тигилиши керек.

18. Тандалма санитардык кыюулар

18.1. Тандалма санитардык кыюулар (ТСК) бак-дарактарды оңдоо жана илдеттерден алдын алуу же сөңгөктүк зыянкечтердин очокторун жана коркунучтуу жугуштуу ооруларды жоюу максатында жүргүзүлөт. Тандалма санитардык кыюулар өз алдынча иш-чаралар катары учурдагы же эмдиги жылы багуу иретинде кыюулар менен бирге жүргүзүлүүгө мүмкүн болбогон учурларда дайындалышат.

18.2. Тандалма санитардык кыюулар токойлордун начарланышына, бүтүндүгүн бузууга, өнүмдүүлүгүн азайтууга жана максаттуу функцияларынын бузулушуна алып келбеши керек.

18.3. Тандалма санитардык кыюулардан кийин бак-дарактардын жыштыгы бак-дарактарды кыюу жүргүзүлгөндөн кийин алардын максаттуу багытына тийиштүү функцияларын аткарууга жөндөмдүүлүгү камсыз кылынган чектик чоңдуктарынан төмөн болбоого тийиш.

18.4. Мамлекеттик коруктарда, токой участокторунда, жаратылыш эстеликтеринде, Мамлекеттик жаратылыш парктарында, өзгөчө баалуу токой массивдеринде санитардык кыюуларды жүргүзүү ӨКЖА жөнүндө жоболордо каралса, учурдагы патологиялык бөлүнүп түшүүлөр жогору болгон учурларда гана дайындалат. ӨКЖА чегинде тандалма санитардык кыюуларды жүргүзүүгө Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизилген сейрек кездешүүчү жана жоголуп бараткан өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын түрлөрүнүн популяцияларынын сактоо жана ӨКЖА чектеринде турган башка коргоо объекттерин сактоо шарттарында гана жол берилет. Көрсөтүлгөн корголуу категорияларында тандалма санитардык кыюуларын жүргүзүү айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдары менен макулдашылат.

18.5. Тандалма санитардык кыюуну жүргүзүүдө дарактарда фаутолуу жана тамыры менен туруп куураган дарактарды алып салуу менен бирге көңдөйлүү, шактарынын жана сөңгөгүнүн сейрек кездешүүчү декоративдүү касиеттери менен дарактарды, ал эми жаңгак бак-дарактарында – патологиясы бар болсо да, бирок сөңгөктүк зыянкечтерди же коркунучтуу жугуштуу ооруларды жайылтуу булагы катары коркунучу жок болгон жакшы генетикалык жана формалык сапаттарга ээ болгон дарактар калтырылат.

18.6. Тандалма санитардык кыюуга тандоодо дарактардын абалына баа берүү Кыргыз Республикасынын токойлорунда «Дарактардын абалынын категорияларынын шкаласына» ылайык (№ 10 тиркеме) алардын шактарынын (коюлугу жана суюктугу, ийненин жана жалбырагынын түсү, кургак бутактарынын болушу жана үлүшү), сөңгөгүнүн мүнөздөмөсү, зыянкечтер жана илдеттер, өрт жана башка жагымсыз таасир этүүчү факторлор менен бузулуу белгилеринин камтыган белгилеринин комплекси боюнча Санитардык эрежелерге (2003-ж.) ылайык жүргүзүлөт. Биринчи кезекте сөңгөктүк зыянкечтерди жана ооруларды козгогучтарды жайылтуу булагы катары кызмат кылган дарактар кыйылат.

18.7. Жаңгак бак-дарактарында, өзүнүн санитардык абалы боюнча III-IV абал категориясына кирсе, уюлдары менен грек жаңгагын санитардык кыюуга жол берилет. Мындай учурда мындай дарактарды бөлүү токой чарбасын

башкаруучу республикалык мамлекеттик орган түзгөн атайын комиссия тарабынан жүргүзүлөт.

18.8. Дарактар өрт, шамал, жаан, өнөр жай калдыктары жана алардын туруктуулугунун кайталанбас төмөндөшүнө жана жашоо жөндөмдүүлүгүн жоготууга алып келиши мүмкүн болгон башка күчтүү таасир этүүчү факторлор менен зыянга учураганда өтө начарланган, кургап бара жаткан жана тамыры менен туруп куураган дарактарды тандап алууну алар массалык түрдө сөңгөктүк зыянкечтер менен жайланышып калышканча жана чиригенче жүзөгө ашыруу керек.

18.9. Токойдун кыйылчу жерин тандалма санитардык кыюуга натуралай бөлүү бөлүнгөн жеринин чектеринде же анын санитардык кыюуну талап кылган бөлүгүндө ишке ашырылат. Кыюуга тандоо, белги салуу жана номерлөө токойчунун түздөн-түз жетекчилиги астында жүргүзүлөт. Тандалма санитардык кыюу жүргүзүүдө белги салынбаган дарактарды кыюуга тыюу салынат.

18.10. Тандалма санитардык кыюуга бөлүү токой күтүүнүн, токой патологиялык мониторингдин, токой патологиялык изилдөөлөрдүн жана белгиленген тартипте бекитилген санитардык-ден соолукту чыңдоочу иш-чараларын (№ 9 тиркеме) өткөрүү пландарынын маалыматтарынын негизинде КР УИАнын Токой жана жаңгак институтунун өкүлдөрү менен макулдашуу боюнча токой мекемелеринин жана жаратылыш парктарынын жетекчиси тарабынан уруксат берилет.

19. Жапырт санитардык кыюулар

19.1. Жапырт санитардык кыюулар (ЖСК) алардын жашоо жөндөмдүүлүгүн кайталанбас жоготууга алып келген жагымсыз факторлорунун күчтүү таасиринин натыйжасында (өрт, дарактардын зыянкечтер менен массалык жабыркашы, илдеттер, шамал жана кардан, техногендик мүнөздөгү авариялык чыгындылардан ж. б. жабыркоо) биологиялык туруктуулугун жоготкон дарактарда жүргүзүлөт.

19.2. Эгерде дарактар 0,1 гектардан чоң аянтта кыйылса, жапырт санитардык кыюу деп эсептелет.

19.3. Туташ санитардык кыюу тандалма санитардык кыюу менен даракты оңдоого мүмкүн болбогон учурларда дарактардын курагына карабастан дайындалат.

19.4. Дарактын өзүнүн функцияларын толугу менен жоготуу, коркунучтуу зыянкечтеринин жана илдеттердин массалык көбөйүү жана жайылуу очокторунун пайда болушу жапырт санитардык кыюуну дайындоо үчүн критерийлер болуп саналат.

19.5. Мамлекеттик коруктарда, заказниктерде, жаратылыш эстеликтеринде жана Мамлекеттик жаратылыш парктарында, өзгөчө баалуу токой массивдеринде, анын ичинде жаңгак жана пихта дарактарында жапырт санитардык кыюулар өзгөчө учурларда гана дайындалат: зыянкечтердин жана илдеттердин коркунучтуу түрлөрүнүн массалык очокторунун пайда болуусунда же пайда болуу жана жайылуунун реалдуу коркунучунда; эгерде аларды

жүргүзүү ӨКЖА жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында жана алар жөнүндө жоболордо каралса, өрт кырсыгы, өнөр жай калдыктары ж. б. натыйжасында дарактар кыйраган учурда. Көрсөтүлгөн корголуу категорияларында тандалма санитардык кыюуларын жүргүзүү айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдары менен макулдашылат. Эгерде жапырт санитардык кыюуну жүргүзүү ӨКЖА жөнүндө жоболордо каралбаса, аларга КР УИАнын Токой жана жаңгак институтунун жана айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдарынын адистери жүргүзүп жаткан атайын текшерүүлөрдүн натыйжаларынын негизинде гана жол берилет.

19.6. Суу менен жабдуучу булактардын санитардык коргоо зонасындагы биринчи жана экинчи тилкедеги, жолдорду бойлой коргоочу тилкедеги токойлорунда туташ санитардык кыюулар өрт кырсыгы, өнөр жай калдыктары ж. б. натыйжасында дарактар кыйраган, учурдагы бөлүнүп түшүүнүн, шамалдан дарактардын туташ кулашынын массалык болушу, илдеттердин, сөңгөктүк зыянкечтердин очоктору массалык өөрчүшү учурларында дайындалат.

19.7. Жапырт санитардык кыюу жүргүзүүнүн мөөнөттөрүн жана технологиясын зыянкечтердин жана илдеттердин негизги түрлөрүнүн биологиясы, бак-дарактын токойчулук мүнөздөмөсү, анын табигый калыбына келтирүү менен камсыздалышы, бак-дарактардын өсүү шарты жана функционалдык багыты, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизилген сейрек кездешүүчү жана жок болуп бараткан түрлөрүнүн сактоо талаптары менен байланыштырышат.

19.8. Коркунучтуу зыянкечтердин жана жугуштуу илдеттердин очоктору болгондо кыюдан кийин аларды локализациялоо боюнча кошумча чаралар көрүлөт.

19.9. Туташ санитардык кыюуларга алынган чектеш дарактарда «Кыргыз Республикасынын токойлорунда санитардык эрежелерине» ылайык алардын санитардык жана токой патологиялык абалына токой патологиялык мониторинг жүргүзүү менен, зарыл болсо, ал жерде сөңгөктүк зыянкечтер жана илдеттер менен жаңы жайланып калган дарактарды тандоо жүргүзүлөт, ошондой эле калдыктардан тазалоо жүзөгө ашырылат.

19.10. Жапырт санитардык кыюуларга Кыргыз Республикасынын токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик орган уруксат берет.

19.11. Жапырт санитардык кыюуга белгиленген дарактар токой мекемелеринин жана жаратылыш парктарынын жетекчисинин буйругу менен дайындалган атайын комиссия тарабынан алдын-ала текшерилиши керек. Комиссиянын курамына төмөнкүлөр кирет: токой чарбасынын башкы токойчусу, токойчу, токойду коргоо жана сактоо боюнча инженери, айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдарынын адиси жана зарыл болгондо башка адистер.

19.12. Комиссия ордуна келип туташ санитардык кыюуга дайындоонун максатка ылайыктуулугун аныктайт жана учурдагы (деталдуу) токой патологиялык изилдөөнүн материалдарын текшерет же аны өткөрүүгө катышат. Токой күтүү тарабынан туташ санитардык кыюуга белгиленген токойдун участоктору милдеттүү текшерүүнү жана комиссиянын корутундусун талап кылбайт.

19.13. Жапырт санитардык кыюуга тийиштүү болгон бузулган же зыянга учураган дарактарды изилдөөдө ар бир участкага алардын абалын мүнөздөө үчүн (учурдагы токой патологиялык изилдөөнүн сапатын текшерүүдө) сынамык аянттары коюлат, аларда абалдын категориялары боюнча дарактарды саноо жүргүзүшөт. Сынамыктардын жалпы аянты изилденип жаткан 100га чейин участкага баардык аянтынан 2%кем эмес, ал эми 100га ашык аянтынан – 0,5%кем эмес болууга тийиш.

19.14. Жапырт санитардык кыюуга тийиштүү болгон дарактарды изилдөөдө токой патологиялык изилдөөдө жана токой күтүүдө кабыл алынган маршруттук (ленталык) тегеректик жана башка сынамык аянттары пайдаланылат.

19.15. Жапырт санитардык кыюуларга уруксат алуу үчүн токой мекемелери жана жаратылыш парктары токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик органга төмөнкүдөй документтерди берүүгө милдеттүү:

- жапырт санитардык кыюуга белгиленген бак-дарактарды комиссия тарабынан эркин формада түзүлгөн текшерүү же изилдөө актысы;
- жапырт санитардык кыюуну талап кылган дарактардын жыйынды ведомосту (№ 11 тиркеме);
- жапырт санитардык кыюуга белгиленген участкада бөлүнгөн жерлерди жана алардын аянтын көрсөтүү менен планшеттерден көчүрмө алуу.
- КР УИАнын Токой жана жаңгак институтунун жапырт санитардык кыюуну жүргүзүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө илимий корутундусу.

Аталган документтерден тышкары, айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдардын макулдашуусу берилет.

19.16. Жапырт санитардык кыюуга белгиленген дарактарды комиссия тарабынан текшерүү же изилдөө актысында төмөнкүлөр көрсөтүлүүгө тийиш: токойлордун тобу, токойлордун корголуу категориясы, бак-дарактардын таксациялык мүнөздөмөсү, алардын зыянга учурашынын себеби (дарактар илдеттер менен жабыркашы, сөңгөктүк зыянкечтер жана ж. б. менен жайланышы), жапырт санитардык кыюунун зарылдыгын негиздөө, анын мөөнөттөрү жана технологиясы, токойду андан аркы калыбына келтирүүнү камсыз кылуу боюнча сунуш кылынган чаралар жана чектеш бак-дарактарды зыянга учуроодон же бузулуудан алдын алуу үчүн зарыл иш-чаралар. Актыга комиссиянын бардык мүчөлөрү, ал эми ага тиркелген материалдарга – токой мекемелердин жана жаратылыш паркынын жетекчиси кол коюуга тийиш.

19.17. Жапырт санитардык кыюуларга уруксат берүүчү токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик органы алардын дайындалышынын тууралыгын жана негиздүүлүгүн контролдоого милдеттүү.

20. Анча баалуу эмес токойлорду, ошондой эле коргоочу, сууну коргоочу жана башка функцияларын жоготкон бак-дарактарды реконструкциялоого байланышкан кыюулар

20.1. Анча баалуу эмес токой дарактарды, ошондой эле коргоочу, сууну коргоочу жана башка функцияларын жоготуучу бак-дарактарды реконструкциялоого байланышкан кыюулар – токой каптаган жерлерди пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган жана анда өсүүчү токойду өнүмдүрөөк жана бул бак-дарактар участогунун өсүш шарттарына көбүрөөк ылайык келген жаңы муун менен алмаштыруу болуп саналат.

20.2. Көрсөтүлгөн кыюуларды жүргүзүүдө муктаж токой аянттары кезектеги токой күтүүнүн мезгилинде аныкталат. Реконструкциялоого убактылуу типтеги токойлордун дарактары, ошондой эле ар кандай себептер менен зыянга учураган, бузулуп бараткан, чарбалык чоң мааниге ээ болбогон жана өзүнүн коргоочу функцияларын толугу менен аткарып бүткөн дарактар дайындалат.

20.3. Анча баалуу эмес дарактарды реконструкциялоодо дүмүрлөрдү казып чыгаруу менен же казып чыгарбай жапырт токой өсүмдүктөрүн жана жер кыртышын тилкелүү иштетүү менен жарым жартылай токой өсүмдүктөрүн отургузуу ыкмасы колдонулат.

21. Башка кыюулар

21.1. *Башка кыюулар* – илимий максатта, токой жайгаштыруу жумуштарынын жүргүзүүдө, гидро-түйүндөрдү, өткөрүүчү түтүктөрдү, жолдорду салууга байланыштуу токой аянттарын тазалоодо, ошондой эле токойдо жол жана өрткө каршы ажырым тилкелерди салууда, пайдалуу казындыларды иштетүүдө (жер казынасын пайдалануу), геологиялык чалгындоо иштерин жүргүзүүдө, ошондой эле токой чарбасынын муктаждыктары үчүн курууда жүргүзүлөт. Аларда тандалма жана жапырт кыюуларга жол берилет.

21.2. Башка кыюуларга белгиленген дарактар токой мекемелеринин жана жаратылыш парктарынын жетекчисинин буйругу менен түзүлгөн атайын комиссия тарабынан алдын ала текшерилиши керек. Комиссиянын курамына төмөнкүлөр кирет: токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын башкы токойчусу, токойчулуктун жетекчиси, токой чарбасынын жана токой өсүмдүктөрүнүн инженери, айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдарынын адиси, жана зарыл болгондо тиешелүү кызматтардын башка адистери.

21.3. Комиссия жерине келип башка кыюуларга дайындоонун максатка ылайыктуулугун аныктайт.

22. Кыйылган аянттарды тазалоо

22.1. Кыйылган аянттарды жыгач жана бутак калдыктарынан тазалоо аларды пайдалануу, ошондой эле өрттүн чыгуу коркунучун, илдеттердин

жайылышын жана токой үчүн зыяндуу курт-кумурскалардын көбөйүшүн алдын алуу жана жоюу максатында жүргүзүлөт.

22.2. Кыюунун бардык ыкмалары учурунда токойдун кыйылган аянттарын кыйылган калдыктардан тазалоо (бутактары, бутакчалары жана учтары) жаш көчөттөрдү жана кыюуга тийиш болбогон дарактарды милдеттүү түрдө сакталышын камсыз кылуу менен токойду кыюу менен бирге жыгач даярдоочулар тарабынан жүргүзүлөт.

22.3. Токойдун кыйылчу жерлерин тазалоо ыкмалары жыгач даярдоо жана токойду калыбына келтирүү иштеринин технологияларын эске алуу менен токой чарбачылыгы тарабынан белгиленет жана токой кыюу билетинин «өзгөчө шарттарында» көрсөтүлөт.

22.4. Кыйылган жерлерди тазалоо төмөнкү ыкмалар менен жүргүзүлөт: кыйылган калдыктарын кийинкисинде кайра иштетүү же отун катары пайдалануу үчүн үймөктөргө жыюу; кыйылган калдыктарды калтырып чиритүү үчүн кичине үймөктөргө жыюу; эгерде токойду калыбына келтирүүнү жакшыртууга өбөлгө түзсө, майдаланган кыркынды калдыктарын (узундугу 1 м ашык эмес) кыюу жүргүзүлгөн аянт боюнча чачуу; кыйылган дарактарды жолго ташып чыгаруу процессинде эрозиялык процесстердин пайда болушун алдын алуу үчүн жыгач сүйрөлчү жолду кийин трактордун жардамы менен тыгыздоо үчүн калдыктарын жыйноо жана төшөө.

22.5. Бурчу 20° ашык капталдарда, ошондой эле таштак кыртышта-рында жана түштүк экспозициялардын капталдарында, капталдардын тиктигине карабастан, кыркынды калдыктары бөлүгүнүн узундугу 0,5-1,0мге чейин майдаланышат жана токойдун кыйылчу жерине бир калыпта чачылат, же капталдын туурасынан 8-10 метр аралыкта бийик эмес жалдарга (0,5-0,6 м) жыйналышат.

22.6. Токойду кийинки табигый калыбына келтирүү менен токойдун кыйылчу жерлерин тазалоо чарбалык жактан баалуу породадарын кодурааларынын пайда болушу жана өсүшү үчүн шарттарын жакшыртууну камсыз кылуучу ыкмалар менен жүргүзүлүүгө тийиш.

22.7. Токойду жасалма калыбына келтирүүгө арналган токойдун кыйылчу жерлери кыркынды калдыктарынан жана өтүмсүз кургак чырпыктарынан, андан ары механикалаштырылган токой өсүмдүктөрүн тигүү иштерин жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуучу ыкмалар менен тазаланышы керек.

22.8. Жазында кар эригенден кийин кышкы кыюу жерлерин токой кыюу билетинде көрсөтүлгөн ыкмалар менен тазалап бүтүү жүргүзүлөт. Токойдун кыйылчу жерлерин канааттандыруу эмес тазалоодо же кышкы кыюу жерлерин тазалап бүтүүдө, жыгач даярдоочуларын бышмана төлөтүү жана кызмат адамдарына белгиленген айып акыларын салуу алардын кыюу жерлерди толук тазалоо жүргүзүү милдетинен бошотпойт.

22.9. Токойдун кыйылчу жерлеринде жайга карата калтырылган ишкердик жыгачтар аларда зыяндуу курт-кумурскалар пайда болушунан сактоо максатында кабыгынан тазаланышы керек же башка ыкмалар менен корголушу керек.

22.10. Жыгач даярдоочулар ушул Эрежеде белгиленген иш-чаралар менен катар өрт коопсуздугунун эрежелеринин жана Кыргыз Республикасынын токойлорунда санитардык эрежелердин талаптарын бекем сактоого милдеттүү.

22.11. Өстүрмө кыюу жүргүзүлгөн аянттарды тазалоону төмөнкү ыкмалар менен жүргүзүшөт:

- кыйылган калдыктарын кийинкисинде кайра иштетүү же отун катары пайдалануу үчүн үймөктөргө жыюу;
- калдыктарды калтырып абдан чиритүү үчүн үймөктөргө жыюу;
- майдаланган калдыктарды кыюу жүргүзүлгөн аянт боюнча чачуу;
- кыйылган дарактарды жолго ташып чыгаруу процессинде бузулуу жана суу жеп кетүүдөн бекемдөө максатында кыркынды калдыктарын жыйноо жана сүйрөп өтүүчү жолго төшөө;
- эрозия белгилери менен тик капталдарда кыркынды калдыктары капталдын туурасынан 7-10 метр аралыкта жазылыгы 1 м чейин тыгыз жалдарга жыйналышат.

22.12. Кыйылган жерлерди тазалоо ыкмалары өсүү жеринин шарттарына жараша токойчу тарабынан белгиленет жана токой кыюу билетинде көрсөтүлөт.

23. Токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо

23.1. Токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо, эреже катары, башка токой чарбалык иш-чаралар (өстүрмө кыюу, тандалма жана жапырт санитардык жана башка кыюулар) бир эле учурда жүргүзүлөт.

23.2. Өз алдынча иш-чара катары токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо экономикалык максатка ылайыктуулукту эске алуу менен пландаштырылат жана токойдун топтук кулоо жерлеринде (бороон-чапкындан, катуу шамалдан кулаган, кардан сынган жана кулаган дарактар) жүргүзүлөт. Биринчи кезекте сөңгөктүк зыянкечтердин очокторунун пайда болушунун коркунучу бар болгон жаңы бутак жана сөңгөктөр жаткан участокторду иштеп чыгышат. Аны жүргүзүү мөөнөтү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын токойлорунда Өрт коопсуздугунун эрежелеринин талаптарын эске алуу менен дайындалат жана токой кыюу билетинде көрсөтүлөт.

23.3. Дарактарда токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо участогу токой участокторун изилдөө жолу менен аныкталат, мында токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын буйругу менен түзүлгөн комиссиянын эркин текшерүү актысы түзүлөт.

23.4. Токойлорду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоону иштеп чыгуу мөөнөтү, өзгөчө анын массалык мүнөздөгү учурунда, анын пайда болушунун мөөнөттөрү, табигый кырсыктан жабыр тарткан дарактарда жайылган сөңгөктүк зыянкечтердин негизги түрлөрүнүн биологиясы менен байланыштырылат.

23.5. Кыргыз Республикасынын токойлорунда токой пайдаланууда тазалоонун эки түрү болот – *пландуу жана пландан тышкаркы*.

Пландуу тазалоодо өндүрүлүп алынган жыгач продукция токой чарбасына кириштелип, даяр токой продукциясынын баасында сатылат.

Шамалдан кулаган жана кардан сынган дарактарды бөлүү, номерлөө жана белги салуу менен жүзөгө ашырылат, андан кийин токойдун кыйылчу жерине материалдык-акчалай баалоо жүргүзүлөт.

Пландан тышкаркы тазалоо – бул калкка жыгачты аз-аздан берүү ордерлери боюнча бериле турган эски кулаган дарактын, шамалдан кулаган дарактын отун жыгачын, куураган бутактарды жана чырпыктарды өткөрүү. Токойдон тышкаркы тазалоодо жыгачтын көлөмү токой участкаларын текшерүү менен аныкталат, мында токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын буйругу менен түзүлгөн комиссиянын эркин актысы түзүлөт. Пландан тышкаркы тазалоо (жыгачты аз-аздан өткөрүү ордерлери боюнча) жылдын карсыз мезгилинде жүргүзүлөт. Пландан тышкаркы тазалоодо (шамалдан кулаган эски жыгач, жерге кулаган эски дарактар жана чырпыктар) дарактарга номер жана белги коюлбайт.

23.6. ӨКЖА аймактарында токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо айлана-чөйрөнү коргоочу аймактык органдары менен макулдашуу боюнча жүргүзүлөт.

23.7. Эгерде бул зыянкечтерди же илдет очокторунун пайда болуу коркунучун жаратпаса жана Кыргыз Республикасынын токойлорунда Өрт коопсуздугунун эрежелерине каршы келбесе, токойду черден тазалоо табигый бөлүнүп түшүп калуу жана жыгачтын чирип бузулуу процесстерин сактоо токойлордун максаттуу функцияларын жаңыртуу жана аткаруу үчүн (өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын сейрек түрлөрүнүн жашаган жерлериндеги, дарыялардын башында, токой коруктарда, МЖПнын корук зоналарында ж. б.) өбөлгө түзүүчү же керектүү болуп саналган бак-дарактарда жүргүзүлбөйт.

24. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү жана кыюу эрежелерин сактоо боюнча көзөмөлдөө

24.1. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү боюнча иштердин сапатына көзөмөл аларды аткаруу процессинде да жана бүтүргөндөн кийин да жүргүзүлөт. Көзөмөлдүн натыйжасында төмөнкүлөр белгиленет:

- бөлүнгөн жыгач кыюу фондунун токойдун расчеттук кыйылчу жерине жана кыюу түрлөрү менен токойду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоо боюнча жыгачты баалап өткөрүүнүн белгиленген көлөмүнө туура келиши;
- кыюунун белгиленген курагын, кыюунун эрежелерин жана кыюу боюнча Эрежени сактоо;
- токойдун кыйылчу жерин (кыюуга бөлүнгөн жерин) туура тандоо;
- токой күтүүнүн маалыматтарынын текшерүү актысынын болушу (токой күтүүнүн материалдарын пайдалануу менен токойдун кыйылчу жерин бөлүүдө);

- натуралай жумуштардын сапаты жана бөлүү материалдарынын техникалык жол-жоболоштуруусу;
- ченемдик-маалымдама материалдарды (сортименттик жана товардык таблицалар, виддик бийиктикттеринин таблицасы ж. б.) туура тандоо жана колдонуу.

24.2. Токойдун кыйылчу жерин бөлүү боюнча иштерин текшерүү токойчулук өкүлүнүн катышуусу менен токой мекемелер жана табигый парктары тарабынан жүргүзүлөт, саны боюнча – токойдун кыйылчу жеринин кеминде 5% жана ар бир токойчулук аянты боюнча – 3%.

24.3. Токой чарбасын башкаруучу жогору турган мамлекеттик органдар мезгил-мезгили менен көзөмөлдөөнү жүргүзүп турушат. Текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча акт түзүлөт.

24.4. Төмөнкү учурларда иштер канааттандырылгыч эмес деп таанылат:

- кыюунун белгиленген курагын же кыюунун эрежелерин бузуу менен токойдун кыйылчу жерин бөлүүдө;
- орто бийиктикттерин жана диаметрлерин туура эмес аныктоо учурунда (жаңылыштыгы 7% жана андан көп);
- накталай бөлүнгөн токойдун кыйылчу жерин канааттандырылгыч эмес жол-жоболоштуруу учурунда (чек араларынын так эместиги, мамыларды же алардын бетиндеги жазуулардын жоктугу ж. б.)
- тандалуучу жыгачтын запасы токой чарбалык иш-чарасы ведомостунда аныкталган запасынан 5%дан көп айырмаланышы;
- кыюуга дарактарды туура эмес тандоо учуру (туура эмес дайындалган жана туура эмес калтырылган) кыюуга тийиштүү болгон учурлардын жалпы санына карата 5%дан ашык болгондо;
- бөлүүдө технологиялык схемаларды, токойдун кыйылчу жерин өздөштүрүү картасын (сүйрөп өтүүчү жолдорунун жазылыгын сактабаган учурда ж. б.) сактабаган учурда.

24.5. Материалдык-акчалай баалоодо арифметикалык каталарды табууда, бийиктиктин разрядын туура эмес белгилөөдө бөлүү материалдарына зарыл болгон оңдоолор киргизилет.

24.6. Текшерүүнүн жыйынтыктарына жараша токой чарбачылыгы зарыл чараларды кабыл алат: бөлүү жана токойдун кыйылчу жерин таксациялоо боюнча материалдарга оңдоолор киргизилет же иш кайрадан аткарылат.

24.7. Токойчулукта техникалык документтер текшерилет: токойдун кыйылчу жерин бөлүү планы, токойду өстүрмө кыюу долбоору, токойдун кыйылчу жерин бөлүү, берүү актысы, технологиялык карта, дарактарды саноо ведомосттору, материалдык-акчалай баалоо ведомосттору, сынамык аянттардын материалдарды, схеманын карталары, чиймелерди тариздөө, санитардык-ден соолукту чыңдоочу иш-чараларды жүргүзүү планы, жыйынтык ведомосту, токой кыюу билеттери, токойду өстүрмө кыюу китебин, кыйылган жерлерди текшерүү актыларын алып баруу, токой күтүү материалдарында белгилер.

24.8. Кыюулар боюнча иштердин аткарылышына көзөмөл жүргүзүү ушул Эреженин талаптарына ылайык аткарылат.

24.9. Кыйылган жерлерди текшерүү токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын жетекчиси дайындаган комиссия тарабынан токой чарбаларында жыл сайын жүргүзүлөт. Токойдун кыйылчу жерлериндеги аткарылган иштердин бүткүл көлөмү көзөмөлгө алынат.

24.10. Жыгач даярдоочулардын күнөөсү боюнча мыйзамсыз кыйылган, ээсиз жана токойдун кыйылчу жеринен ташып чыгарылбаган жыгач белгиленген мөөнөттө токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын карамагына түшөт жана токойдун кыйылчу жеринен бир айдын ичинде ташып чыгарылат.

24.11. Кыюулар боюнча аткарылган иштердин сапатына көзөмөл тиешелүү ыйгарым укуктуу органдар тарабынан жүргүзүлөт. Капилет тандоого көзөмөлдү жүзөгө ашырууда жакшыртуу кыюу аянттарынын 5%дан кем эмес, жана кыюу аянттарынын 3% кем эмес тартылышы тийиш. Көзөмөлдүн натыйжалары боюнча кыюулар боюнча аткарылган иштердин сапаттарына баа берилет.

24.12. Төмөнкүлөр натуралай текшерилүүгө тийиш: кыюуларга дайындоонун, аларды бөлүүнүн жана тариздөөнүн, өстүрүүгө жана кыюуга дарактарды тандап алуунун, аларды эсепке алуунун, кыюу технологияларын тандоонун, сактоонун жана участоктун технологиялык тармагынын белгиленген параметрлеринин тууралыгы; өстүрүүгө калтырылгандардын ичинен кыйылган, кыюу учурунда жок кылынган жана бузулган дарактарды эсепке алуу; жаш өнүмдүн жана өсүмдүктөрдүн башка ярустарынын сакталышы; топуракка терс таасирлердин болушу жана параметрлери жана биогеоценоздордун башка компоненттери, кыйылчу жерлерди тазалоонун сапаты; туруктуу сынамык аянттардын болушу жана абалы.

24.13. Багуу иретинде кыюуга дарактарды дайындоонун тууралыгы токой күтүүнүн материалдары боюнча аныкталат жана аларды натуралай изилдөөдө такталат.

24.14. Кыюуга дайындалган дарактарды тандоонун тууралыгы коюлуучу сынамык аянттарда же участоктун бүткүл аянтында натуралай текшерүүчү саноо менен көзөмөлгө алынат.

24.15. Дарактарды кыюунун тууралыгы дүмүрдүн үстүндөгү белги жана номердин болушу менен, бак-дарактар ичинен алып салынууга ачыктан ачык тийиш болбогон дарактар менен, ошондой эле участоктун бүткүл аянты боюнча кыйылган дарактардын таксациялык мүнөздөмөсүнө туура келиши менен, сынамык аянттардын көрсөткүчтөрү же бак-дарактарды түзүү максаттары менен аныкталат.

24.16. Ушул Эреженин талаптарын бардык жыгач даярдоочулар тарабынан аткарылышын көзөмөлдөө токой мекемелердин жана жаратылыш парктарынын директоруна жана башкы токойчусуна жүктөлөт.

25. Эреженин сакталышына жоопкерчилик

25.1. Дарактарды кыюуга дайындоо үчүн жоопкерчилик токой жайгаштыруу кызматына жүктөлөт.

25.2. Токойчулуктар боюнча токойдун кыйылчу жерин бөлүү жана токойдун кыйылчу жерин бөлүү материалды жол-жоболоштуруу үчүн жоопкерчиликти кыюуга бөлүүнү жүргүзүүчү токойчулуктун жетекчилери тартышат, ал эми жалпысынан токой мекемелери жана жаратылыш парктары боюнча жоопкерчилик жетекчиге, башкы токойчуга жана токой чарбасы боюнча инженерге жүктөлөт.

25.3. Токой мекемелеринде жана жаратылыш парктарда кыюулардын сапаты үчүн жоопкерчилик жетекчиге, башкы токойчуга, токой чарбасы боюнча инженерге, токойчуга, ал эми өз алдынча баланстагы токойчулукта – токойчуга, жана анын жардамчысына жүктөлөт.

25.4. Жыгач даярдоочулары ушул Эрежени бузгандыгы үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат.

26. Жыгач кыюу фондун бөлүү боюнча документтер

26.1. Ушул Эрежеге ылайык түзүлгөн токойдун кыйылчу жерин бөлүү планы, токойду өстүрмө кыюу долбоору, токойдун кыйылчу жерин бөлүү актысы, технологиялык карта, дарактарды саноо ведомосттору, материалдык-акчалай баалоо ведомосттору, сынамык аянттардын материалдары, карталары, схемалары, чиймелерди тариздөө, санитардык-ден соолукту чыңдоочу иш-чараларды жүргүзүү планы, жыйынтык ведомосту жана токойдун кыйылчу жерин бөлүү боюнча башка материалдар токой мекемелеринде жана жаратылыш парктарында сакталат. Материалдар үч нускада толтурулат, алардын бири жыгач берүүгө наряд алуу үчүн токой чарбасын башкаруучу мамлекеттик органына берилет.

27. Жыгач берүүгө наряд жазуу тартиби

27.1. Токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик орган төмөнкүлөрдүн негизинде жыгач берүүгө наряд жазып берет:

- жыгач кыюу фондун бөлүү боюнча документтердин бөлүгүнө ылайык түзүлгөн токойдун кыйылчу жерин бөлүү материалдары (ушул Эреженин 25-пункту);
- кыюу жүргүзүүгө токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик органынын облустук аймактык башкармалыгынын корутундусу;
- токой чарбасын башкаруучу мамлекеттик органынын буйругу менен түзүлгөн комиссиянын кыюу жүргүзүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө корутундусу;

- токойду санитардык жана илимий максатта кыюу жүргүзүүгө КР УИАнын Токой жана жаңгак институту тарабынан берилген корутундусу.

27.2. Токой мекемелер жана жаратылыш парктары токойду өстүрмө кыюу жана токойду калыбына келтирүү үчүн кыюу боюнча жылдык токойдун кыйылчу жерин бөлүүнүн жыйынтык материалдарын токой кыюу жүргүзүүгө укук алууга текшерүү жана наряд жазып берүү үчүн кыюуга карата токойдун кыйылчу жерин бөлүүнү жүргүзүү жылынын 1-ноябрына чейин токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик органына жиберешет, санитардык кыюу, тандалма-санитардык, жапырт санитардык кыюулар жана башка кыюулар боюнча – иш жүзүндөгү зарылдыгы боюнча;

27.3. Токой чарбасын башкаруучу республикалык мамлекеттик органы Эреженин талаптарына жооп берген туура түзүлгөн токойдун кыйылчу жерин бөлүү материалдарына токойдун кыйылчу жерин бөлүүнү жүргүзүү жылынын 31-декабрына чейин жыгач берүүгө наряд жазып берет. Жыгач берүүгө наряддын колдонуу мөөнөтү кыюулар боюнча иш-чараларды өткөрүүнүн ар бир жылынын 31-декабрына чейин.

27.4. Токой чарбалар жана мамлекеттик жаратылыш парктары жыгач берүүгө нарядты алгандан кийин токойдун кыйылчу жерин бөлүү материалдарына ылайык токой пайдалануучуга токой кыюуга укугун күбөлөндүрүүчү токой кыюу билетин жана токойлорду бутактардан, сөңгөктөрдөн тазалоого ордерди үч жумушчу күндүн ичинде жазып беришет.

Тиркемелер

Тиркеме 1

Токой кыйылуучу аянтты бөлүп алуу планы

«__» _____ 20__ жыл _____ токойчулугу

Токой- лордун группа- сы	Квар- талдын номери	Выдел- дин номери	Чарба	Кыюу- нун жолу	Бөлүп алууга жатат			Кыюу үчүн бөлүнгөн жердеги жыгач даядоочулардын аталышы
					Аянты	Запасы		
						Жалпы	Ишке жарам- дуусу	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Бөлүп алуу планы токойчулук башчысынын токой жайгаштыруу иш-кагаздарына, токой кыюу эрежесине жана токой чарбасынын ченемдик-техникалык иш-кагаздарынын негизинде токойчулуктун башчысы түзөт, ошондой эле кыюунун планы чарбанын директору же башкы токойчусу тарабынан бекитилет.

БЕКИТЕМ**Башкы токойчу** _____**ТЕХНОЛОГИЯЛЫК КАРТА**

Өстүрмө кыюуну жүргүзүү _____

_____ токойчулук _____

Корголуу категориясы _____ мастерлик участогу, кв. _____

1. Өстүрмө кыюуга чейин жана долбоорлонгондон кийин участкага мүнөздөмө

Выдел	Аянты	Дарактардын түзүлүшү	Орточо		Дарактардын саны тукумдуулугу	Тыгыздыгы	Өспүрүм дарак: курам, курагы, бийиктиги, саны (миң.дн../га)
			Диаметр	Бийиктиги			

1.1. Жалпы аянт _____ га

1.2. Негизги дарак тукуму _____

1.3. Кошумча тукумдагы _____

1.4. Аянттагы дарактардын жайгашуусу боюнча (бир кылка, аралаш тукумдагылар; экме токойлордо катарлардын жазылыгы ж.б.) _____

1.5. Участканын башка өзгөчөлүктөрү, технологиялык жайгашышы (рельеф, топурак-жер астындагы шарты ж.б.) _____

2. Сынамык аянттын саны жана аянты _____

2.1. Өстүрмө кыюуга зарылдык жаралган кварталдын чегиндеги маалымат жана кыюуларды түргө жана өзүнчө участкаларга бөлүү (выделдер же выделдин группалары, жалгыз же жыштыгы боюнча мүнөздөмөсү жана багуунун максаты)

2.2. Участканын чегинде кыюудан кийин долбоорлонгон мүнөздөмө 3-9 группага бөлүнөт

3. Дарактардын категориясы боюнча мүнөздөмөсү жана алардын ыкмасы боюнча (клеяние, сыр менен белгилөө ж.б.) _____
- _____
- 3.1. Өстүрүүгө калтырылган:
- 3.1.1. Эң жакшы _____
- _____
- 3.1.2. Көмөкчүлөрү _____
- _____
- 3.2. Керексиз (дарактар, кыюуга жатат) _____
- _____
4. Өстүрмө кыюунун мөөнөтү _____
5. Өстүрмө кыюунун ургаалдуулугу
- баштапкы % дык камдыгынан
 - кыйыла турган жыгачтын көлөмү тукумдуулугу боюнча (1 га), анын ичинен технологиялык өтмөк өткөрүү _____
6. Жүктөөчү пункттун саны жана өлчөмү _____
7. Технологиясы
- 7.1. Аталышы _____
- 7.2. Даярдоо иштери жана анын аткаруу мөөнөтү (өтө коркунучтуу дарактарды тазалоо, жүктөөчү пункту жана коопсуздук чөлкөмүн даярдоо)
- 7.3. Курамы жана ырааттуулугу, негизги технологиясынын операциясы (кыюу – кулатуу, сөңгөктү бутуу, араалап бөлүү, тартуу, жыюу, жүктөө, кыйылган аянттын ордун тазалоо) машина жана механизмдерди көрсөтүү менен
8. Технологиялык схема кыюуну жүргүзүү жана аянтты тазалоо
- Шарттуу белгилер:
Жыгач ташуучу жол	Жыгач кулатуу
Жүктөө пункту	Сөңгөктү бутуу
Өзөк жолдун	Араалап бөлүү
технологиялык	Жолго тартуу
өтмөгү	багыты
Балчылык	Турмуш-тиричилик
технологиялык	жайы
өтмөгү	ж.б.
Технологиялык ички өткөөл жол	
Сынамык аянты	

9. Токой илиминин талаптары боюнча топурак, өстүрүлгөн дарактар, жаш көчөттөрдүн сакталышы ж.б. _____
10. Чарбалык көрсөткүчтөрү: бутактардын орточо көлөмү; жыгач тартуунун орточо аралыгы; ар бир өндүрүмгө жумшалган жалпы чыгым, анын ичинен айлык акы ж.б. _____
11. Бригада жабдуулары (жумушчу машина, механизм, транспорттук каражат, аспаптар, коопсуздук техникасынын эрежесине ылайык жумуш учурунда коопсуздукту камсыздоо _____

Технологиялык картаны түзгөн _____

(айы, күнү ээлеген кызматы, колу жана аты жөнү)

Технологиялык картаны өткөрүп алдым, технология менен, жумуштун шарты менен жана коопсуздук эрежелери менен тааныштым _____

(айы, күнү ээлеген кызматы, колу жана аты жөнү)

Жумуштун технологиясы жана шарттарынын коопсуздук эрежелери менен жумушчу топ тааныштырылды

Мастер _____

«_____» _____ 20__ г.

БЕКТЕМ

Башкы токойчу _____

ӨСТҮРМӨ КЫЮУНУН ДОЛБООРУ¹

Өстүрмө кыюунун түрү _____

Чарба, токойчулук, кварталы _____

Выдел, аянты _____

Токойдун группасы жана сакталуу категориясы _____

Токойдун (тибинин группасы) дарактардын тибинин шарты _____

1. Дарактардын өстүрмө кыюу жүргүзүүгө муктаждыгы (биринчи, экинчи, үчүнчү, төртүнчү кезекте – башка дарактардын болушу, багууну талап кылган биринчи, экинчи же үчүнчү кезектеги) _____
2. Сынамык жана дайым сынамык жүрүүчү жаш көчөттөрдүн аянтында жүргүзүлгөн долбоордун саны жана өлчөмү _____
3. Дарактарга мүнөздөмө: баштапкы (кыюуга чейин) – долбоорлонгон (кыюудан кийин) _____

Выдели ²	Аянты ²	Жыгачтын курамы ³		Диаметри тукумдуулугу боюнча		Диаметри бийиктиги боюнча		Тукумдуулугу боюнча дарактардын саны, миң. дн./га		Шактарынын тыгыздыгы тукумдуулугу боюнча		Өспүрүм дарак: курамы, курагы, бийиктиги, саны (миң. дн/га)	
		Баш.	Долб.	Баш.	Долб.	Баш.	Долб.	Баш.	Долб.	Баш.	Долб.	Баш.	Долб.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

¹ – Өстүрмө кыюунун долбооруна жалпы квартал боюнча маалымат камтылып, кыюунун түрлөрү боюнча өзүнчө участкаторго бөлүнөт (выдел же выделдин группасы, жалгыз же бир түрдүүлүгү боюнча кыюунун максатына мүнөздөмө).

² – Гр.1 жана 2 таблицага толтурулат, эгерде участок бир нече выделди камтыса (квартал боюнча жүргүзүлгөн кыюуда)

³ – 4-гр., формуланын курамынан башка, жол берилгендери көрсөтүлөт (долбоорлонгон) дарактардын кошумча тукумдагыларынын аралаш түрү (таза – өсүүсү начар ошол эле тукумдагы) – алардын саны таажы проекциясы % менен 1 га аянттагы участкага же дарактардын санына жараша жаш көчөттөр үчүн (шарты, мындай дарактарды качан алууга болбогон учурда).

4. Дарактардын классы боюнча чарбалык-биологиялык классификациясын эске алуу менен негизги жана кошумча тукумдагыларга бөлүнөт (жаш дарактар үчүн сөзсүз келечектүү параметрлер берилет – эң жакшы жана өсүүсү начар дарактар бийиктиги боюнча)
 - Эң жакшы _____
 - Кошумча мааниге ээ _____
 - Өсүүсү начар (кыюуга жаткан) _____
 5. Өстүрмө кыюу иштерин пландаштыруу убактысы (айы, жылы) _____
 6. Өстүрмө кыюунун ургаалдуулугу
 - 6.1. баштапкы камдыгынын %нан баштап (тыгыздыгы же дарактардын саны) _____
 - 6.2. кыйыла турган жыгачтын көлөмү тукумдуулугу боюнча (1 га), анын ичинен технологиялык өтмөк куруу учуру _____
 7. Өстүрмө кыюунун долбоору
 - аталышы (жолго чыгарыла турган, ташыла турган жыгачтардын түрү көрсөтүлөт) _____
 8. Өстүрмө кыюу иштерине пландалган чыгым (1 га аянттагы участкага) _____
 9. Кыйыла турган жыгач тобунун сортименттик курамы (алдын-ала баалоо боюнча) _____
 10. Даярдалган жыгачты сатуудан түшө турган киреше _____
 11. Кыюу жүргүзүлгөн 1 га участкадагы токойдун кирешеси _____
- Долбоорду түзгөн токойчулуктун башчысы _____

КЫЙЫЛУУЧУ ТОКОЙДУ БӨЛҮП АЛУУ АКТЫСЫ

Чарба _____ токойчулук _____

20__ ж. «__» _____ күнү, мен токойчулуктун башчысы

Токойчулардын катышуусунда _____

Кыюуга бөлүү иштери жүргүзүлдү «__» 20__ ж. _____ чарбасы боюнча

Кыюуга даярдалган _____ түрү боюнча
_____ коктусунда кв. № _____ выд. _____
аянты _____ га.

Дарактардын курамы бөлүп алууда төмөнкүдөй такталды, _____
_____ абалы _____ жыл, тыгыздыгы _____, камдыгы _____
_____ 1 гадагы м³, жалпы аянттагы камдык _____ м³

Сортименттик маалыматтарды аныктоо максатында көрсөтүлгөн кыйылуучу аянтка коюлган сынамык аянты _____ га, кыюу жолу менен белгиленген дарактар даярдалган:

Сортименти	Саны		Дүмүр таксы боюнча		Эскертме
	Бош (скл), м ³	Жыш, м ³	м ³	баары	
Ишке жарамдуу					
Отун					
Чырпык					
Ийне жалбырак, бутак					

Баардыгы: _____

Жалпы аянтта которулганы _____

Ишке жарамдуу					
Отун					
Чырпык					
Ийне жалбырак, бутак					

Баардыгы: _____

Колдору: _____

Боштуктар менен жыйылган жыгачтын көлөмүн тыгыздык ченемине которуу коэффициенти

Узундугу 2 мден жогору ишке жарамдуу жыгач материалдары жана узундугу 3 мден жогору отундук жыгачтар сөзсүз түрдө бирден ченелип тыгыздык ченемин чыгарууга жатат.

Жоондугу боюнча отундуктар төмөнкүдөй бөлүнөт: ичке — диаметри 3-10 см, орточо – 11-15 см, жоондору – более 15 см.

Жоондугу 3-14 см отундук жыгачтар тоголок түрдө даярдалат, жоондугу 15-25 см эки бөлүккө жарылат, ал эми жоондугу 26-40 см – төрт бөлүккө. Жоондугу 40 см отундуктарды кыйылган бетинин жоондугу 40 смден жогору болгон жыгачтын жарындыларынын диаметри 20 смден жогору болбоого тийиш.

Кыйылган бетинин узундугу төмөнкүдөй (м менен): 0,25; 0,33; 0,5; 1,0. Жарылган отун төмөнкүдөй бийиктикте жыйылат (м менен) 1,0; 1,5; 2,0.

Боштуктар менен жыйылган отунду тыгыздык ченемине которуу төмөнкүдөй Которуу коэффициенти:

	Отун		
	Ичке	Орточо	Жоон
Ийне жалбырактуулар (карагай, ак карагай)	жарылган	0,79-0,69	0,80-0,72
Арча	Тегерек 0,80-0,66	0,84-0,71	0,85-0,76
Жазы жана майда жалбырактуулар (жаңгак, кайың, терек, мисте ж.б.)	Тегерек чүркө 0,67-0,62	0,77-0,68	0,82-0,75

Эскертме: биринчи санда отундун 0,35 м узун жыйылгандыгы билдирилет; экинчи санда отундун 2,0 м узун жыйылгандыгы билдирилет;

Узундугу 0,5 и 1,0 м узун жыйылган отундун коэффициенти интерполирлөө жолу менен табылат.

Сортимент	Эсептөө үчүн эң жакшы коэффициент	
Тазаланбаган бутактын жоон жагы 4 смге чейин сөңгөктүн узундугунда:		
4-6 метр	0,2	5,0
2-4 метр	0,12	8,5
Чамынды (бутак, чырпык, жылаңач) жана майда тазаланбаган бутактар узундугу 2 мге чейин	0,1	10,0

Башкармалык _____
Облус (республика) _____
Токой чарба _____
Токойчулук _____

ӨСТҮРМӨ КЫЮУ КИТЕПЧЕСИ

[illegible]

Эскертме: 1. Китепте ар бир өстүрмө кыюунун түрү өзүнчө бөлүм болуп бөлүнүп жазылат, жазуу жылдар боюнча жүргүзүлөт.
2. Курамынын маалыматы, дарактардын жыштыгы жана камдыгы (4,7,8,9 графалары) көрсөтүлөт: алууда-өстүрмө кыюуга чейин , бөлүүдө – өстүрмө кыюудан кийин. 3. Жалпы камдык жана ликвид жыгачтарынын маалыматы (10,11 графалары) көрсөтүлөт: алууда – жалпы аянттагы кыйылуучу жыгачтын камдыгы, бөлүүдө – тобу менен сүйрөп чыгуу.

Сынамык аянттын кайрадан эсептөө ведомосту

1. Өстүрмө кыюуга чейинки жыгач

дм, см	Дарактардын саны, тукуму, категориясы жана чарбалык-биологиялык классификациясы								
	Карагай				Жаңгак				
	Лш	Всп	Нж	Сх	Лш	Всп	Нж	Сх	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	ж.б.
4									
8									
12									
Баардыгы									

2. Кыйылган дарактар (дүмүрү боюнча)

дм, см	Кыйылган дарактардын саны, анын ичинен өсүүсү токтогонго чейин жабыркагандары, тукумдуулугу боюнча				
	Карагай		Жаңгак		
	Кыюуга жаткан	Өстүрүүгө калтырылган	Кыюуга жаткан	Өстүрүүгө калтырылган	
1	2	3	4	5	ж.б.
4					
8					
12					
Баардыгы					

3. Кыйылгандан кийинки жыгач

дм, см	Калтырылган дарактардын саны тукумдуулугу боюнча						
	Карагай			Жаңгак			
	Лщ	Всп	Жабыркап, калтырылган	Лщ	Всп	Жабыркап, калтырылган	
1	2	3	4	5	6	7	ж.б.
4							
8							
12							
Баардыгы							

Кайрадан эсептөө ведомосту

Токой чарба _____

Токойчулук _____

кварталдын № _____ выдели _____

аянты _____ тукуму _____

Кыюунун түрү _____

Дм, см	Дарактардын сортимент боюнча эсеби			Дарактардын саны		
	Ишке жарамдуу	Жартылай ишке жарамдуу	Отундук	Ишке жарамдуу	Жартылай ишке жарамдуу	Отундук
1	2	3	4	5	6	7
Жалпы						

« ____ » _____ 20__ ж.

Ведомосту түзгөн _____

Кыйылуучу токойду материалдык-акчалай баалоо
ВЕДОМОСТУ

Токой чарба _____

Токойчулук _____

Кыдырма (кокту) _____

кварталдын _____ выдел _____

аянты _____ тукуму _____

бийиктик разряды _____

Чөлкөм _____ токойдун группасы _____

Корголуу категориясы _____

Колдонуунун түрү _____

Диаметр көкүрө тушунан, см	Дарактар- дын саны, дн.			Ишке жарамдуу жыгач, м ³					Отундук жыгач	Баар- дыгы 9+10	Калд ыктар	Баар дыгы 8+11	Эскер тме
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Баардыгы													

«_____» _____ 20__ ж.

Баалоону жүргүзгөн _____

БЕКТЕМ
Токой чарбанын
жетекчиси

«__» _____ 20__ г.

САНИТАРДЫК-АБАТТАНДЫРУУ ИШТЕРИН ЖҮРГҮЗҮҮ ПЛАНЫ

_____ чарбасында 20__ ж.

Токойчулук	Кварталдын номери	Выдел	Выделдин аянты, га	Дайындоо себептери	Кыскача таксациялык мүнөздөмө			
					Курамы	Бонитети	Орточо бийиктиги, м	Орточо диаметри, см
1	2	3	4	5	6	7	8	9

уландысы

Дарактын камдыгы, м ³			Корголуу категория	Санитардык-абаттандыруу иштерин пландоо	Жыгачтын камдыгы, тазалогоо жаткан, м ³			Кызыл китепке кирген өсүмдүк жана жаныбарлардын кездешүүсү	Жаратылышты коргоо жана калыптандыруу боюнча пландалган иш-чаралар
1 га	Баардыгы	Анын ичинен ликвиднойу			1 га	Баардыгы	Анын ичинен ликвиднойу		
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

Токой чарба директору

Токой чарба инженери

Дарактардын абалынын шкалалык категориясы

Дарактардын категориясы	Дарактардын түрлөрү боюнча абалынын белгилери	
	Ийне жалбырактуу	Жазы жалбырактуу
I-солгундоо белгиси жок	Бутактары жыш, жалбырактары (ийне, жазы жалбырак) жашыл, жылтыраган, ушул түрдүн бир жылдык өсүү өлчөмү кадимки нормада болгон, жашы, өсүү аймагынын шарты жакшы. Сөңгөгүнүн жана тамырынын жабыркоо белгилери жок.	
II-солгундагандар	Бутактары сейрек: ийнелери жашыл, ачык-жашыл же 1/3 бөлүгүнөн көп эмес саргарган; өсүүсү жарымынан көбүрөөк эмес кыскарган; жеке тамырлары куураган, сөңгөгү азыраак куураган	Бутактары сейрек: жалбырактары эрте түшөт, өсүүсү 1/2 чейин төмөндөгөн, кээ бир бутактары куураган, сөңгөгү жана тамырлары азыраак куураган
III-өтө солгундагандар	Бутактары өтө сейрек; ийнелери кубарган-жашыл же 1/3 бөлүгү куурагандай саргарган; бутактарынын 2/3 куураган; Тамырлары, сөңгөгүнүн шакекчелери жабыркаган анын 2/3 бөлүгүн зыянкечтер байырлаган; сөңгөктөрүндө жана тамырларында жыгачтарды жок кылуучу козу карындардын мөмөлөрүнүн пайда болуу белгилери бар	Бутактары өтө сейрек: жалбырактары өтө майда, жылтыраган, эрте саргарат жана түшөт; өсүүсү өтө жай же жок; бутактарынын 2/3 куураган; сөңгөктөрүнүн жана тамырларынын тегерегинин 2/3 куураган; сөңгөгүндө жана скелет бутактарында ширенин тамчылары, сөңгөк зыянкечтеринин байырлоосу шектелген; жыгачтарды жок кылуучу козу карындардын мөмөлөрүнүн пайда болуу белгилери бар
IV-куурагандар	Бутактары өтө сейрек, ийнелери саргарган же сары-жашыл, түшө баштаган, өсүүсү өтө жай же өспөгөн; бутактарынын 2/3 куураган, сөңгөк жана тамырларынын 2/3 куураган, сөңгөгүндө зыянкечтердин жайгашкан белгилери бар	2/3 бөлүк бутактары куураган же куурай баштаган, сөңгөгүнүн жана тамырынын 2/3 бөлүгү жабыркаган; сөңгөгүндө жана тамырында зыянкечтердин байырлаганы байкалат.
V-жаңы куураган (ушул жылы)	Ийнелери бозоргон, сары же кызыл-күрөң жарым-жартылай түшкөн, жарым-жартылай кабыгы сыйрылган, сөңгөгү зыянкечтерден жабыркаган	Бутактарынын 2/3 көбүрөөк куураган же куурай баштаган; 2/3 бөлүгүнүн сөңгөгү же тамыры жабыркаган; сөңгөгү зыянкечтерден жабыркаган
VI-эски куураган (өткөн жылдардагы)	Тирүү ийнелери(жалбырак) жок; кабыгы же майда бутактары жарым-жартылай же толук түшкөн	

**Санитардык жапырт кыюуну талап кылган дарактардын
жыйынтыктоо ведомосту**

_____ токой чарбасы боюнча _____

Токойчулук- тун аталышы	Квартал- дын №	Выдел- дин №	Аянты, га					
				Курам	Жыш- тыгы	Бони- тети	Орточо бийик- тиги, см	Орточо диа- метри см
1	2	3	4	5	6	7	8	9

уландысы

Жыгачтын камдыгы, м3				Калыптандырууну камсыздоо	Дарактардын начарлануу себеби
1 га	баардыгы	Анын ичинен ликвидной	Токойдун тиби		
10	11	12	13	14	15

Директор лесхоза _____

Инженер л/х _____

Токой жайгаштыруунун таксация жана выделдердин тууралыгын текшерүү актысы

Токой чарба

Токойчулук

Текшерген күнү

Текшерүү жүргүзүлдү

(кимдер тарабынан)

Кварталдын №

Күнү, жылы, токой жайгаштыруудан кийин

Токой жайгаштыруудан кийин болгон өзгөрүүлөр

Породалар боюнча таксациялык мүнөздөмө																
Көр-сөт-күч-төрү	Вы-дел-дин-но-ме-ри	Жа-шы-не-гизги-Ту-кум-жыл	Негизги тукумдуулугу								Кошумча тукумдуулугу					
			Ор-точо икти-ги, м	Ор-точо диа-ме-три, см	Бий-икти-гинин көрү-нүшү	Аянт-тардын кеси-лиште-ринин сум-масы м (жыш-тыгы)	Кам-ды-гы 1 га, м³	Ишке-жарам-дуу жы-гач-тын чы-гышы, %	То-вар-дык клас-сы	Ор-точо икти-ги, м	Ор-точо диа-ме-три, см	Бий-икти-гинин көрү-нүшү	Аянт-тардын кеси-лиште-ринин сум-масы м (жыш-тыгы)	Кам-ды-гы 1 га, м³	Ишке-жарам-дуу жы-гачтын чыгышы, %	Товар-дык классы
Токой жайгаштыруунун маалыматы																
Текшерүүнүн маалыматы																
айырмачылык																

Токой кыйылуучу аянтты алдын-ала берүү актысы 20 _ ж.

Токой чарба _____ токойчулук _____ облус _____

(жыгач камдоочунун аталышы)

Квартал номери	Кыюуга даярдалган кыдырманын номери	Аянт, га	Токойчулук	Кыюунун жолу	Камдыгы				Урук өндүрүүчүлөр		Өспүрүм дарак		
					Ишке жарамдуу	Отундук	Таажыдан чыккан ликвид	Баардыгы	Саны жана аянт, га	Топтошкон урук берүүчү жалгыздан	Аянт, га	Негизги тукум	1 га аянттагы саны миңдн.

Өткөрүүчү _____
(кызмат орду, колу)

Алуучу _____
(кызмат орду, колу)

« _____ » _____ 20 ____ ж.

Жыйынтык ведомосту

_____ токой чарбасы боюнча _____ облусу

Токойчулуктун жана кыюулардын түрүнүн аталышы	Кварталдын №	Выделдин №	Аянты, га	Тукуму жана курамы	Ишке жарамдуу м ³	Отундук м ³	Жалпы ликвид	Калдыктары	Баардыгы
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Токой чарба директору

Токой чарба инженери

ГОСУДАРСТВЕННОЕ АГЕНТСТВО ОХРАНЫ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ
ПРАВИТЕЛЬСТВЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ДЕПАРТАМЕНТ
РАЗВИТИЯ ЛЕСНЫХ ЭКОСИСТЕМ

**Правила рубок в лесах
государственного лесного фонда и
природных парков
Кыргызской Республики**

Бишкек 2018

Настоящие Правила содержат систему положений, регламентирующих ведение рубок в лесах государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики. Они разработаны при участии специалистов Департамента развития лесных экосистем Государственного агентства охраны окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики и научных сотрудников Института леса и ореховодства им. П.А. Гана Национальной Академии Наук Кыргызской Республики с учетом научных исследований и производственного опыта и предназначено для работников лесного хозяйства, всех предприятий и организаций, ведущих рубки и осуществляющих контроль за их проведением.

Правила должны использоваться при лесоустройстве, проектировании и планировании всех рубок (рубки ухода, лесовосстановительных, санитарных и других лесохозяйственных мероприятий), разработке стандартов, рекомендаций и других документов по рубкам.

Правила согласованы на Ученом совете института леса и ореховодства им. П.А. Гана Национальной Академии Наук Кыргызской Республики 29 марта 2017 года (№ 20-04/43) и утверждены приказом № 10-9/218 Государственного агентства охраны окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики от 27 сентября 2017 года.

Правила по рубкам в лесах государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики подготовлены Б.К. Ырсалиевым, М.Ш. Алиевым, Т.М. Абдыкадыровым и С.К. Асановым.

Настоящая публикация издана при финансовой поддержке проекта «Сохранение биоразнообразия и сокращение бедности с привлечением местных сообществ к управлению орехоплодовыми лесами и пастбищами на юге Кыргызстана», реализуемого Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германским обществом по международному сотрудничеству) по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ). Партнером-исполнителем проекта является компания UNIQUE forestry and land use GmbH. Содержание данной публикации является предметом исключительной ответственности авторов и может не отражать официальное мнение Германского общества по международному сотрудничеству (GIZ).

Содержание

1. Общие положения	77
2. Понятия и определения, принимаемые в настоящих Правилах.	77
3. Особо защитные участки леса	79
4. Подготовительные работы к отводу лесосек.	80
5. Общий порядок отвода насаждений под рубки	82
Отвод рубки ухода	83
Отвод под рубки омолаживания.	84
Отвод под рубку реконструкции.	84
Отвод лесовосстановительных рубок	84
Отвод санитарных и прочих рубок	84
6. Рубки ухода за лесом.	84
Цели и задачи рубок ухода.	84
7. Классификация деревьев и методы рубок ухода	86
8. Насаждения, в которых назначаются рубки ухода	87
9. Очередность назначения проведения рубок ухода	88
10. Нормативы рубок ухода	89
11. Технология рубок ухода.	91
12. Рубки ухода в культурах	92
Еловые	92
Сосновые.	93
Орех грецкий.	93
Культуры ореха плодового типа.	93
Культуры ореха лесного типа.	94
Культуры ореха лесоплодового типа	95
Березовые.	95
Тополевые	95
Фисташковые	96
13. Рубки ухода в естественных лесах.	97
Дикорастущие яблоневые, алычовые, боярышниковые и кленовые насаждения	97
Фисташники	98
Березовые насаждения	98
Тополевые насаждения	99
Рубки ухода в лесах различного целевого направления	99
14. Другие виды рубок ухода	100
Нормативы выборочных рубок в кустарниковых зарослях.	101

15. Обрезка сучьев в насаждениях (облагораживание)	102
16. Рубки в промышленных плантациях	102
17. Лесовосстановительные рубки	102
Еловые насаждения	103
Мероприятия по восстановлению леса	105
18. Выборочные санитарные рубки	106
19. Сплошные санитарные рубки	108
20. Рубки, связанные с реконструкцией малоценных лесных насаждений, а также насаждений, теряющих защитные, водоохранные и другие функции	110
21. Прочие рубки	110
22. Очистка мест рубок	111
23. Очистка леса от захламленности	112
24. Контроль за соблюдением правил отвода лесосек и рубок	113
25. Ответственность за соблюдением правил	115
26. Документация по отводу лесосечного фонда	116
27. Порядок выдачи наряда на отпуск леса	116
Приложения	117
План отвода лесосек	117
Технологическая карта	118
Проект рубок ухода	121
Акт отвода лесосек	123
Коэффициенты перевода древесины из складочных в плотные меры	124
Книга рубок ухода	125
Перечетные ведомости пробных площадей	126
Перечетная ведомость	127
Материально-денежная оценка лесосеки	128
План проведения санитарно-оздоровительных мероприятий	129
Шкала категорий состояния деревьев	130
Сводная ведомость насаждений, требующих сплошных санитарных рубок	131
Акт проверки точности таксации выделов при лесоустройстве	132
Акт предварительной передачи лесосечного фонда	133
Сводная ведомость	134

1. Общие положения

1.1. Правила по рубкам в лесах государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики (далее – Правила) разработаны в соответствии с Лесным Кодексом Кыргызской Республики с учетом основных лесоводственных требований на зонально-типологической основе и содержат систему положений, регламентирующих ведение рубок в лесах государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики.

1.2. Правила устанавливают общий порядок выполнения основных требований к рубкам, направленный на формирование биологически устойчивых высокопродуктивных хозяйственно-ценных насаждений, на сохранение и усиление средоохранительных, социальных и экологических функций, а также своевременное получение древесины и являются обязательными как для органов лесных учреждений и природных парков, так и для всех организаций, ведущих рубки и осуществляющих контроль за их проведением.

1.3. Леса, находящиеся на территории государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики, выполняют преимущественно экологические, водоохранные, почвозащитные, санитарно-гигиенические, оздоровительные и рекреационные функции, по растительным зонам делятся на еловые, орехово-плодовые, арчовые и пойменные.

1.4. Правила распространяются на леса государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики и определяют общие требования к ведению рубок, применению видов, нормативов и технологий ухода за лесом.

1.5. Учитывая малолесность республики, большое экологическое значение лесных насаждений, наличие значительного количества дикорастущих орехово-плодовых насаждений, а также их низкую сомкнутость, в лесах государственного лесного фонда и природных парков Кыргызской Республики проводятся рубки ухода за лесом, лесовосстановительные, санитарные рубки, прочие рубки, рубки промышленных плантаций и очистка леса от захламленности.

1.6. В целях отработки новых методов лесопользования, в порядке эксперимента допускается рубка деревьев в лесах на ограниченных площадях для научных исследований.

2. Понятия и определения, принимаемые в настоящих Правилах

Биогруппа – лесные культуры, имеющие сходные параметры по составу, структуре и происхождению, созданные на площадке 2х1 м в перспективе из нескольких деревьев, можно вырастить одно лучшее дерево;

Верхний склад – погрузочная площадка для древесных хлыстов и сортиментов с последующей вывозкой на нижний склад или к потребителю;

Волок – кратчайший путь в пределах лесосеки, по которому осуществляется перемещение деревьев, хлыстов или сортиментов при трелевке или прямой вывозке;

Делянка – участок, отводимый для рубки;

Лесовосстановление – создание лесных культур на площадях, ранее покрытых лесом;

Лесовосстановительные рубки – рубки, проводимые в спелых и перестойных еловых насаждениях с целью создания условий для эффективного возобновления еловых лесов и сохранения их защитных функций, а также своевременной замены лесов;

Лесозаготовитель – гражданские и юридические лица, которым предоставлены права на заготовки (рубки) леса;

Лесопарк – лесной массив в городе, населенных пунктах, направленный на оздоровление территории, и служит местом отдыха населения;

Лесосечный фонд – образуется из планируемого объема рубок ухода, санитарных и лесовосстановительных рубок и других видов рубок леса;

Лесосека – участок леса, предназначенный к рубке;

Лесорубочный билет – документ, удостоверяющий лесопользователя на заготовку древесины (рубку леса), второстепенных лесных материалов;

Молодняк – первый возрастной период древостоя, начиная с образования подроста до жердняка;

Недоруб – деревья или участки леса, назначенные в рубку, но не вырубленные в срок, предусмотренные лесорубочным билетом;

Нижний склад – база или пункт хранения древесных сортиментов;

Наряд на отпуск леса – документ строгой отчетности на проведение рубок, выдаваемый уполномоченным государственным органом управления лесным хозяйством;

Ордер – документ, который дает право на мелкий отпуск древесины при внеплановой очистке леса от захламленности;

Освидетельствование мест рубок – выявление полноты и правильности разработки лесосек, заготовки второстепенных лесных материалов, а также оставленных недорубов, невывезенной древесины и других нарушений при осуществлении лесопользования;

Отвод деревьев в рубку – натурный отбор подлежащих рубке деревьев, их обмер и обозначение в границах определённого участка;

Очистка леса от захламленности – уборка буреломных, ветровальных деревьев в целях недопущения распространения болезней и возникновения пожаров;

Прочие рубки – рубки единичных деревьев в научных целях, при проведении лесоустроительных работ, при расчистке лесных площадей в связи со строительством и при ремонтных работах гидроузлов, трубопроводов, дорог, линий электропередач, при прокладке просек, устройстве противопожарных разрывов,

разработке полезных ископаемых (недропользовании), проведении геологоразведочных работ, а также при строительстве для нужд лесного хозяйства;

Рубка ухода за лесом – уход за лесом, осуществляемый путем удаления из насаждений нежелательных деревьев и создания благоприятных условий для роста лучших деревьев главных пород, в целях формирования насаждений и своевременного использования древесины;

Санитарное состояние леса – характеристика леса, содержащая сведения о захламленности, наличии усыхающих и сухостойных деревьев;

Санитарная рубка – рубка, проводимая с целью улучшения санитарного состояния леса, при которой вырубается отдельные больные, поврежденные и усыхающие деревья или весь древостой;

Технологическая карта – принятая технология и сроки проведения лесосечных работ, способы рубки и очистки от порубочных остатков, схема размещения волоков, дорог, погрузочных площадок, трелевки и вывозки древесины, площадь сохранения подроста и молодняка и процент их сохранности, способы проведения лесовосстановления и мероприятия по предотвращению эрозионных процессов;

Трелевка леса – транспортировка срубленных деревьев, а также хлыстов и бревен от места заготовки (лесосеки) к лесопогрузочным пунктам.

3. Особо защитные участки леса

- 3.1. Леса, расположенные на склонах гор свыше 35°.
- 3.2. Полосы шириной 200 м вдоль верхней границы леса.
- 3.3. Защитные полосы вдоль гребней и линий водоразделов шириной 100 м.
- 3.4. Полосы леса шириной 50 м вдоль русел, снежных лавин и выходов на поверхность горных пород, вдоль бровок обрывов, осыпей и оползней.
- 3.5. Участки леса с наличием реликтовых и эндемичных видов древесной, кустарниковой и травянистой растительности.
- 3.6. Леса, расположенные в радиусе 1 км вокруг санаториев, домов отдыха, пансионатов и других оздоровительных учреждений.
- 3.7. Особо ценные в генетическом плане участки леса (плюсовые насаждения, лесосеменные участки), леса специального назначения, государственные лесные заказники.
- 3.8. Полосы леса шириной 50 м вдоль автомобильных дорог республиканского и областного значения, а также вдоль водопроводов и газопроводов.
- 3.9. Участки леса в радиусе 100-250 м вокруг истоков рек, ручьев, берегозащитные полосы такой же ширины по берегам рек, каналов, вокруг озер и других водоемов.

3.10. Опушки леса, шириной по границам с безлесными пространствами, распространяющимися на расстоянии более 1 км от кромки леса и не предназначенные для целей выращивания леса, участки леса до 100 га, расположенные среди безлесных пространств, а также насаждения, произрастающие на развеваемых и размываемых грунтах, на маломощных почвах.

3.11. В особо защитных участках, указанных в подпунктах «1.1.», «1.2.», «1.3.», «1.4.», «1.5.» (если реликтовые и эндемичные виды представлены более 10% состава), «1.6.» – допускаются рубки ухода за лесом и уборка единичных деревьев по состоянию (поврежденные вредителями и болезнями, усыхающие, перестойные).

4. Подготовительные работы к отводу лесосек

4.1. Перед началом работ по отводу лесосек лесными учреждениями и природными парками проводятся следующие подготовительные работы:

- а) проводится анализ участков леса, назначенных к рубке, и при необходимости уточняются лесоустроительные материалы;
- б) устанавливается объем работ и выявляются площади, подлежащие первоочередному включению в лесосечный фонд (перестойные и поврежденные древостои, требующие рубки по состоянию, недорубы и неначатые лесосеки прошлых лет);
- в) составляется план отвода лесосек рубки ухода (по видам) и лесовосстановительных рубок, согласно приложению № 1.

4.2. План отвода составляется лесничим на основе материалов лесоустройства в соответствии с правилами рубок и другими нормативно-техническими документами по ведению лесного хозяйства, а также с планами рубок и утверждается руководителем лесных учреждений и природных парков.

4.3. Намечаемые к отводу участки леса предварительно обследуются в натуре. В случае выявления существенных расхождений с данными лесоустройства (завышение возраста, неправильное установление преобладающей породы), в результате чего насаждения не могут быть отведены в рубку, эти участки закрываются для рубки. Одновременно на такие участки составляется акт об обнаруженных ошибках в материалах лесоустройства.

4.4. Отвод лесосек производится в бесснежный, как правило, весенне-летний период:

- а) по рубкам ухода за лесом и рубки реконструкции в соответствии с действующими Правилами – за 1 год до рубки;
- б) по сплошным санитарным рубкам, прочим рубкам и очистка леса от захламленности – по фактической необходимости.

4.5. При всех способах рубок до начала лесосечных работ выполняются подготовительные мероприятия, заключающиеся в наметке волоков,

погрузочных площадок, уборке опасных деревьев и мешающего подлеска. Рубка леса на лесосеках допускается только после проведения указанных подготовительных работ.

4.6. При прокладке волоков, устройстве погрузочных площадок учитывается рельеф местности, наличие дорог, полян, необходимость максимального сохранения подроста и молодняка, а также защиты почв от эрозионных процессов.

4.7. Общая площадь под волоками, верхними складами и погрузочными площадками должна быть по возможности наименьшей. Прокладка волоков производится в местах, где имеющемуся подросту, молодняку и почве будет причинен наименьший ущерб. Магистральные волоки в горах должны по возможности проходить по дну ущелий и их ответвлений.

4.8. На маломощных и неустойчивых к эрозии почвах (с редким травянисто-дерновым покровом), а также на склонах с крутизной более 10° трелевочные волоки следует укреплять порубочными остатками.

4.9. Ширина подготовленного волока зависит от крутизны склона и должна быть не более 5 м. После завершения лесосечных работ общий процент минерализованной почвы не должен превышать 15% площади лесосеки.

4.10. По крутизне склоны подразделяются на пологие (до 10°), покатые – $11-20^\circ$, крутые ($21-35^\circ$), очень крутые (свыше 35°). Крутизна склона определяется от подошвы до вершины в целом, если отдельные его участки не отличаются по крутизне более, чем на 10° , то для каждого из них определяется крутизна, которую учитывают при выборе способа рубок.

4.11. Валка деревьев производится вершиной на волок под углом не более 45° к оси волока. Валка деревьев в направлении вверх по склону и бессистемная трелевка древесины не допускается.

4.12. Деревья на волоке срубаются заподлицо с поверхностью почвы и валятся вдоль волока вершинами в сторону трелевки. Трелевка древесины допускается как хлыстами, так и в сортиментах. При этом хлысты трелюются за вершину. Трелевка деревьев с кронами запрещается. Движение и разворот трелевочных механизмов допускается только по волокам. В горной местности наиболее приемлем конный вид трелевки, обеспечивающий максимальное сохранение самосева и подроста.

4.13. Разработка лесосек производится в строгом соответствии с утвержденными директором или главным лесничим лесхоза технологическими картами с учетом рационального использования лесосечного фонда и соблюдением лесоводственных требований.

4.14. Лесозаготовитель по окончании рубки леса, трелевки древесины и очистки лесосеки извещает администрацию лесхоза об окончании лесозаготовительных работ. Руководство лесхоза направляет своего специалиста на прием лесосеки, который совместно с лесничим принимает лесосеку, где составляется акт освидетельствования лесосеки.

5. Общий порядок отвода насаждений под рубки

5.1. Средний диаметр деревьев в насаждениях для рубок ухода за лесом и лесовосстановительных рубок.

Виды рубок	Диаметр, см		Диаметр остальных пород, см	
	Ель, сосна, лиственница	Орех грецкий, ясень ¹	семенного происхождения ¹	вегетативно-го происхождения ²
Рубки улучшения	До 15	До 10	До 10	До 10
Прореживание	16-35	11-30	11-20	11-15
Рубки возобновления	36-50	31-50	21-40	16-30
Лесовосстановительные рубки	Больше 50	Больше 50	Больше 40	Больше 30

Примечание: ¹ – семенное происхождение;

² – порослевое происхождение.

5.2. Отвод лесосеки включает – проведение инструментальной съемки с GPS-приемником участка и остолбление. Столбы по углам делянки должны иметь высоту над поверхностью земли 1,3 м и диаметр в верхнем отрубе 12-16 см и производством надписей на лицевой стороне (щеке) номера квартала, выдела, вида рубки, года, площади.

5.3. Запас вырубаемой древесины определяется на основании перечета назначенных в рубку деревьев и определяется в плотных кубометрах. Запас подлежащих вырубке деревьев с диаметром ниже 8 см определяется в складочных метрах с последующим переводом через переводной коэффициент в плотные.

5.4. Производится нумерация всех деревьев, назначенных в рубку, затески для написания номеров и клеймения проводятся, не затрагивая живого камбия, т.е. на слабой затеске по коре на высоте груди и у пня (1,3 м), написания номера и поставки клейма лесничего.

5.5. При замере деревьев производится распределение деревьев на деловые, полуделовые и дровяные, затем половину полуделовых относят к деловым и половину к дровяным. Определение кубомассы по деловым деревьям, разбивка на крупную, среднюю и мелкую, дрова от деловых деревьев производятся по сортиментным таблицам для каждой породы.

5.6. Отбор деревьев в рубку и учет заготовленной древесины производится отдельно по каждому участку и виду рубок ухода. Лесорубочный билет выписывается на весь квартал один, но в нем по каждому виду рубок ухода указывают номера выделов, их площадь, способ учета и количество подлежащей заготовке и вывозке древесины, а также способ очистки мест рубки от порубочных остатков и сроки проведения соответствующих работ.

5.7. В лесничествах отвод лесосеки под рубки проводят лесничие.

5.8. Участки, на которых проведены рубки, наносят на планшете двойным пунктиром красной тушью с указанием года рубки ухода и отмечают

условным знаком «Улуч» – рубки улучшения, «Прж» – прореживание, «Возоб» – рубки возобновления, «ЛВР» – лесовосстановительные рубки, «РРЕК» «ПРУ» – прочие рубки, «ВСП» – выборочно-санитарные рубки, «ССР» – сплошные санитарные рубки. Одновременно в таксационном описании квартала делают соответствующие записи о проведенной рубке.

5.9. После окончания отвода и сдачи материалов отвода по рубкам ухода в лесхоз приказом директора лесхоза инженер лесного хозяйства выборочно проверяет правильность отвода лесосек.

5.10. Допустимым параметром отвода лесосек по рубкам считается отклонение в пределах 10% от первоначальных данных. При обнаружении больших отклонений производится переотвод лесосеки.

Отвод рубки ухода

5.11. На каждый выдел, назначенный для рубки ухода, составляется проект рубок ухода, в котором даются проектируемые параметры показателей ухода, исходя из характеристики участка, рекомендаций лесоустройства, скорректированных по данным натурного обследования и в соответствии с положениями действующего Правила и проектом рубок ухода.

5.12. При рубках улучшения учет вырубаемой древесины производится по данным пробных площадей, на основании которых выписывается лесорубочный билет с указанием примерного количества древесины в переводе на всю площадь. Фактическое количество вырубленной древесины на делянках рубок улучшения определяют обмерами (жердей и кольев в штабелях, дров – в паленицах, хвороста – в кучах) на всей площади рубок ухода и по их окончании.

5.13. При рубках улучшения отметку деревьев не делают, а закладывают одну или несколько пробных площадей ленточной или иной формы, на которых под руководством лесничего проводят учет выхода древесины. Эти пробные площади служат критерием для проведения рубок ухода на всем участке. Проведенные на пробных площадях работы засчитывают в установленный план по существующему виду рубок. Величина пробных площадей должна составлять 3-5% площади участка, в зависимости от однородности насаждения. По количеству вырубленной на пробной площади древесины определяется ее запас, подлежащий вырубке на всем участке, составлением акта отвода лесосек (приложение № 4).

5.14. При прореживаниях и рубках возобновления назначенные в рубку деревья диаметром 8 см и выше клеймятся у шейки корня и производится нумерация всех деревьев, назначенных в рубку.

5.15. Материалы по закладке пробных площадей, а также подлинные перечетные ведомости, подписанные лицами, производившими закладку пробных площадей и перечеты, хранят в делах лесничества.

5.16. Данные о площадях, отведенных под прореживание, рубки возобновления, санитарные рубки, а также результаты их проведения вносятся в книгу рубок ухода за лесом (приложение № 13).

Отвод под рубки омолаживания

5.17. Перед проведением рубки омолаживания закладывают пробные площади, на которых проводят учет выхода вырубаемых кустарников. Запас вырубленных кустарников определяется в складочных метрах с переводом в плотные (приложение № 5).

Оформление документов на отвод лесосек (технологическая карта, проект рубок омолаживания и акт отвода лесосек) производится также согласно разделу общего порядка отвода насаждений под рубки Правил (пункт 5).

Отвод под рубку реконструкции

5.18. Под рубки реконструкции назначаются малоценные лесные насаждения, а также насаждения, теряющие защитные, водоохранные и другие функции и не имеющие большого хозяйственного значения.

Оформление документов на отвод лесосек производится согласно разделу общего порядка отвода насаждений под рубки Правил (пункт 5).

Отвод лесовосстановительных рубок

5.19. Отвод насаждений под лесовосстановительные рубки в первую очередь проводят при наличии достаточного для восстановления леса количества жизнеспособного подроста хозяйственно ценных пород согласно разделу общего порядка отвода насаждений под рубки Правил (пункт 5).

Отвод санитарных и прочих рубок

5.20. Отвод лесосек, перечет, нумерация и клеймение деревьев, назначенных в рубку, производится согласно разделу общего порядка отвода насаждений под рубки Правил (пункт 5).

6. Рубки ухода за лесом

Цели и задачи рубок ухода

6.1. *Рубки ухода* являются важнейшими лесохозяйственными мероприятиями, направленными на формирование устойчивых высокопродуктивных хозяйственно-ценных насаждений, на сохранение и усиление средозащитных и социальных функций, своевременное получение древесины. Они осуществляются путем периодической вырубki из насаждений нежелательных деревьев и создания благоприятных условий для роста лучших деревьев главных пород и наиболее ценных сопутствующих древесных лесных пород. Рубки ухода начинают проводить с момента образования насаждений и заканчивают до наступления периода лесовосстановительных рубок.

6.2. В лесах, где не допускается главное пользование, осуществляются вспомогательные мероприятия по уходу за лесом, направленные на рубки лесовозобновления с целью сохранения выполняемых ими различных экологических и социальных функций.

6.3. В зависимости от состояния насаждений и целей ухода выделяют следующие основные виды рубок ухода или формирования насаждений: рубки улучшения (рубки ухода в молодняках), прореживания, рубки возобновления. Кроме того, к системе мероприятий по уходу за лесом относятся выборочные и сплошные санитарные рубки, очистка леса от захламленности.

6.4. В зависимости от типов лесорастительных условий происходит рост и формирование лесных насаждений. В связи с этим при одинаковом возрасте в лучших условиях наблюдается лучшее развитие растений, значительно увеличивается прирост по высоте и диаметру, а значит состояние древесных растений должно быть взято в основу назначения насаждений в те или иные рубки ухода.

6.5. *Рубки улучшения* – регулирование густоты, состава и формы насаждений. Они направлены на сохранение в насаждении оптимального количества деревьев одной или нескольких пород, регулирование количественного соотношения составляющих насаждений пород. При рубках улучшения формируют структуру будущего насаждения. При проведении этих рубок в насаждении за основу берется средний диаметр насаждения, который не должен превышать 15 см у хвойных и 10 см у лиственных пород.

6.6. *Прореживание* – уход за формой ствола и кроны. Формирование ствола происходит на протяжении всей жизни дерева, но в основном в возрасте наибольшей дифференциации деревьев, совпадающих с состоянием насаждения. При прореживаниях продолжают уход за составом с целью улучшения качества и структуры насаждения. В насаждениях, где своевременно не были проведены рубки улучшения, при прореживании выполняются также задачи ухода за молодняками. В основу берется средний диаметр насаждения от 16 до 35 см у хвойных и 11-30 см у лиственных, независимо от возраста насаждения.

6.7. *Рубки возобновления* проводятся в хвойных насаждениях при среднем диаметре в пределах 36-50 см, в лиственных насаждениях семенного происхождения – 31-50 см, порослевого (орех грецкий) – 21-40 см, клен, ясень и др. – 16-30 см, в целях увеличения прироста лучших деревьев и повышения качества древесины. При этом обращают внимание на сохранение естественного возобновления главной и ценных сопутствующих пород. Целью рубок возобновления является создание условий для появления самосева и его роста и развития.

6.8. Основные задачи рубок ухода:

- улучшение породного состава насаждений;
- улучшение плодоношения;
- повышение качества и устойчивости насаждений;
- сохранение и усиление защитных, водоохраных, санитарно-гигиенических, рекреационных, экологических и других полезных свойств леса;
- увеличение размера пользования древесиной с единицы площади и сокращение сроков выращивания технически спелой древесины.

6.9. При каждом виде рубок ухода решаются, как правило, все перечисленные задачи, но в зависимости от состояния насаждения и целевого назначения определяется ведущая цель, которой подчиняются остальные задачи.

7. Классификация деревьев и методы рубок ухода

7.1. При проведении рубок ухода все деревья в насаждении подразделяют по хозяйственным и биологическим признакам на три категории:

I – лучшие;

II – вспомогательные (полезные);

III – нежелательные (подлежащие удалению).

7.2. К лучшим относят здоровые деревья, имеющие прямой, полнодревесный, хорошо очищенный от сучьев ствол, относительно равномерно развитую, нормально облиственную (охвоенную), с сучьями средней толщины крону, относительно быстрый рост, предпочтительно семенного происхождения. Лучшие деревья должны быть по возможности равномерно размещены по площади. В чистых простых насаждениях из светлюбивых пород эти деревья большей частью принадлежат к верхней части полога.

7.3. В ореховых насаждениях плодового направления к лучшим относят здоровые деревья с большой и широко раскидистой кроной, а также хорошим качеством плодов.

7.4. К вспомогательным относят деревья, способствующие очищению лучших деревьев от сучьев, формированию у них полнодревесных стволов и правильной формы кроны. Сюда же относят часть деревьев, не вошедших в категорию лучших – это деревья верхнего полога, находящиеся в больших просветах, на прогалинах, опушках. Вспомогательные деревья из различных пород размещаются в любой части полога, но преимущественно в подчиненной или способной образовывать второй ярус.

7.5. К нежелательным, подлежащим удалению относят деревья:

- сухостойные, буреломные, отмирающие, пораженные вредителями и болезнями;
- искривленные, двойчатые, вильчатые, с сильно разросшейся низко опущенной кроной с толстыми сучьями (это не относится к деревьям ореха грецкого) и высокой сбежистостью, если они не имеют полезной вспомогательной роли в насаждении и вырубка их не приведет к образованию больших просветов;
- мешающие росту и развитию крон лучших и вспомогательных деревьев (охлестывающих их, затеняющие и т.д.).

7.6. При проведении рубок ухода применяют в основном метод, совмещающий в себе признаки низового и верхового методов ухода. При отборе деревьев в рубку рекомендуется, начиная с момента прореживания, из числа лучших выделить деревья будущего, за которыми сосредоточить последующие уходы. Деревья будущего должны иметь диаметр, равный или превышающий средний диаметр древостоя, и обладать всеми другими признаками деревьев категории лучших. Деревья будущего отмечают на стволе пояском масляной краски или другими способами. Количество деревьев будущего определяется по числу деревьев в спелом возрасте (по номограммам или таблицам хода роста), увеличенном на 20-30%. Оставляемым деревьям обеспечивают необходимую для их

дальнейшего роста и развития площадь питания и соответствующее размещение за счет вырубки худших и деревьев, препятствующих росту оставляемых экземпляров.

7.7. В чистых насаждениях отбор деревьев в рубку проводят из всех ярусов полога. В результате ухода треть или половина крон лучших деревьев должна освещаться солнечными лучами. Отбор деревьев, подлежащих рубке, проводят также в отдельных биогруппах, в которых сначала отмечают одно или несколько лучших деревьев, затем по отношению к ним вспомогательные (полезные) и подлежащие рубке. Вырубке подлежат не только второстепенные породы, заглушающие главные, но и худшие экземпляры лесообразующих и ценных пород.

7.8. В насаждениях ореха грецкого при достаточном освещении деревья ореха грецкого склонны к образованию мощных крон. Поэтому при рубках улучшения убирают деревья, в основном, из нижней части полога, а при рубках прореживания и возобновления – из нижней и верхней. Со времени вступления насаждения в пору плодоношения выделяются основные деревья по хорошо развитым кронам. Они должны отличаться хорошим ростом, хозяйственно-ценными плодами, устойчивостью против болезней и вредителей, обильным плодоношением. Все основные деревья в насаждении по возможности должны подбираться равномерно. Они отмечаются яркой масляной краской на высоте груди кольцом шириной 3-4 см.

7.9. Особенностью рубок ухода в ореховых культурах для получения плодов и в лесоплодовой хозяйственной части является формирование крон деревьев по типу свободностоящих и создание условий, обеспечивающих максимальное плодоношение насаждений.

7.10. В культурах ореха древесного направления рубки ухода должны быть направлены на получение деловой древесины путем формирования ровных здоровых стволов. В этом случае в насаждении сомкнутость крон до определенного времени должна быть густая и после формирования высокого штамба в насаждении проводят рубки ухода.

8. Насаждения, в которых назначаются рубки ухода

8.1. Назначение насаждений в рубки осуществляется, исходя из цели и лесоводственной потребности в проведении ухода за каждым конкретным насаждением, с учетом наличия экономических условий проведения ухода. Лесоводственная потребность ухода устанавливается по основным признакам, характеризующим насаждения в определенной группе типов леса и исходя из его состояния: состав и сомкнутость полога, густота древостоя, характер смешения и размещения деревьев по площади при определенных диаметрах насаждения.

8.2. В чистых и с незначительной примесью второстепенных насаждениях пород рубки назначают в высокосомкнутых и неоднородных по происхождению участках леса, а также в древостоях с большим количеством фауных, отставших в росте, с плохой формой ствола и кроны деревьев.

8.3. В смешанных насаждениях рубки ухода назначают на участках леса с неудовлетворительным составом при наличии пород различного хозяйственного

назначения, с разной быстротой роста или занимающих неодинаковое положение в пологе. В таких насаждениях за счет полной или частичной вырубki нежелательных пород обеспечивается в составе преобладание главных пород и улучшение качества древостоев.

8.4. Рубки прореживания и возобновления в чистых культурах при свободной сомкнутости не назначаются. В насаждениях при свободной сомкнутости рубки ухода проводятся в том случае, если здесь наблюдается куртинное или неравномерное расположение деревьев и существует угроза заглушения главных пород второстепенными.

8.5. В лесных культурах лесоводственный уход состоит в систематическом удалении деревьев-конкурентов, отстающих в росте, больных и т.д., второстепенных пород, заглушающих лесные культуры, и деревьев хозяйственно-ценных пород естественного происхождения.

8.6. С целью определения количества выхода древесины при рубках улучшения в молодняках закладывают пробные площади, которые одновременно служат образцом по проведению рубок ухода на всей площади.

8.7. При прореживании и рубках возобновления отбор деревьев проводится на всей площади участка.

9. Очередность назначения проведения рубок ухода

9.1. Очередность назначения и проведения рубок ухода в целом и по видам устанавливается в зависимости от остроты лесоводственной потребности в уходе, обусловленной состоянием насаждений с учетом целевого назначения лесов и экономических условий.

9.2. По последовательности назначения и проведения рубок ухода, обусловленных лесоводственными требованиями с учетом целевого назначения лесов и экономических условий, выделяются четыре группы очередности – I-IV:

- первая группа: рубки ухода в молодняках, прореживание в смешанных насаждениях с сильным угнетением главных пород;
- вторая группа: в насаждениях с сильным угнетением под их пологом яруса главных пород, первые прореживания в перегущенных чистых насаждениях;
- третья группа: в насаждениях со слабым угнетением под их пологом яруса главных пород, рубка возобновления в смешанных насаждениях;
- четвертая группа: прореживание и рубки возобновления в чистых высокополнотных насаждениях.

9.3. Рубки ухода в молодняках проводятся в следующей очередности:

- а) в культурах сосны, ореха грецкого, лиственницы сибирской, ели тянь-шаньской, тополя и на участках с сохранившимся при разработке лесосек подростом хозяйственно-ценных пород, если они заглушены второстепенными породами;

- б) в естественных молодняках, где главные породы (орех грецкий, ель, клен, пихта, тополь, яблоня) угнетены пологом малоценных пород;
- в) в смешанных молодняках с главными и второстепенными породами в одном ярусе и в чистых загущенных молодняках ценных пород в период проведения по состоянию рубок улучшения.

9.4. Очередность назначения и проведения рубок устанавливается при проведении планирования в зависимости от лесоводственно-биологической характеристики насаждений и их состояния.

10. Нормативы рубок ухода

10.1. Основными нормативами рубок ухода являются: время начала и окончания рубок ухода, интенсивность и повторяемость устанавливаются с учетом природно-экономических условий, начальной и целевой характеристик насаждений в зависимости от состояния, биологических особенностей древесных пород и экономических условий. В смешанных и сложных молодняках начинают проводить по состоянию, как только возникнет угроза заглушения главных пород второстепенными, а в чистых – при наличии высокой сомкнутости деревьев. Рубки улучшения в лесных культурах начинают после перевода их в покрытые лесом площади. Заканчиваются рубки ухода в зависимости от состояния, когда диаметр хвойных деревьев достигнет 50 см, у ореха грецкого, ясеня – 50 см, у остальных лиственных пород семенного происхождения (тополь, клен, береза, акация, вяз) – 40 см, порослевого происхождения всех пород – 30 см.

10.2. Интенсивность рубок ухода определяют количеством вырубаемой древесины (без сухостойных деревьев), выраженным в процентах от запаса насаждения до рубки, а также степенью снижения сомкнутости крон (рубки улучшения) или прореживания и рубок возобновления.

10.3. Интенсивность рубок ухода устанавливают в зависимости от таксационных показателей насаждений, их строения, состояния, лесорастительных условий (экспозиция и крутизна склонов, мощность почв), целевой установки ухода.

10.4. По крутизне различают склоны:

- пологие (до 10°);
- покатые (от 11 до 20°);
- крутые (от 21 до 35°);
- очень крутые (свыше 35°).

10.5. Крутизну склонов определяют:

- а) от подошвы до вершины в целом, если отдельные участки склона не отличаются по крутизне более чем на 10°;
- б) если разница в крутизне отдельных отрезков склона длиной свыше 50 м превышает 10°, то для каждого из них определяют крутизну, которую учитывают при установлении нормативов рубок ухода.

10.6. По экспозициям склоны разделяют на:

- а) склоны сухих экспозиций – юго-восточные, южные, юго-западные и восточные;
- б) склоны увлажненных экспозиций – северо-западные, северные, северо-восточные, западные.

10.7. Различают степени интенсивности рубки:

- слабая – до 20%;
- умеренная – 21-40%;
- сильная – свыше 40%.

10.8. По сомкнутости крон насаждение разделяется:

- редкое – 10-50%;
- свободное – 51-80%;
- густое – 81-100%.

10.9. В насаждениях из быстрорастущих и светолюбивых пород рубки ухода в зависимости от состояния начинают раньше и проводят более интенсивно, чем в древостоях из теневыносливых и медленно растущих пород.

10.10. Сомкнутость полога при рубках ухода не должна снижаться ниже свободной.

10.11. В смешанных молодняках, где главная порода заглушена второстепенными, а также в молодняках, неоднородных по происхождению, допускается снижение сомкнутости верхнего полога при рубках улучшения до редкой сомкнутости.

10.12. В молодняках, прилегающих к открытым пространствам в опушечной полосе шириной 15-25 м, проводят рубку сильной интенсивности с тем, чтобы дать возможность оставляемым деревьям развить широкие низкоопущенные кроны. В старшем возрасте уход не проводят, за исключением вырубки сухостоя. Такой режим разреживания обязателен и для полос леса вдоль крутых берегов рек, ручьев, озер, оврагов. Здесь вырубает в первую очередь, в зависимости от состояния, крупные деревья, которые могут вывалиться.

10.13. В молодняках, образованных гнездами пневой поросли, уход проводится при любой сомкнутости. При проведении рубок улучшения оставляют в гнездах при первом приеме 3-5, при втором – 1-2 ствола при повторяемости 5 лет.

10.14. В густых чистых насаждениях естественного происхождения первым приемом рубки при рубках улучшения сомкнутость не снижают более чем до свободной.

10.15. Повторяемость рубок ухода определяют в зависимости от типа леса, породного состава, характера смешения пород и общего состояния насаждения в соответствии с нормативами наставления.

10.16. Для планомерного периодического проведения всех видов рубок ухода периоды повторяемости рубок целесообразно применять для молодняков – 5 лет. Тогда период повторяемости прореживаний будет 5, 10 или 15 лет, для рубки возобновления – 10, 15, 20 лет. Уходы в смешанных молодняках могут повторяться через 2-5 лет.

10.17. При свободной сомкнутости и ниже, а также в социально ориентированных и многофункциональных насаждениях (агролесоводство) прореживание и рубки возобновления, как правило, не назначают, за исключением смешанных, сложных и неоднородных по происхождению насаждений, с целью выведения в верхний полог главной породы. При рубках возобновления сохраняют подрост главной и ценных пород и создают условия для появления их самосева.

11. Технология рубок ухода

11.1. Организацию и технологию работ на рубках ухода определяют в соответствии с рельефом местности, структурой и возрастом древостоя необходимым лесоводственным режимом ухода, наличием тех или иных машин и механизмов, хозяйственной целесообразностью заготовок при рубках ухода определенных сортиментов древесины или биомассы деревьев.

11.2. На все отведенные под рубки ухода участки лесничий составляет проект рубок ухода, технологическую карту, в которой указывает виды рубок ухода, способы трелевки древесины и очистки мест рубок, места верхних складов, расположение дорог, волоков и т.д. (приложения № 2, 3).

11.3. При лесосечных работах валят деревья в направлении, обеспечивающем сохранность подроста. Высота пней деревьев диаметром до 30 см не должна превышать 10 см, а более 30 см – 1/3 диаметра пня. На очень крутых склонах (свыше 35°) на тех участках, где имеется риск схода снежных лавин, допускается высота пней до 1 м. Сучья обрубают на лесосеке. Трелюют хлысты, полухлысты или сортименты с помощью тракторной тяги, а чаще в горной зоне – лошадьми. Стрелеванную древесину складывают на верхнем складе, т.е. в таких местах, откуда возможна вывозка тракторами или автомобилями.

11.4. После окончания трелевки и очистки лесосек проводят opravку сохранившегося подроста и мелких деревьев. Смешанный и сильно поврежденный молодняк и подрост вырубает.

11.5. При существующих технологических процессах рубок ухода допуски по поврежденности деревьев не должны превышать для рубок улучшения 2%, а для прореживания и рубок возобновления 3% общего количества оставляемых на выращивание деревьев. Все сильно поврежденные деревья, в первую очередь, поврежденные до степени прекращения роста, вырубается, и их запас учитывается при определении общей интенсивности рубки.

11.6. После завершения работ общий процент минерализованной почвы при рубках улучшения не должен превышать 10%, при прореживании и рубках возобновления – 15% площади участка, отведенного в рубку.

11.7. Сохранность подроста и молодняка на делянках должна составлять на склонах крутизной до 10° при рубках ухода в зимних условиях – 80%; в летний (бесснежный) период – 70%, на склонах свыше 10° – соответственно 70 и 60%.

11.8. Выбор технологии рубок ухода зависит от вида ухода, характеристики насаждений, лесорастительных условий, потребности в продукции промежуточного пользования и наличия технических средств.

11.9. При проведении рубок омолаживания удаление кустов проводится выше корневой шейки на 5-8 см с целью появления впоследствии пневой поросли.

Вывоз вырубленного хвороста (хмыза) из лесосеки в основном осуществляется лошадьми и др., во избежание повреждения напочвенного покрова и оставленных кустов.

В кустарниковых зарослях рубки омолаживания проводятся в течение всего года способом выборочной рубки.

Объем вырубаемых кустарников определяется на основании данных фактического отвода площадей под рубку омолаживания.

12. Рубки ухода в культурах

Еловые

12.1. Ель тянь-шаньская в Кыргызской Республике является основной лесообразующей породой. Особенностью лесных культур ели тянь-шаньской в горах является то, что их создавали при частичной подготовке почвы террасовидными площадками размером 1х2 м. В зависимости от лесорастительных условий на 1 га приходилось не менее 600 площадок. На каждую площадку в один или два ряда высаживается от 5 до 10 растений. Такого типа культуры могут быть названы гнездовыми или биогруппами.

12.2. Поскольку гнездовые культуры созданы с определенным порядком размещения площадок и строгим размещением на них деревьев, в основу проведения рубок улучшения должно быть положено гнездо или биогруппа. Так как в каждой биогруппе находится одна порода, то рубки ухода должны быть направлены на оставление лучших деревьев и их равномерное размещение.

12.3. Время проведения рубок ухода в биогруппах определяется особенностями породы, условиями произрастания, количеством растений в биогруппе и количеством площадок на 1 га.

12.4. Рубки улучшения в культурах ели тянь-шаньской проводятся в несколько приемов. При первом приеме убираются кустарники, которые затеняют саженцы на площадке и они могут стать конкурентами. На площадке ни одно растение ели тянь-шаньской не убирается. В дальнейшем в зависимости от состояния растений, когда лучшие экземпляры ели в биогруппе достигнут высоты 1,2-1,5 м, проводится второй прием рубки. Третий прием проводится, когда диаметр растений находится в пределах 11-15 см. Такие рубки проводят при густой сомкнутости и от их проведения будет получена мелкая древесина. Такой вид рубок приурочивается к предновогоднему периоду, когда потребность в новогодних елках довольно велика в нашем малолесном регионе.

12.5. Прореживание проводится в густых культурах как обычно через 10 лет после проведения рубок улучшения. При этом в культурах оставляют в биогруппе не менее двух-трех экземпляров. Прореживание проводится при густой и свободной сомкнутости в биогруппе, когда средний диаметр на площади лесных культур составляет от 16 до 35 см. В биогруппе убираются отставшие в росте,

больные, однобокие деревья. Прореживание проводится в зимний период, предшествующий новогодним праздникам, при этом получают жердняк и более крупные новогодние елки. При такой рубке идет формирование ствола.

12.6. *Рубка возобновления* проводится после прореживания примерно через 20 лет в зависимости от состояния культур, когда средний диаметр насаждения достигнет 36-50 см, в хороших лесорастительных условиях это может быть и раньше. При такой рубке создаются оптимальные условия роста лучших деревьев (1 класс роста). При этом оставляют 1-2 дерева на площадке. Такая рубка проводится при густой и свободной сомкнутости, при этом получают среднюю и мелкую древесину. Создаются условия для естественного возобновления ели тянь-шаньской.

Сосновые

12.7. *В рубки улучшения* назначаются лесные культуры с густой сомкнутостью на площадках с диаметром растений до 15 см. На площадке вырубает оставшие в росте, больные, кривоствольные, вильчатые, многовершинные экземпляры сосны.

12.8. Рубки в сосновых культурах проводятся в период смыкания крон между площадками.

12.9. При одноярусном размещении растений площадками в первый прием рубки на каждой площадке оставляют по 3-4 экземпляра.

12.10. *Прореживание* в лесных культурах сосны проводят через 5-10 лет в зависимости от состояния: часть растений выходит в первый ярус, а часть тонкомерных деревьев сосны начинает усыхать. В рубку назначаются лесные культуры с густой сомкнутостью на площадке со средним диаметром 16-35 см. На площадке убирают больные, многовершинные и усыхающие экземпляры. При данной рубке идет формирование стволов. На площадке оставляют 2-3 экземпляра.

12.11. *Рубки возобновления* в культурах сосны имеют целью продолжение ухода за лучшими деревьями сосны и создание условий для естественного возобновления и максимального прироста объема кубомассы и проводятся в насаждениях густой и свободной сомкнутости. К этому времени их возраст составляет 60-80 лет.

Орех грецкий

12.12. На больших площадях созданы культуры грецкого ореха, которые по своему состоянию требуют рубок. В связи с тем, что культуры ореха грецкого созданы по двум направлениям: плодовое, лесное и лесоплодовое – планирование рубок проводится в соответствии с этими целями.

Культуры ореха плодового типа

12.13. Плодовая производительность деревьев грецкого ореха находится в прямой зависимости от развития крон. Поэтому в основу рубок улучшения в культурах положено формирование крон садового типа с целью получения максимального урожая плодов. Получение древесины в этом случае имеет

промежуточный характер. При создании насаждений плодового направления окончательное количество деревьев на 1 га в зависимости от лесорастительных условий должно быть в пределах 70-100 шт. В то же время ранее при создании культур такого направления применялись различные схемы посадки и посева – от 200 площадок до 500 шт. на 1 га на склонах с посевом и посадкой на площадке от 5 до 10 шт. На ровных местоположениях культуры создавались посевом семян по 8-10 шт. в посевные места. Расстояние между посевными местами составляло от 2 до 3 м. Такое количество растений на 1 га совершенно не отвечает требованиям для развития крон. Поэтому только проведением рубок ухода в этом случае можно сформировать высокопродуктивное насаждение.

12.14. Рубки улучшения. Первый прием рубок улучшения проводится в случае затенения растений ореха грецкого кустарником или другими менее ценными древесными породами. В этом случае для осветления растений ореха грецкого проводится рубка таких растений. Второй прием проводится по мере развития и смыкания крон у растений, произрастающих на площадках. В этом случае на площадках убираются больные, обмерзшие, отставшие в росте и поврежденные деревья с оставлением на площадках 1-2 растения, отличающиеся хорошим состоянием и имеющие хорошо развитую крону, устойчивые к марсонии. Третий прием рубки проводится в культурах при вступлении лучших деревьев в пору плодоношения. Количество оставляемых деревьев составляет 100-150 растений, отличающихся хорошим ростом, развитыми кронами, хорошим плодоношением и качеством плодов. Сомкнутость крон после проведения рубок должна быть свободной.

12.15. Прореживание проводится в насаждении при густой сомкнутости, в котором большинство растений вступили в пору плодоношения и сформировали крону. Основная цель – обеспечить свободное стояние деревьев и создать хорошие условия для роста оставляемых деревьев и формирования крон.

При этом назначение деревьев в рубку проводят, основываясь на хозяйственных целях, признаках состояния деревьев, урожайности, качестве плодов, устойчивости и др. Убираются деревья, пораженные вредителями леса, суховершинные, поврежденные, с плохо развитыми кронами и низким качеством плодов.

Формирование культур плодового направления должно заканчиваться примерно к 30-40 годам. Сомкнутость крон в насаждении после проведения рубок должна быть свободная. В дальнейшем в насаждении могут убираться только деревья, которые по своему состоянию (больные, частично поврежденные) требуют рубки.

Культуры ореха лесного типа

12.16. Рубки улучшения в культурах лесного типа. Основное направление – это создание устойчивых насаждений с целью получения максимального количества древесины и с одновременным выполнением ими защитных функций. Плодовая продукция в этом случае носит промежуточный характер. Технология проведения рубок улучшения такая же, как и в культурах плодового направления. Однако после окончания проведения рубок улучшения на площадках оставляется по два растения.

12.17. Прореживание проводится с целью формирования насаждений с хорошими прямыми стволами, проводится уборка больных, поврежденных, с плохо развитыми стволами, отстающими в росте растений. На 1 га оставляют 250-300 шт. растений.

12.18. При рубке возобновления количество растений на 1 га должно оставаться в пределах 150-200 шт. на 1 га. В дальнейшем проводится уход за насаждением, который заключается только в уборке больных и поврежденных деревьев.

Культуры ореха лесоплодового типа

12.19. В настоящее время имеется большое количество старовозрастных культур (45-60 лет), в которых не проводились рубки ухода вообще или были проведены очень низкой интенсивности. Эти культуры, особенно в хороших лесорастительных условиях, в настоящее время очень неустойчивые, не стабильные. Зачастую в них наблюдаются снеголом, ветровал и т.д. В таких культурах необходимо проводить рубки прореживания небольшой интенсивности, но повторяемость их должна быть через 3-5 лет. В основе этих рубок главный принцип – создание устойчивых насаждений лесоплодового типа. В этом случае в насаждении подбираются устойчивые растения и за ними проводится уход путем уборки конкурирующих растений. Проведение постепенных рубок низкой интенсивности позволит оставшимся растениям окрепнуть, сформировать относительно хорошую крону и в будущем получить устойчивое насаждение. Количество оставляемых на 1 га растений после проведения рубок зависит от состояния насаждений и лесорастительных условий и составляет в пределах от 100 до 200 шт. на 1 га.

Березовые

12.20. Рубки улучшения в лесных культурах березы проводятся на 5-6 год после посадки умеренной интенсивности, оставляя деревья лучшей формы и роста. При этом вырубает больные, отставшие в росте, поврежденные, худшие экземпляры, а также деревья, заглушающие хвойные в случае их возобновления.

12.21. При прореживании в лесных культурах березы при посадке пяти растений на площадку количество растений доводится до двух растений. Указанный вид ухода в лесных культурах березы проводят при густой сомкнутости в биогруппе (на площадке).

12.22. Рубка возобновления в лесных культурах проводится при густой сомкнутости, когда диаметр насаждения достигает 21-40 см.

Тополевые

12.23. Рубки улучшения. В прирусловых зонах горных рек, особенно на территории первых террас, произрастают тополевые насаждения естественного и искусственного происхождения. В культурах тополей рубки улучшения проводят в целях формирования хорошо развитых крон у лучших деревьев. В возрасте 3-5 лет проводится равномерное изреживание интенсивностью 15-25%. Из числа

оставленных деревьев отбирают 400-500 равномерно размещенных лучших экземпляров тополя на 1 га, у которых при плохом очищении от сучьев производят обрезку нижних ветвей на 1/3 высоты ствола. Кустарники сохраняют. Удаляют больные, отставшие в росте, с плохой формой ствола дерева.

Рубку улучшения повторяют через 5-7 лет, не снижая свободной сомкнутости. В лесных культурах с междурядьями 2-3 м после смыкания рядов (в возрасте 6-8 лет) может допускаться сплошная вырубка через ряд.

12.24. Прореживание и рубки возобновления. Эти рубки проводят слабой интенсивности (до 20%) с целью ухода за лучшими деревьями. Повторный уход проводят через 5-10 лет, не снижая свободную сомкнутость при прореживаниях и менее свободной при рубках возобновления. Эти рубки направлены на усиление почвозащитных и водорегулирующих функций тополевых насаждений. Последний прием определяется правилами лесовосстановительных рубок в лесах Кыргызской Республики.

Фисташковые

12.25. В искусственно созданных загущенных фисташковых насаждениях рубки ухода назначаются в молодом возрасте, исходя из состояния при достижении густой и свободной сомкнутости или при густоте стояния свыше 500-600 кустов на 1 га с целью создания условий для лучшего их плодоношения.

12.26. В насаждениях фисташки, в которых облагораживание прививкой не предусмотрено, прореживание проводится после вступления культур в пору плодоношения (на 12-20 год). В рядовых массивах с шириной междурядий 3,0 м следует вырубать целые ряды, чередуя их между собой с тем, чтобы довести расстояние между рядами до 6 м. Прореживание загущенных культур в таком возрасте проводится вручную топором. На одном гектаре оставляется 150-250 деревьев с шириной междурядий 6-7 м и между деревьями в ряду 7-8 м. Вырубаются в первую очередь ослабленные, загущенные и мужские экземпляры. Отбор мужских экземпляров производится по сережкам во время цветения. Вырубаться могут и женские экземпляры, если они размещаются в загущенных площадках. Изреживание фисташки проводится ранней весной в момент распускания почек, когда начинается интенсивное сокодвижение в растениях (конец марта – начало апреля). Высота оставляемых пней не должна превышать 5-6 см.

12.27. После рубки ухода в фисташковых культурах на 1 га должно оставаться не менее 150-250 деревьев. Оптимальными схемами размещения растений фисташки являются:

- на склонах крутизной до 10° – 6х8 м, 8х8 м, 8х10 м, что соответствует плотности размещения растений от 120 до 200 деревьев на 1 га;
- на склонах крутизной 11-20° – 6х6 м, 6х8 м – 300-200 шт./га;
- на склонах крутизной выше 20° – 4х6 м и 6х6 м – 400-300 шт./га.

12.28. По возможности количество мужских и женских особей на плантациях должно соответствовать 1:5 или 1:7.

12.29. В связи с тем, что у фисташки сильно развита пневая поросль, с целью ее уничтожения можно проводить обработку оставшихся пней химическим способом в соответствии с действующими рекомендациями или вручную.

12.30. На ровных площадях механизированное разреживание рекомендуется проводить в культурах 5-10-летнего возраста. Удаление отдельных рядов фисташки производится выкопчной скобой или 3-х корпусным плугом с хорошо отточенными лемехами на тракторной тяге. В целях предотвращения образования поросли, корчевка удаляемых кустов производится на глубину 30-35 см. Механизированную корчевку фисташки рекомендуется проводить на пологих склонах с глубокой мелкоземистой почвой и на достаточно крупных земельных участках (0,5 га и больше).

12.31. Вначале убираются целые промежуточные ряды с доведением ширины междурядий до 7-8 м. Затем поперек участка через 8 м прокладываются визирные линии. На линиях устанавливаются вешки с таким расчетом, чтобы при проходе трактора каждая вешка находилась в пределах видимости тракториста (30-50 м). Первый проход тракторист делает по проведенной линии, следующие два – ориентируясь на первый. Выкорчевка растений производится на полосах шириной 4,5-5,0 м с оставлением незатронутых разреживанием полос шириной 2,5-3,0 м.

12.32. При однократном механизированном изреживании уничтожается только 60% выпаживаемых растений. Остальные только повреждаются и окончательно уничтожаются при повторном выпаживании. Прореживание оставленных в площадках проводится вручную. При этом на площадке оставляются 1-2 наиболее развитых неповрежденных растения.

12.33. В разреженных культурах фисташки, оставляемых без облагораживания, проводится нормирующая (исправляющая) обрезка крон деревьев. При обрезке основное внимание уделяется созданию условий хорошей освещенности всех частей кроны и формовке ее по типу чашевидной. Чтобы избежать отрицательного воздействия сильной обрезки она проводится в несколько этапов. При этом на стволах в один прием делается не более двух-трех крупных срезов.

12.34. После проведения изреживания в культурах фисташки, предназначенных для облагораживания, проводится специальный комплекс работ по окулировке непосредственно в центральном стволике на высоте 5-10 см от корневой шейки сортовых глазков фисташки настоящей и уход за кроной в соответствии с рекомендациями по формовке штамба будущего дерева (подчистка стволов от отрастающих побегов до высоты 50-70 см). В дальнейшем уход за растениями сводятся к формирующим обрезкам кроны по типу шаровидной.

13. Рубки ухода в естественных лесах

Дикорастущие яблоневые, алычовые, боярышниковые и кленовые насаждения

13.1. В таких насаждениях проводятся только рубки возобновления. Они назначаются в насаждениях яблони и алычи с сомкнутостью плодовых пород не ниже густых с равномерным распределением деревьев по площади.

На отобранных таким образом участках дикорастущих яблоневых и алычовых насаждений проводятся рубки возобновления с доведением сомкнутости крон плодовых деревьев яблони и алычи до свободной. При этом в первую очередь частично вырубается сопутствующие породы деревьев и подлесок. Если этого окажется недостаточно для достижения требуемой сомкнутости, вырубаются деревья плодовых пород. Вырубаются они в куртинах, при условии неравномерного размещения деревьев с таким расчетом, чтобы сомкнутость в них также не снижалась ниже свободной. В местах, где отсутствуют яблоня и алыча, сопутствующие породы вырубать не следует, чтобы не нарушать защитных противозерозионных свойств насаждений. Из плодовых пород вырубаются прежде всего усыхающие больные и фаутные деревья, которые не способны восстановить крону, затем, если есть возможность определить деревья с плохим качеством плодов, малоурожайных и т.д.

13.2. Яблоня в насаждениях ореха грецкого занимает в основном второй ярус. При рубках ухода за яблонями ставится задача создания оптимальных условий для их роста, развития и плодоношения, что достигается путем изреживания загущенных участков за счет удаления усыхающих, сильно фаутных, перестойных и поврежденных яблонь, а также неплодовых пород, угнетающих их. Удаляются также экземпляры плодовых пород со слаборазвитой сконцентрированной у вершины кроной, с небольшим количеством живых, опущенных вниз ветвей. Оставляемые экземпляры плодовых пород по возможности размещаются в местах, не затененных кронами деревьев ореха. Интенсивность выборки определяется густотой древостоя, характером размещения деревьев по площади.

13.3. После выборки намеченных деревьев общая сомкнутость всего древостоя I и II ярусов не должна быть ниже свободной.

При уходе за хорошо развивающимися деревьями будущего, яблонь и груш, проводится уход – формирование крон путем удаления сухих ветвей, трущихся и тонких веток.

13.4. Рубка деревьев проводится во второй половине лета, когда удобнее определить сомкнутость крон в насаждении, величину урожая и качество плодов, кроме того, при летних рубках снижается энергия порослевого возобновления вырубаемых деревьев.

13.5. Вырубленную древесину и хворост следует обязательно выносить за пределы площади рубок и складывать их по сортиментам в штабеля, а хворост в кучи. При невозможности вывозки и реализации хворост сжигается с соблюдением правил безопасности, чтобы он не служил рассадником вторичных вредителей.

Фисташники

13.6. Естественные фисташковые насаждения имеют редкую сомкнутость, поэтому рубки ухода в них не проводятся.

Березовые насаждения

13.7. Березняки могут быть семенного, порослевого и смешанного происхождения.

13.8. Рубки улучшения. В чистых березовых насаждениях или с небольшой примесью других пород (хвойных) рубки улучшения проводят слабой или умеренной интенсивности, оставляя деревья лучшей формы и роста. Примесь ценных пород (хвойных) сохраняют. При этом вырубает больные, фаутные, отставшие в росте деревья.

13.9. Прореживание. В чистых березовых насаждениях равномерно изреживают древостои, создавая условия для роста лучших семенных и здоровых прямоствольных порослевых экземпляров березы. Вырубает больные, отставшие в росте, поврежденные деревья, разреживают порослевые гнезда березы, в которых не более 3-5 лучших порослевых деревьев. В смешанных березовых насаждениях оставляют лучшие деревья березы, а также ценные лиственные и хвойные породы.

13.10. Рубки возобновления. В березовых насаждениях при рубках возобновления создаются условия для семенного или вегетативного возобновления путем проведения их умеренной и сильной интенсивности.

Топольевые насаждения

13.11. Рубки улучшения в топольевых насаждениях проводят также, как в культурах.

13.12. Прореживание и рубки возобновления проводят умеренной и сильной интенсивности с целью ухода за лучшими деревьями тополя, а также за примесью других пород. Рубки проводят через 5-10 лет, не снижая сомкнутость ниже свободной.

Рубки ухода в лесах различного целевого направления

13.13. В можжевельниковых лесах (арча древовидная) рубки улучшения проводятся только в биогруппах густой сомкнутости с интенсивностью 10-15% путем удаления только снеголомных, больных и усыхающих экземпляров. По этому принципу проводятся рубки улучшения в лесных культурах арчи зеравшанской, туркестанской и полушаровидной. Периодичность проведения рубок ухода зависит от состояния растений и сомкнутости крон. В дальнейшем в насаждениях арчи древовидной можно выбирать только засохшие деревья.

13.14. В лесах особо охраняемых природных территорий (Государственных природных парков, в лесах, имеющих научное и историческое значение и природных памятниках), где необходимо обеспечить максимальное сохранение естественного состояния насаждений и исключить, по возможности, отрицательное антропогенное воздействие на лес, рубки ухода как постоянное плановое мероприятие не проводятся. При первоначальном выделении объектов природоохранного, научного и исторического назначения и наличия в выделяемых участках насаждений (или их частей), не отвечающих в полной мере целевому назначению, а также с нарушением по каким-либо причинам естественного состояния насаждений, в них могут назначаться рубки, направленные на формирование целевого назначения насаждения или его восстановление.

13.15. Рубки ухода в Государственных заповедниках, Государственных природных парках, заповедных участках, лесных заказниках ведутся при научном обосновании Института леса и ореховодства НАН КР.

13.16. В запретных полосах лесов по берегам рек, озер, водохранилищ и других водных объектов рубки ухода направлены на выращивание здоровых, высокосомкнутых устойчивых насаждений с подбором древесных и кустарниковых пород с глубокой корневой системой, обеспечивающих перевод поверхностного стока в грунтовый и имеющих берегоукрепительное значение. Сомкнутость не должна снижаться ниже свободной.

13.17. В опушках, примыкающих к автомобильным и железным дорогам, вдоль которых выделены защитные полосы, рубки ухода направлены на формирование устойчивых, преимущественно смешанных и разновозрастных насаждений, а также насаждений различного породного состава, формы и строения с целью исключения однообразности и монотонности ландшафта. Для достижения этих целей молодняки изреживают до редкой сомкнутости. В насаждениях более старшего возраста проводятся рубки ухода слабой и умеренной интенсивности с удалением сухостоя, больных, поврежденных, других нежелательных деревьев, ведется постепенное обновление насаждений, при необходимости создаются подпологовые лесные культуры.

13.18. В лесах с наличием реликтовых и эндемичных пород и занесенных в Красную Книгу Кыргызской Республики, представляющих научную и историческую ценность, рубки запрещаются.

14. Другие виды рубок ухода

14.1. Уход за опушками леса по границам с безлесными территориями в Кыргызстане: они должны быть «полузакрытыми» – доступными для ветра, т.е. составляющие их деревья должны иметь низкоопущенные кроны, быть здоровыми и иметь сомкнутость в полосах свободную. Опушечные полосы устанавливают шириной до 2,5 м, а внутри леса (со стороны прогалин, водоемов) – 5-10 м. Опушки формируют из деревьев ветроустойчивых пород с редким подлеском. Для достижения этой цели в молодняках опушечные полосы при рубках ухода изреживают до свободной сомкнутости. В сформированных опушках вырубает сухостойные и фаутные деревья.

14.2. Уход за подлеском. Подлесок в зависимости от густоты, интенсивности роста оказывает положительное или отрицательное влияние на насаждение. Положительное влияние подлеска заключается в предохранении почвы от эрозии, защите ее от иссушения и задержания. Отрицательное влияние подлеска особенно сказывается в молодняках, когда он при более быстром росте заглушает главные породы. В зависимости от выполняемой роли подлесок сохраняют, разреживают или полностью вырубает.

14.3. В молодняках и при проведении рубок улучшения в порядке ухода за главными породами подлесок периодически частично вырубает. В сформировавшихся насаждениях на более ровных участках местности или пологих склонах, не подверженных эрозии, уход за подлеском проводят по всей

площади путем периодического его омоложения (посадка на пень). На склонах, подверженных эрозии, омоложение подлеска осуществляют полосами поперек склонов.

14.4. В прогалинах и «окнах» насаждений на склонах с неустойчивыми почвами (осыпи, оползни), чтобы не снижать защитные свойства леса, подлесок не вырубает, а удаляют только часть побегов в кустах (сухие, старые, больные и т.д.).

14.5. При рубках ухода в растущих насаждениях частично вырубает не плодовые кустарники с целью освобождения плодовых (смородина, барбарис и др.). В куртинах плодовых кустарников вырубает больные, поврежденные и старые, начинающие усыхать побеги. На семенных участках, при наличии второго яруса, подлесок вырубает частично, с целью усиления плодоношения главных пород и создания лучших условий для сбора плодов с поверхности почвы. Рубку подлеска совмещают с очередными приемами рубок ухода.

14.6. В лесопарках особое внимание уделяют сохранению цветущих и плодоносящих видов кустарников, которые играют большую роль для привлечения полезных видов насекомых и птиц.

14.7. *Рубки омолаживания в кустарниковых лесах.* Омолаживания кустарниковых лесов распространяются на следующие кустарниковые породы: карагану, спирею (таволга), кизильник, бересклет (аюукарагат), жимолость и иву кустарниковую.

В кустарниковых лесах на склонах всех экспозиций крутизной выше 35° рубки запрещены.

Сплошные рубки в кустарниках запрещены. В разреженных зарослях убираются только засохшие старые кусты.

В густых зарослях с групповым расположением кустов вырубается 25-30% кустов от общего количества их в группе, оставляя молодую поросль.

Повторяемость рубок – через 4-5 лет, в зависимости от состояния зарослей.

Нормативы выборочных рубок в кустарниковых зарослях

Сомкнутость крон	Экспозиция склона	Крутизна склона	Интенсивность рубки, % выборки
Густая (более 81%)	С, СВ, СЗ --/--/--/--	до 20° свыше 21° до 30°	умеренная, 30% слабая, 20% слабая, 20%
Свободная (от 51 до 80%)	Юж С, СВ, СЗ Юж	до 30° до 20°	слабая, 20% слабая, 15%
Редкая (от 10 до 50%)	С, СВ, СЗ Юж	до 25° до 20°	слабая, 10% слабая, 5%

15. Обрезка сучьев в насаждениях (облагораживание)

15.1. Обрезка сучьев улучшает качество, увеличивает выход деловой древесины и плодов, формирует крону у орехоплодных культур. Обрезку сучьев ведут одновременно с рубками ухода за лесом, а также по мере необходимости, особенно в молодых насаждениях орехоплодных культур, в лесных культурах лиственных пород (вяз мелколистный, тополь, ясень и других).

15.2. Обрезку сучьев производят по мере необходимости. При этом обрезают мертвые сучья, а также одну-две живые затененные и ослабленные в росте ветви у 400-500 лиственных лучших деревьев из верхнего полога на 1 га, а у ореха грецкого у 100-120 деревьев, равномерно размещенных по площади рубки.

15.3. Срез сучков делают заподлицо с поверхностью коры ствола. Для предотвращения задиров древесины и повреждения коры сучья спиливают в два приема. Сначала подпиливают снизу, а затем отпиливают сверху, крупные ветви спиливают вначале на расстоянии 3-5 см от ствола, а оставшийся пенек потом спиливают заподлицо со стволом. Место обрезки смазывают садовым варом, креозотом или закрашивают масляной краской. Лучшим временем для обрезки сучьев является ранняя весна, до начала сокодвижения. В конце лета, в период, когда в лесу происходит массовое рассеивание спор грибов-паразитов, обрезку сучьев проводить не следует. Сжигание их при невозможности реализации проводят сразу после проведения обрезки.

16. Рубки на промышленных плантациях

16.1. При создании промышленных плантаций из различных древесных пород, цель которых получение древесины, новогодних елок и других сортиментов, при достижении технической спелости или определенных сортиментов, в них допускаются сплошные рубки.

17. Лесовосстановительные рубки

17.1. Под лесовосстановительными рубками (далее – ЛВР) понимается рубка, проводимая в спелых и перестойных насаждениях, когда прекращается рост деревьев, теряются защитные свойства и экономически невыгодно их дальнейшее сохранение с целью содействия появлению и сохранению естественного возобновления.

17.2. Способы рубок, размеры лесосек, интенсивность и сроки повторяемости ЛВР устанавливаются в зависимости от типа леса, биологических свойств главных пород, состава и структуры древостоя, сомкнутости лесонасаждений, условий и характера лесовозобновления.

17.3. Выбор способа рубок определяется задачей, направленной на содействие появлению и сохранению возобновления.

17.4. Лесовосстановительные рубки по способу проведения делятся на группово-выборочные, постепенные и комплексные.

17.5. При проведении лесовосстановительных рубок необходимо учитывать биологические особенности древесных пород, категорию защитности лесов и состояние насаждений.

Еловые насаждения

17.6. В еловых насаждениях в зависимости от крутизны, экспозиции склонов, состояния, успешности лесовозобновления проводятся постепенные, группово-выборочные и комплексные рубки.

17.7. *Постепенные рубки* проводятся в однородных насаждениях, произрастающих на склонах северной экспозиции крутизной до 20°.

В насаждениях при густой сомкнутости производятся трехприемные постепенные рубки. В первый прием вырубается 20-30% запаса со снижением до свободной сомкнутости. Второй прием назначается через 20 лет при условии появления под пологом леса удовлетворительного возобновления с интенсивностью рубки 30-40% запаса при снижении до редкой сомкнутости. Третий окончательный прием проводится через 20 лет при наличии достаточного количества жизнеспособного подроста хвойных пород. При окончательном приеме материнский древостой убирается полностью. При недостаточном количестве под пологом подроста проводятся меры содействия естественному возобновлению, а рубка переносится на более длительный срок.

В еловых лесах при свободной сомкнутости на относительно выровненных (платообразных) участках и склонах с крутизной до 20°, древостой может быть вырублен двухприемными постепенными рубками. В первый прием вырубается 20-40% запаса и сомкнутость снижается до редкой. Второй, окончательный прием проводится через 25 лет при наличии под пологом древостоя достаточного количества (1-2 тыс. шт.) жизнеспособного елового подроста. При неудовлетворительном возобновлении создаются лесные культуры или проводятся мероприятия по содействию естественному возобновлению, а второй прием рубки отодвигается на 10-15 лет.

Насаждения при редкой сомкнутости назначаются в рубку только при наличии жизнеспособного равномерно размещенного по площади подроста ели тянь-шаньской с хорошо развитой кроной в количестве 2-3 тыс.шт. на 1 га высотой не менее 0,7 м. При отсутствии или наличии редкого подроста предварительно закладываются лесные культуры ели тянь-шаньской. После достижения лесными культурами высоты 0,5-1,0 м верхний полог убирается полностью в два приема с очередностью 10 лет.

В двухъярусных еловых насаждениях со свободной сомкнутостью и выше проводятся постепенные рубки в целях формирования нового насаждения за счет сохранения деревьев второго яруса. В первый прием вырубается 50% запаса первого яруса. При втором приеме рубки, которая проводится через 20-25 лет, вырубаются все оставшиеся деревья первого яруса.

17.8. *Группово-выборочные рубки* проводятся на склонах крутизной до 30° северных экспозиций, как правило, в насаждениях с групповым размещением подроста. В типах леса с недостаточным почвенным увлажнением, где травянистая растительность слабо развита, выборка деревьев ведется мелкими группами.

При проведении группово-выборочных рубок на 1 гектаре закладывают 3-4 окна диаметром 25-30 м в местах расположения куртин жизнеспособного подростка главной породы. При недостаточном количестве групп жизнеспособного подростка или полном его отсутствии в световых «окнах» проводят мероприятия по содействию естественному возобновлению или создают культуры с равномерным размещением их по площади.

На склонах форма «окон» принимается эллипсовидная, вытянутая поперек склона по горизонталям. При наличии световых «окон» с жизнеспособным подростом рубка начинается от центра групп подростка к периферии. Валка деревьев производится в сторону нетронутого леса.

Интенсивность рубки в первый прием не должна превышать 15-20% общего запаса древостоя. Через 10-15 лет после предыдущей рубки при наличии в «окнах» жизнеспособного елового подростка, обычно после семенного года, в окнах вырубается остальные деревья и 60-70% деревьев в полосе шириной 10-20 м вокруг них. Этим создаются условия для появления самосева под вновь изреженным пологом леса. Рубки повторяются до тех пор, пока отдельные группы подростка не сомкнутся своими границами и образуют разновозрастные насаждения. В зависимости от хода возобновления с учетом необходимости сохранения защитных функций леса весь период рубки продолжается, как правило, 50-70 лет.

17.9. Комплексные рубки в естественных еловых лесах позволяют на одном участке достигать целей рубок ухода и лесовосстановительных рубок.

Проводятся комплексные рубки в естественных разновозрастных насаждениях ели в том случае, если на одном и том же участке имеются спелые и перестойные деревья, а также молодняки, составляющие второй ярус.

Вмешательство в группах молодняка начинается в тот момент, когда кроны сомкнулись. В разных лесорастительных условиях, в зависимости от высоты над уровнем моря и экспозицией склона, смыкание в группах молодняка происходит в разное время, поэтому критерием при назначении рубок должно быть состояние и средний диаметр деревьев в группе.

Комплексные рубки назначаются в случае группового размещения молодняков по площади, если первый ярус насаждения достиг параметров лесовосстановительных рубок. Второй ярус представлен группами молодняков со свободной и густой сомкнутостью (70% и более) внутри группы, а средний диаметр деревьев составляет от 10 см и выше. Из первого яруса выбираются деревья с таким расчетом, чтобы освободившееся пространство благоприятствовало росту и развитию имеющихся молодняков, а также для дальнейшего появления самосева. Диаметры таких пространств могут варьировать от 15 до 30 м. На один гектар допускается 2-3 окна. Расширение окон с имеющимися молодняками регламентируется их количеством на площади и потребностью в освещении. Общая вырубаемая площадь не должна превышать 0,2 га.

В группах молодняка в первую очередь убираются отставшие в росте, угнетенные, поврежденные деревья, затем деревья-конкуренты с тем, чтобы оставшиеся растения не испытывали дефицита в освещении и площади питания. Вмешательство в группах допустимо до 40% от запаса, но при этом сомкнутость не должна быть ниже свободной.

Комплексные рубки проводятся в насаждениях в случае равномерного размещения подроста по площади при условии, если первый ярус насаждения достиг параметров рубок главного пользования и имеет свободную сомкнутость полога (51-70%), а второй ярус представлен молодняками, равномерно расположенными по всему насаждению по одному, группами по 2-3 растения с редкой сомкнутостью второго яруса (30% и более).

Из первого яруса убираются деревья равномерно по всей площади не более 30% по запасу, тем самым разреживая верхний полог. Из второго яруса в первую очередь убирают фаутные и погибшие экземпляры, затем в рубку назначают деревья, имеющие крону протяженностью $1/3$ и менее от высоты ствола, деревья с однобокой кроной.

17.10. При рубках должна применяться такая технология работ, которая обеспечивала бы появление самосева, сохранение максимального количества жизнеспособного подроста и молодняка хозяйственно-ценных пород.

Мероприятия по восстановлению леса

17.11. Мероприятия по восстановлению леса должны намечаться при отводе лесосек с учетом лесорастительных условий и лесоводственных особенностей древесных пород по каждой лесосеке с тем, чтобы было обеспечено предварительное восстановление леса хозяйственно-ценными породами.

17.12. Способы восстановления леса и меры, обеспечивающие его проведение (сохранение подроста, меры содействия естественному возобновлению, лесные культуры), а также мероприятия по предупреждению эрозии на вырубках указываются в лесорубочном билете и уточняются при освидетельствовании мест рубок.

17.13. К лесорубочному билету прилагается схематический чертеж, на котором наносятся выделенные при отводе лесосек и подлежащие сохранению жизнеспособные подрост, молодняк и второй ярус.

17.14. На лесосеках должна быть обеспечена сохранность не менее 70% жизнеспособного молодого поколения леса. При отводе лесосек одновременно с перечетом и клеймением в рубку необходимо учитывать жизнеспособный подрост. В лесорубочном билете на каждую делянку, где подрост и молодняк должны быть сохранены, указывается площадь и количество их на 1 га, а также минимальный процент сохранности подроста и молодняка.

17.15. Показателем жизнеспособности подроста хвойных пород является совокупность следующих признаков: достаточно густое охвоение ветвей, ярко-зеленая окраска хвои, хороший прирост в высоту, у подроста высотой более 1 м – симметричная крона должна быть протяженностью не менее половины ствола.

17.16. Нежизнеспособный подрост хвойных пород имеет зонтикообразную форму кроны, слабый прирост по высоте (менее 3 см), охвоение, бледно-зеленую или желтую окраску хвои.

17.17. Учет подроста производится в соответствии с действующей Инструкцией. Учитывается только жизнеспособный подрост хозяйственно-ценных пород с подразделением на три группы по высоте: мелкий – до 50 см, средний – от 51 до 100 см, крупный – более 1 м.

17.18. После всех лесозаготовительных операций и очистки мест рубок производится повторный учет подроста тем же способом, что и при отводе лесосек. По результатам учета составляется акт, в котором указывается количество и процент сохранности подроста, общая характеристика его состояния и размещение по площади, а также необходимость проведения мероприятий по содействию естественному возобновлению или лесокультурные мероприятия.

17.19. После очередного приема рубок лесозаготовителем проводится уход за сохранившимся подростом путем освобождения его от порубочных остатков, травы и подлеска. Сломанный и сильно поврежденный подрост должен быть вырублен и убран вместе с порубочными остатками, а поросль лиственных пород садится на пень.

17.20. При проектировании лесовосстановительных мероприятий необходимо руководствоваться следующими приержками: участки в еловых лесах считаются возобновившимися, если после рубки сохранено следующее количество равномерно размещенного по площади жизнеспособного подроста: мелкого – более 3 тыс.шт., среднего – более 1,5 тыс.шт. и крупного – не менее 1 тыс.шт. на 1 га. Требуется проведение посадки частичных культур или содействие естественному возобновлению, если на лесосеке сохранено недостаточное количество жизнеспособного подроста или среди этого подроста имеется значительное количество прогалин; рубки, на которых в течение двух лет естественное возобновление не последовало или которые характеризуются неудовлетворительными условиями для последующего возобновления, должны быть закультуриваны хозяйственно-ценными породами не позднее 1-2 лет после рубки.

18. Выборочные санитарные рубки

18.1. Выборочные санитарные рубки (ВСП) проводят в целях оздоровления и предотвращения заболевания насаждений или ликвидации очагов стволовых вредителей и опасных инфекционных заболеваний. Выборочные санитарные рубки как самостоятельные мероприятия назначают в случаях, когда они не могут быть совмещены с рубками ухода в текущем или будущем году.

18.2. Выборочные санитарные рубки не должны приводить к ослаблению, нарушению целостности, снижению продуктивности и нарушению целевых функций лесов.

18.3. После выборочных санитарных рубок сомкнутость насаждений не должна быть ниже предельных величин, при которых обеспечивается способность насаждений выполнять после проведения рубки функции, соответствующие их целевому назначению.

18.4. В Государственных заповедниках, лесных участках, памятниках природы, Государственных природных парках, особо ценных лесных массивах санитарные рубки назначают в исключительных случаях при наличии повышенного текущего патологического отпада, если их проведение предусмотрено положениями об ООПТ. Проведение выборочных санитарных рубок в границах ООПТ допускается только при условии сохранения популяций

редких и исчезающих видов растений и животных, занесенных в Красную Книгу Кыргызской Республики и сохранения иных объектов охраны, находящихся в пределах ООПТ. Проведение выборочных санитарных рубок в указанных категориях защитности согласовывается с территориальными органами охраны окружающей среды.

18.5. При проведении выборочных санитарных рубок одновременно с удалением фауных и сухостойных деревьев в насаждениях оставляют деревья с дуплистыми, редкими декоративными свойствами кроны и ствола, а в ореховых насаждениях – с хорошими генетическими и формовыми качествами, даже если они имеют признаки патологии, но при этом не представляют опасности как источник распространения стволовых вредителей или опасных инфекционных болезней.

18.6. При отборе деревьев в выборочную санитарную рубку оценка состояния деревьев производится в соответствии с Санитарными Правилами в лесах Кыргызской Республики (2003 г.) по комплексу признаков в соответствии со «Шкалой категорий состояния деревьев» (приложение № 10), включающих характеристику их кроны (густоту и изреженность, цвет хвои и листвы, наличие и долю сухих ветвей), ствола, признаков повреждения вредителями и болезнями, огнем и другими факторами неблагоприятного воздействия. В первую очередь вырубаются деревья, служащие источником распространения стволовых вредителей и возбудителей болезней.

18.7. В ореховых насаждениях допускается санитарная рубка деревьев ореха грецкого с капами, если они по своему санитарному состоянию относятся к III-IV категории состояния. В этом случае отвод таких деревьев проводится специальной комиссией, созданной республиканским государственным управлением лесным хозяйством.

18.8. При повреждении насаждений пожарами, ветром, снегом, промышленными выбросами и другими сильнодействующими факторами, способными вызвать необратимое снижение их устойчивости и потерю жизнеспособности, выборку сильно ослабленных, усыхающих и сухостойных деревьев следует осуществлять до массового их заселения стволовыми вредителями и поражения гнилями.

18.9. Отвод лесосек в натуре под выборочные санитарные рубки осуществляется в границах выдела или его части, требующих санитарной рубки. Отбор в рубку, клеймение и нумерация деревьев производится под непосредственным руководством лесничего. Рубка не заклеянных деревьев при проведении выборочной санитарной рубки запрещается.

18.10. Отвод выборочных санитарных рубок разрешается руководителем лесных учреждений и природных парков по согласованию с представителями Института леса и ореховодства НАН КР на основании данных лесоустройства, лесопатологического мониторинга, лесопатологических обследований и утвержденных в установленном порядке планов проведения санитарно-оздоровительных мероприятий (приложение № 9).

19. Сплошные санитарные рубки

19.1. Сплошные санитарные рубки (ССР) проводятся в насаждениях, потерявших биологическую устойчивость в результате сильного воздействия неблагоприятных факторов, вызвавших необратимую потерю их жизнеспособности (пожар, массовое повреждение деревьев вредителями, поражение болезнями, ветром и снегом, аварийными выбросами техногенного происхождения и т.д.).

19.2. Санитарная рубка считается сплошной, если вырубается древостой на площади 0,1 га и больше.

19.3. Сплошные санитарные рубки назначаются независимо от возраста насаждений в тех случаях, когда выборочные санитарные рубки уже не могут оздоровить насаждение.

19.4. Критериями для назначения сплошных санитарных рубок являются полная утрата насаждением своих функций, возникновение очагов массового размножения и распространения опасных вредителей и болезней.

19.5. В Государственных заповедниках, заказниках, памятниках природы и Государственных природных парках, особо ценных лесных массивах, в том числе в ореховых и пихтовых насаждениях, сплошные санитарные рубки назначаются в исключительных случаях при возникновении или реальной опасности возникновения и распространения массовых очагов опасных видов вредителей и болезней, гибели насаждений в результате пожаров, промышленных выбросов и др., если их проведение предусмотрено законодательством Кыргызской Республики об ООПТ и положениями о них. Проведение сплошных санитарных рубок в указанных категориях защитности согласовывается с территориальными органами охраны окружающей среды. Если проведение сплошных санитарных рубок не предусмотрено в положениях ООПТ, они допускаются только на основании результатов специальных обследований, проводимых специалистами Института леса и ореховодства НАН КР и территориальных органов охраны окружающей среды.

19.6. В насаждениях 1-2 поясов зон санитарной охраны источников водоснабжения, водоохраных зонах, защитных полосах вдоль дорог сплошные санитарные рубки назначаются в случаях гибели насаждений в результате пожаров, промышленных выбросов и др., наличия массового текущего отпада, сплошного ветровала, массового развития болезней, очагов стволовых вредителей.

19.7. Сроки и технологию проведения сплошных санитарных рубок увязывают с биологией основных видов вредителей и болезней, лесоводственной характеристикой насаждения, обеспеченностью его естественным возобновлением, с условием произрастания и функциональным назначением насаждений, а также требованиями сохранения редких и исчезающих видов, занесенных в Красную Книгу Кыргызской Республики.

19.8. При наличии очагов опасных вредителей и инфекционных болезней после рубки применяются дополнительные меры по их локализации.

19.9. В смежных, подвергающихся сплошным санитарным рубкам насаждениях осуществляется лесопатологический мониторинг за их санитарным и лесопатологическим состоянием и, при необходимости, там производится

выборка больных и свежезаселенных стволовыми вредителями и болезнями деревьев, а также очистка от захламленности, согласно «Санитарным правилам в лесах Кыргызской Республики».

19.10. Разрешение на сплошные санитарные рубки выдает республиканский государственный орган управления лесным хозяйством Кыргызской Республики.

19.11. Насаждения, намечаемые в сплошную санитарную рубку, должны быть предварительно обследованы специальной комиссией, назначаемой приказом руководителя лесных учреждений и природных парков. В состав комиссии включаются: главный лесничий лесхоза, лесничий, инженер по охране и защите леса, специалист территориальных органов охраны окружающей среды, а при необходимости и другие специалисты.

19.12. Комиссия определяет на месте целесообразность назначения сплошной санитарной рубки и проверяет материалы текущего (детального) лесопатологического обследования или участвует в его проведении. Участки леса, намеченные лесоустройством под сплошные санитарные рубки, не требуют обязательной проверки и заключения комиссии.

19.13. При обследовании поврежденных или расстроенных насаждений, подлежащих сплошной санитарной рубке, для характеристики их состояния на каждом участке (при проверке качества текущего лесопатологического обследования) закладывают пробные площади, на которых производят пересчет деревьев по категориям состояния. Общая площадь проб должна составлять при величине обследуемого участка до 100 га не менее 2% от всей площади, свыше 100 га – не менее 0,5%.

19.14. При обследовании насаждений, подлежащих сплошной санитарной рубке, используются маршрутные (ленточные) круговые и другие пробные площади, принятые при лесопатологическом обследовании и лесоустройстве.

19.15. Для получения разрешения на сплошные санитарные рубки лесные учреждения и природные парки обязаны предоставить в республиканский государственный орган управления лесным хозяйством следующие документы:

- акт проверки или обследования комиссией намечаемых к сплошной санитарной рубке насаждений составляется в произвольной форме;
- сводную ведомость насаждений, требующих сплошной санитарной рубки (приложение № 11);
- выкопировку из планшетов на участке, намечаемом в сплошную санитарную рубку, с указанием выделов и их площади;
- научное заключение о целесообразности проведения сплошной санитарной рубки Института леса и ореховодства НАН КР.

Помимо указанных документов представляется согласование территориальных органов охраны окружающей среды.

19.16. В акте проверки или обследования комиссией намеченных в сплошную санитарную рубку насаждений должны быть указаны: группа лесов,

категория защитности лесов, таксационная характеристика насаждений, причина их расстройств (пораженность древостоя болезнями, заселенность стволовыми вредителями и т.д.), обоснование необходимости сплошной санитарной рубки, ее сроки и технология, рекомендуемые меры по обеспечению последующего лесовосстановления и мероприятия, необходимые для предупреждения поражения или повреждения смежных насаждений. Акт должен быть подписан всеми членами комиссии, а материалы, прилагаемые к нему – руководителем лесных учреждений и природным парком.

19.17. Республиканский государственный орган управления лесным хозяйством, выдающий разрешение на сплошные санитарные рубки, обязан контролировать правильность и обоснованность их назначения.

20. Рубки, связанные с реконструкцией малоценных лесных насаждений, а также насаждений, теряющих защитные, водоохранные и другие функции

20.1. Рубки, связанные с реконструкцией малоценных лесных насаждений, а также насаждений, теряющих защитные, водоохранные и другие функции, направлены на повышение эффективности использования покрытых лесом земель и представляют собой замену растущего на нем древостоя новым поколением более продуктивного и более соответствующего к условиям роста данного участка насаждения.

20.2. Площади лесов, нуждающихся в проведении указанных рубок, определяются в период очередного лесоустройства. Под реконструкцию назначаются насаждения временных типов леса, а также древостои, расстроенные по разным причинам, распадающиеся, не имеющие большого хозяйственного значения и полностью выполнившие свои защитные функции.

20.3. При реконструкции малоценных насаждений используется метод посадки сплошных лесных культур с корчевкой пней или без корчевки и частичных лесных культур с полосной обработкой почвы.

21. Прочие рубки

21.1. *Прочие рубки* – проводятся в научных целях, при проведении лесоустроительных работ, при расчистке лесных площадей в связи со строительством и при ремонтных работах гидроузлов, трубопроводов, дорог, линий электропередач, при прокладке просек, устройстве противопожарных разрывов, разработке полезных ископаемых (недропользовании), проведении геологоразведочных работ, а также при строительстве для нужд лесного хозяйства. В них допускаются выборочные и сплошные рубки.

21.2. Насаждения, намечаемые в прочие рубки, должны быть предварительно обследованы специальной комиссией, созданной приказом руководителя лесных учреждений и природных парков. В состав комиссии включаются:

главный лесничий лесных учреждений и природных парков, лесничий, инженер лесного хозяйства и лесных культур, специалист территориальных органов охраны окружающей среды, а при необходимости и другие специалисты соответствующих служб.

21.3. Комиссия определяет на месте целесообразность назначения прочих рубок.

22. Очистка мест рубок

22.1. Очистка мест рубок от порубочных остатков производится с целью их использования, а также предупреждения и устранения опасности возникновения лесных пожаров, распространения болезней и размножения вредных для леса насекомых.

22.2. При всех способах рубок очистка лесосек от порубочных остатков (сучья, ветки и вершины) производится лесозаготовителями одновременно с рубкой леса с обязательным обеспечением сохранности подроста и деревьев, не подлежащих рубке.

22.3. Способы очистки мест рубок устанавливаются лесхозом с учетом технологии лесозаготовительных и лесовосстановительных работ и указываются в «особых условиях» лесорубочного билета.

22.4. Очистка мест рубок производится следующими способами: сбором порубочных остатков в кучи для последующего использования на топливо или для переработки; сбором порубочных остатков в мелкие кучи с оставлением их на месте для перегнивания; разбрасыванием измельченных порубочных остатков (длиной не более 1 м) по пройденной рубкой площади, когда это будет способствовать улучшению лесовозобновления; сбором и укладкой порубочных остатков наволока с последующим уплотнением тракторами в процессе трелевки для предупреждения возникновения эрозионных процессов.

22.5. На склонах более 20°, а также на каменистых почвах и склонах южных экспозиций, независимо от крутизны склонов, порубочные остатки измельчаются на части длиной 0,5-1,0 м и равномерно разбрасываются по лесосеке или укладываются в невысокие (0,5-0,6 м) валы через 8-10 м поперек склона.

22.6. Очистка лесосек с последующим естественным возобновлением должна производиться способами, обеспечивающими улучшение условий для появления и роста самосева хозяйственно-ценных пород.

22.7. Лесосеки, предназначенные под искусственное лесовосстановление, должны очищаться от порубочных остатков и неликвидной валежной древесины способами, обеспечивающими возможность последующего проведения механизированных лесокультурных работ.

22.8. Весной после таяния снега производится доочистка мест зимних рубок способами, указанными в лесорубочном билете. При неудовлетворительной очистке лесосек или доочистке зимних мест рубок, взыскания с лесозаготовителей неустоек и наложения на должностных лиц установленных штрафов, не освобождает их от обязанности провести полную очистку мест рубок.

22.9. Оставленная на лесосеках на лето деловая древесина в целях предохранения ее от заселения вредными насекомыми должна быть окорена или защищена другими методами.

22.10. Лесозаготовители обязаны, наряду с мероприятиями, установленными настоящими Правилами, строго соблюдать требования Правил пожарной безопасности и Санитарных правил в лесах Кыргызской Республики.

22.11. Очистку площадей, пройденных рубками ухода, проводят следующими способами:

- сбором порубочных остатков в кучи для последующего использования на топливо или переработки;
- сбором в кучи с оставлением на месте для перегнивания;
- разбрасыванием измельченных порубочных остатков на площади рубки;
- сбором и укладкой порубочных остатков на трелевочные волокна в целях укрепления их от разрушений и размыва;
- на крутых склонах с признаками эрозии порубочные остатки укладываются в плотные валы шириной до 1 м поперек склона через 7-10 м.

22.12. Способы очистки мест рубок устанавливаются лесничим в зависимости от условий местопрорастания и указываются в лесорубочном билете.

23. Очистка леса от захламлиенности

23.1. Очистка леса от захламлиенности проводится, как правило, одновременно с другими лесохозяйственными мероприятиями (рубками ухода, выборочными и сплошными санитарными и прочими рубками).

23.2. Как самостоятельное мероприятие очистки леса от захламлиенности планируют и проводят в местах группового вывала леса (буреломные, ветровальные, снеголомные и снеговальные деревья) с учетом экономической целесообразности. В первую очередь разрабатывают участки свежей захламлиенности, где имеется опасность возникновения очагов стволовых вредителей. Сроки ее проведения назначаются с учетом требований Правил пожарной безопасности в лесах Кыргызской Республики, утвержденных Постановлением Правительства Кыргызской Республики и указываются в лесорубочном билете.

23.3. В насаждениях участок очистки леса от захламлиенности определяется обследованием лесных участков, при этом составляется произвольный акт обследования комиссии, созданной приказом лесных учреждений и природных парков.

23.4. Сроки разработки захламлиенности, особенно в случае ее массового характера, увязывают со сроками ее образования, с биологией основных видов стволовых вредителей, заселяющих пострадавшие от стихийного бедствия деревья.

23.5. В лесах Кыргызской Республики при пользовании лесом различают два вида очистки – *плановая и внелесосечная*.

При *плановой очистке* получаемая продукция – древесина – приходится и отпускается по ценам, сложившимся в лесных учреждениях и природных парках на готовую лесопroduкцию.

Отвод ветровальных и снеголомных деревьев осуществляется нумерацией и клеймением деревьев, после чего делается материально-денежная оценка лесосеки Правил.

Внелесосечная – это отпуск дровяной древесины старого валежа, ветровала, сучьев и хвороста, отпускаемого населению по ордерам на мелкий отпуск древесины. Объем древесины внелесосечной очистки леса определяется обследованием лесных участков, при этом составляется произвольный акт комиссии, созданной приказом лесных учреждений и природных парков. Внелесосечная очистка (по ордерам на мелкий отпуск древесины) проводится в бесснежный период года. При внелесосечной очистке (старый ветровал, валежник) деревья не нумеруются и не клеймятся.

23.6. В границах ООПТ очистка леса от захламленности проводится по согласованию с территориальными органами охраны окружающей среды.

23.7. Очистка от захламленности не проводится в насаждениях, где сохранение процессов естественного отпада и разложения древесины способствует или является необходимым для возобновления и выполнения целевых функций лесов (в местах обитания редких видов растений и животных, в истоках рек, в лесных заказниках, заповедных зонах ГПП и др.), если это не создает угрозы возникновения очагов вредителей или болезней, не противоречит Правилам пожарной безопасности в лесах Кыргызской Республики.

24. Контроль за соблюдением правил отвода лесосек и рубок

24.1. Контроль качества работ по отводу лесосек производится как в процессе их выполнения, так и после окончания. В результате контроля устанавливаются:

- соответствие отведенного лесосечного фонда расчетной лесосеке и установленным объемам отпуска древесины по видам рубок и очистки леса от захламленности;
- соблюдение установленных возрастов рубок, правил рубок и Правил по рубкам;
- правильность выбора лесосеки (делянки);
- наличие акта проверки данных лесоустройства (при отводе лесосек с использованием материалов лесоустройства);
- качество натурных работ и технического оформления материалов отвода;
- правильность подбора и применения нормативно-справочных материалов (сортиментных и товарных таблиц, таблиц видовых высот и др.).

24.2. Проверка работ по отводу лесосек производится лесными учреждениями и природными парками в присутствии представителя лесничества не менее чем на 5% лесосек по количеству и 3% по площади по каждому лесничеству.

24.3. Вышестоящие государственные органы управления лесным хозяйством осуществляют периодический контроль. По результатам проверки составляется акт.

24.4. Работа признается неудовлетворительной в следующих случаях:

- при отводе лесосек с нарушением установленных возрастов рубок или правил рубок;
- при неправильном определении средних высот и диаметров (с ошибкой 7% и более);
- при неудовлетворительном оформлении отведенных лесосек в натуре (неясность границ, отсутствие столбов или надписей на них и др.);
- при расхождении запасов выбираемой древесины более чем на 5% от определенного ведомостью лесохозяйственного мероприятия;
- при неправильном отборе деревьев в рубку (неправильно назначенных и неправильно оставленных) более чем в 5% случаев к общему числу подлежащих рубке деревьев;
- несоблюдении при отводах технологических схем, карт освоения лесосек (несоблюдение ширины волоков и др.).

24.5. При обнаружении арифметических ошибок в материально-денежной оценке, неправильном установлении разряда высот в материалы отвода вносятся необходимые исправления.

24.6. В зависимости от результатов проверки лесхозом принимаются необходимые меры: вносятся исправления в материалы по отводу и таксации лесосек или работа выполняется заново.

24.7. В лесничестве проверяется техническая документация: план отвода лесосек, проект рубок ухода, акт отвода лесосек, технологическая карта, ведомости перечета деревьев, ведомости материально-денежной оценки, материалов пробных площадей, карты-схемы, оформление чертежей, план проведения санитарно-оздоровительных мероприятий, сводная ведомость лесорубочных билетов, ведение книги рубок ухода, актов освидетельствования мест рубок и отметки в лесоустроительных материалах.

24.8. Контроль за выполнением работ по рубкам выполняется в соответствии с требованиями настоящего Правила.

24.9. Освидетельствование мест рубок проводится в лесхозах ежегодно комиссией, назначаемой руководителям лесных учреждений и природных парков. Контролю подлежит весь объем выполненных работ в лесосеках.

24.10. Незаконно срубленная, бесхозная и не вывезенная древесина из лесосеки по вине лесозаготовителей в установленный срок поступает в распоряжение лесных учреждений и природных парков и вывозится с лесосеки в течение одного месяца.

24.11. Контроль за качеством выполненных работ по рубкам проводится соответствующими уполномоченными органами. При осуществлении контроля случайной выборки должно быть охвачено не менее 5% площадей рубок улучшения и не менее 3% площадей рубок. По результатам контроля дается оценка по качествам выполненных работ по рубкам.

24.12. В натуре подлежат проверке: правильность назначения в рубки, их отвода и оформления, отбора деревьев на выращивание и в рубку, их учета, выбора и соблюдения технологии рубок, установленных параметров технологической сети участка; учет вырубленных, уничтоженных при рубке и поврежденных деревьев из числа оставляемых на выращивание; сохранность подроста и других ярусов растительности; наличие и параметры отрицательных воздействий на почву и другие компоненты биогеоценозов, качество очистки мест рубок; наличие и состояние постоянных пробных площадей.

24.13. Правильность назначения насаждений в рубки ухода определяется по материалам лесоустройства и уточняется при обследовании их в натуре.

24.14. Правильность отбора деревьев, назначенных в рубку, контролируется в натуре проверочными перечетами на закладываемых пробных площадях или на площади всего участка.

24.15. Правильность вырубки деревьев определяется по наличию клейма и номера на пнях, отсутствию деревьев, явно подлежащих удалению из насаждения, а также соответствию таксационной характеристике древостоя, пройденного рубкой на всей площади участка, показателями пробных площадей или целей формирования насаждений.

24.16. Контроль за выполнением всеми лесозаготовителями требований настоящих Правил возлагается на директора и главного лесничего лесных учреждений и природных парков.

25. Ответственность за соблюдением правил

25.1. Ответственность за назначения насаждения под рубки возлагается на лесоустроительную службу.

25.2. Ответственными за правильностью отвода и оформлением материала отвода лесосек по лесничествам несут лесничество, проводящие отвод лесосек под рубки, а в целом по лесным учреждениям и природным паркам ответственность возлагается на руководителя, главного лесничего и инженера по лесному хозяйству.

25.3. Ответственность за качество рубок в лесных учреждениях и природных парках возлагается на директора, главного лесничего, инженера по лесному хозяйству, лесничего, а в лесничествах на самостоятельном балансе – на лесничего и помощника лесничего.

25.4. Лесозаготовители за нарушение настоящих правил несут ответственность в соответствии законодательством Кыргызской Республики.

26. Документация по отводу лесосечного фонда

26.1. Составленные в соответствии с настоящими Правилами план отвода лесосек, проект рубок ухода, акт отвода лесосек, технологическая карта, произвольный акт обследования лесосек, ведомости перечета деревьев, ведомости материально-денежной оценки, карты-схемы, план проведения санитарно-оздоровительных мероприятий, сводная ведомость и другие материалы по отводу лесосек хранятся в лесных учреждениях и природных парках. Материалы заполняются в трех экземплярах, один из которых представляется в государственный орган управления лесным хозяйством для выписки наряда на отпуск леса.

27. Порядок выдачи наряда на отпуск леса

27.1. Республиканский орган управления лесным хозяйством выписывает наряд на отпуск леса на основании:

- материалов отвода лесосек, составленных согласно разделу документации по отводу лесосечного фонда (пункт 25 настоящих Правил);
- заключения областного территориального управления республиканского государственного органа управления лесного хозяйства на проведение рубки;
- заключения комиссии о целесообразности проведения рубки, созданной приказом государственного органа управления лесного хозяйства;
- заключения на проведение санитарной и научной рубки леса, выданного Институтом леса и ореховодства НАН КР.

27.2. Лесные учреждения и природные парки сводные материалы отвода годичной лесосеки по рубкам ухода за лесом и лесовосстановительных рубок направляют в республиканский государственный орган управления лесным хозяйством в год проведения отвода лесосеки к рубке до 1 ноября для проверки и выписки наряда на право проведения рубки леса, выборочно-санитарным, по сплошным санитарным рубкам и прочим рубкам – по фактической необходимости.

27.3. Республиканский государственный орган управления лесного хозяйства на правильно составленные материалы отвода лесосек, отвечающие требованиям Правил, выписывает наряд на отпуск леса до 31 декабря года отвода лесосеки. Срок действия наряда на отпуск леса – до 31 декабря каждого года проведения мероприятий по рубкам.

27.4. Лесные учреждения и природные парки после получения наряда на отпуск леса в течение трех рабочих дней выписывают лесопользователю лесорубочный билет на право рубки и ордер на мелкий отпуск древесины для очистки леса от захламленности согласно материалам отвода лесосек.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

План отвода лесосек на 20__ год
по _____ лесничеству

Группа лесов	Номер квартала	Номер выдела	Хозяйство	Способ рубки	Подлежит отводу			Наименование лесозаготовителя, для которого отводятся лесосеки
					площадь	запас		
						общий	в том числе ликвидный	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

План отвода составляется лесничим на основе материалов лесоустройства в соответствии с правилами рубок и другими нормативно-техническими документами по ведению лесного хозяйства, а также с планами рубок, и утверждается директором или главным лесничим лесхоза.

УТВЕРЖДАЮ**Главный лесничий** _____**ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА**

На проведение рубок ухода _____

в _____ лесничестве _____

Категории защитности _____ мастерском участке, кв. _____

1. Характеристика участка до рубки ухода и проектируемая после ухода

Выдел	Площадь	Состав древостоя	Средние		Кол-во деревьев по породам	Сомкнутость	Подрост: состав, возраст, высота, кол-во (тыс.шт./га)
			диаметр	высота			

1.1. Общая площадь _____ га

1.2. Главная порода _____

1.3. Второстепенные породы _____

1.4. Размещение деревьев по площади участка (равномерное, куртинное смешение пород; в лесных культурах ширина междурядий и т.д.) _____

1.5. Другие особенности участка, имеющие технологическое значение (рельеф, почвенно-грунтовые условия и др.) _____

2. Количество и размеры пробных площадей _____

2.1. При рубках ухода необходимые для проведения ухода данные в пределах квартала и с подразделением по видам рубок даются по отдельным участкам (выделам или группам выделов, одинаковых или сходных по их характеристикам и целям ухода)

2.2. Проектируемая характеристика участка после рубки в гр. 3-9 отделяется чертой

3. Характеристика деревьев по категориям и способ выделения их в насаждении (клеймение, отметки краской и т.д.) _____

 - 3.1. Оставляемые на выращивание:
 - 3.1.1. Лучшие _____

 - 3.1.2. Вспомогательные _____

 - 3.2. Нежелательные (деревья, подлежащие вырубке) _____

4. Время проведения рубок ухода _____
5. Интенсивность рубки ухода
 - в % от исходного запаса
 - объем вырубаемой массы по породам (на 1 га), в т.ч. при прокладке технологических коридоров _____
6. Количество и размеры погрузочных пунктов _____
7. Технология
 - 7.1. Название _____
 - 7.2. Подготовительные работы и сроки их выполнения (уборка особо опасных деревьев, подготовка погрузочных пунктов и зон безопасности)
 - 7.3. Состав и последовательность выполнения основных технологических операций (срезание – валка, обрезка сучьев, раскряжевка, трелевка, штабелевка, погрузка, очистка мест рубок) с указанием рабочих машин и механизмов
8. Технологическая схема проведения рубок ухода на участке

Условные обозначения:

Лесовозная дорога	Валка деревьев
Погрузочный пункт	Обрубка сучьев
Магистральный технологический коридор	Раскряжевка
Пасечный технологический коридор	Направление трелевки
Технологические визиры	Место бытового помещения
Пробные площади	и др.

9. Лесоводственные требования по сохранности почвы, выращиваемых деревьев, подроста и др. _____

10. Производственные показатели: средний объем хлыста; среднее расстояние трелевки; общие затраты за единицу продукции, в т.ч. заработная плата и др. _____

11. Оснащение бригады (рабочие машины, механизмы, транспортные средства, инструменты, приспособления для безопасной работы в соответствии с правилами ТБ) _____

Технологическую карту составил _____

(дата, должность, подпись, ф.и.о.)

Технологическую карту принял, с технологией, условиями работы и правилами техники безопасности ознакомился _____

(дата, должность, подпись, ф.и.о.)

С технологией и условиями работы и правилами техники безопасности рабочих комплексной бригады ознакомил

Мастер _____

«____» _____ 20__ г.

УТВЕРЖДАЮ

Главный лесничий _____

ПРОЕКТ РУБОК УХОДА¹

Вид рубок ухода _____

Лесхоз, лесничество, квартал _____

Выдел, площадь _____

Группа лесов и категория защитности _____

Тип (группа типов) леса и тип лесорастительных условий _____

1. Потребность насаждения в проведении рубки ухода (в первую, вторую, третью, четвертую очередь – наличие других насаждений, требующих ухода в первую, вторую или третью очередь) _____
2. Проектируемое количество и размеры пробных площадей в молодняках и постоянных пробных площадей _____
3. Характеристика насаждения: исходная (до рубки) – проектируемая (после рубки) _____

Выдел ²	Площадь ²	Состав древостоя ³		Диаметр по породам		Высота по породам		Кол-во деревьев по породам, тыс.шт./га		Сомкнутость по породам		Подрост: состав, возраст, высота, кол-во (тыс. шт/га)	
		исх.	проект	исх.	проект	исх.	проект	исх.	проект	исх.	проект	исх.	проект
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

¹ При поквартальных рубках ухода данные по проекту в пределах квартала приводятся с подразделением по видам рубок и отдельным участкам (выделам или группам выделов, одинаковых или сходных по их характеристикам и целям ухода).

² Гр.1 и 2 таблицы заполняются, если участок включает несколько выделов (и при поквартальной рубке)

³ В гр.4, кроме формулы состава, указывается допустимая (проектируемая) примесь деревьев второстепенных пород (в чистых – нежелательных той же породы) – их сумма проекции крон в % на 1 га площади участка или количество деревьев для молодняков (в условиях, когда нельзя удалять все такие деревья).

4. Характеристика деревьев по классам хозяйственно-биологической классификации с учетом выделения главных и второстепенных пород (для молодняков обязательно даются параметры перспективных – лучших и нежелательных деревьев по высоте)
 - лучшие _____
 - вспомогательные _____
 - нежелательные (подлежащие вырубке) _____
 5. Планируемое время проведения рубки ухода (месяцы, год) _____
 6. Интенсивность рубки ухода
 - 6.1. в % от исходного запаса (полноты или количества деревьев) _____
 - 6.1. объем вырубаемой массы по породам (на 1 га), в т.ч. при прокладке технологических коридоров _____
 7. Проектируемая технология ухода
 - название (с указанием вида трелюемой транспортируемой древесины) _____
 8. Планируемые затраты на проведение рубок ухода (на 1 га площади участка) _____
 9. Сортиментный состав вырубаемой части древостоя (по предварительной оценке) _____
 10. Ожидаемый доход от реализации заготовленной древесины _____
 11. Прибыль на 1 га участка леса, пройденного уходом _____
- Проект составил лесничий _____

АКТ ОТВОДА ЛЕСОСЕК

Лесхоз _____ лесничества _____

20 ____ г. « ____ » _____ дня, мною лесничим

В присутствии лесника _____

Сего числа произведен отвод лесосек на 20 ____ год под _____
_____ по _____ хозяйству

Назначенный в рубку под _____

В урочище _____ кв. № _____ выд. _____

На площади _____ га.

При отводе установлено установлено, что насаждение имеет состав _____

_____ состояние _____ лет, сомкнутость _____, запас _____
_____ м³ на 1 га, запас на всю площадь _____ м³

В целях определения выхода сортиментов на данной лесосеке заложена пробная площадь _____ га, где путем вырубki отмечены в рубку деревьев заготовлено:

сортимент	количество		по корневой таксе		примечание
	скл, м ³	пл, м ³	м ³	всего	
деловая					
дрова					
хворост					
хвоя, сучья					

Итого: _____

В переводе на всю площадь _____

деловая					
дрова					
хворост					
хвоя, сучья					

Итого: _____

Подписи: _____

Коэффициенты перевода древесины из складочных в плотные меры

Деловые лесоматериалы длиной более 2 м, дровяное долготье длиной более 3 м обязательно подлежит поштучному обмеру и учету в плотной мере.

По толщине дрова подразделяются на тонкие — диаметром 3-10 см, средние – 11-15 см, толстые – более 15 см.

Дрова толщиной 3-14 см заготавливают в круглом виде, толщиной 15-25 см раскалывают желательнo на две части, а толщиной 26-40 см – на четыре части. Поленья толще 40 см раскалывают так, чтобы наибольшая длина раскола по торцу не превышала 20 см.

Установлена следующая длина поленьев (в м): 0,25; 0,33; 0,5; 1,0. Дрова укладываются в поленицы высотой (в м) 1,0; 1,5; 2,0.

Для перевода складочных мер дров в плотные пользуются следующими
Переводными коэффициентами:

	Дрова		
	тонкие	средние	толстые
Хвойные (ель, пихта)	Колотые	0,79-0,69	0,80-0,72
Арча	Круглые 0,80-0,66	0,84-0,71	0,85-0,76
Лиственные (орех грецкий, береза, тополь, фисташки и др.)	Колотые круглые 0,67-0,62	0,77-0,68	0,82-0,75

Примечание: первая цифра дается для дров с длиной поленьев 0,35 м; вторая цифра дается для дров с длиной поленьев 2,0 м.

Для дров с длиной поленьев 0,5 и 1,0 м находят коэффициент путем интерполяции.

Сортимент	Превосходный коэффициент для пересчета	
Хворост неочищенный толщиной в комле до 4 см при длине ствола:		
4-6 метров	0,2	5,0
2-4 метра	0,12	8,5
Хмыз (сучья, ветви, голые) и мелкий неочищенный хворост длиной до 2 метров	0,1	10,0

Управление _____
Область (край, республика) _____
Лесхоз _____
Лесничество _____

КНИГА РУБОК УХОДА

Номера кварталов	Номера выделов	Площадь, пройденная уходом, га	Состав насаждения	Класс бонитета	Сомкнутость	Общий запас, м³		Вырублено со всей площади участка, м³					Качественная оценка работ
						На 1 га	На всей площади участка	Общий запас	На всей площади участка	В том числе:			
										Деловой	Дрова	Ликвидного хвороста и сучьев	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Примечание: 1. Для каждого вида рубок ухода в книге отводят самостоятельный раздел, в котором записи ведут по годам.
2. Данные о составе, сомкнутости и запасе насаждений (графы 4, 7, 8, 9) приводятся: в числителе – до рубок ухода, в знаменателе – после рубок. Данные об общем запасе и ликвидной древесине (графы 10, 11) приводятся: в числителе – запас вырубленной древесины на всей площади, в знаменателе – на волокнах.

Перечетные ведомости пробных площадей

1. Древостой перед рубкой ухода

Степени толщины, см	Число деревьев по породам и категориям хозяйственно-биологической классификации								
	ель				орех				
	Лш	Всп	Нж	Сх	Лш	Всп	Нж	Сх	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	и. т.д.
4									
8									
12									
Всего									

2. Вырублено деревьев (по пням)

Степени толщины, см	Число вырубленных деревьев, в т.ч. поврежденных до степени прекращения роста, по породам				
	ель		орех		
	Подлежащих вырубке	Подлежащих оставлению на выращивание	Подлежащих вырубке	Подлежащих оставлению на выращивание	
1	2	3	4	5	и т.д.
4					
8					
12					
Всего					

3. Древостой после рубки

Степени толщины, см	Число оставленных деревьев по породам						
	ель			орех			
	Лщ	Всп	Из всех оставшихся повреждено	Лщ	Всп	Из всех оставшихся повреждено	
1	2	3	4	5	6	7	и т.д.
4							
8							
12							
Всего							

Перечетная ведомость

Лесхоз _____

Лесничество _____

№ квартала _____ выдел _____

Площадь _____ порода _____

Вид рубки _____

Ступени толщины	Номера деревьев по сортаментам			Количество деревьев		
	деловая	полуделовая	дрова	деловая	дрова	итого
1	2	3	4	5	6	7
Итого						

«____» _____ 20__ г.

Ведомость составил _____

ВЕДОМОСТЬ

Материально-денежная оценка лесосеки

Лесхоз _____

Лесничество _____

Обход (урочище) _____

№ квартала _____ выдел _____

Площадь _____ порода _____

Разряд высот _____

Зона _____ группа лесов _____

Категория защитности _____

Вид пользования _____

Диаметр на высоте груди, см	Количество деревьев, шт.			Деловая древесина, м ³					Дровя- ная дре- весина	Итого 9+10	Отхо- ды	Всего 8+11	Приме- чание
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Итого													

« ____ » _____ 20 ____ г.

Оценку произвел _____

Приложение 10

УТВЕРЖДАЮ
Руководитель государственного
органа лесного хозяйства

«___» _____ 20__ г.

ПЛАН ПРОВЕДЕНИЯ САНИТАРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

в _____ на 20 ____ г.

Лесничество	Номер квартала	Выдел	Площадь выдела, га	Причина назначения	Краткая таксационная характеристика			
					Состав	Бонитет	Средняя высота, м	Средний диаметр, см
1	2	3	4	5	6	7	8	9

продолжение

Запас древостоя, м ³			Категория защитности	Планируемое санитарно-оздоровительное мероприятие	Запас древесины, подлежащий уборке, м ³			Наличие растений и животных, занесенных в Красную книгу	Планируемые мероприятия по охране природы и восстановлению
На 1 га	всего	В т.ч. ликвидной			На 1 га	всего	В т.ч. ликвидной		
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

Директор лесхоза

Инженер л/х

Шкала категорий состояния деревьев

Категория деревьев	Признаки состояния деревьев по породам	
	Хвойные	Лиственные
I – без признаков ослабления	Крона густая, хвоя (листва) зеленая, блестящая, прирост текущего года нормального размера для данной породы, возраста, зоны и условий местопроизрастания. Стволы и корневые лапы не имеют внешних признаков поражения.	
II – ослабленные	Крона ажурная: хвоя зеленая, светло-зеленая или обожженная не более, чем на 1/3; прирост уменьшен не более, чем наполовину; усыхание отдельных корневых лап, местное повреждение ствола.	Крона ажурная: листва рано опадает, прирост уменьшен до 1/2, усыхание отдельных ветвей: местные повреждения ствола и корневых лап; единичные водяные побеги.
III – сильно ослабленные	Крона сильно ажурная; хвоя бледно-зеленая или матовая, либо обожженная более 1/3; усыхание до 2/3 кроны; повреждение корневых лап или ствола, окольцовывающие их до 2/3 попытки населения стволовых вредителей; плодовые тела и иные признаки деятельности дереворазрушающих грибов на стволе и корневых лапах.	Крона сильно ажурная: листва очень мелкая, светлая, рано желтеет и опадает; прирост очень слабый или отсутствует; усыхает до 2/3 кроны; повреждение ствола и корневых лап 2/3 их окружности; сокоотечение на стволах и скелетных ветвях, попытки поселения стволовых вредителей; множественные водные побеги, плодовые тела или иные признаки деятельности дереворазрушающих грибов на стволе.
IV – усыхающие	Крона сильно ажурная, хвоя желтоватая или желто-зеленая, осыпается: прирост очень слабый или отсутствует; усыхание более 2/3 ветвей: повреждения ствола и корневых лап более 2/3 окружности, имеются признаки заселения стволовыми вредителями.	Усохло или усыхает более 2/3 кроны: повреждение более 2/3 окружности ствола и корневых лап; признаки заселения стволовыми вредителями, усыхающие водяные побеги.
V – свежий сухостой (текущего года)	Хвоя серая, желтая или красно-бурая частично осыпалась, частичное опадение коры, заселено или отработано стволовыми вредителями.	Усохло или усыхает более 2/3 кроны; повреждение более 2/3 окружности ствола и корневых лап; признаки заселения стволовыми вредителями, усыхающие водяные побеги.
VI – старый сухостой (прошлых лет)	Живая хвоя (листва) отсутствует; коры и мелкие веточки осыпалась частично или полностью: летние отверстия стволовых вредителей.	

**Сводная ведомость насаждений, требующих
сплошных санитарных рубок**

По _____ лесхозу _____

Наименование лесничества	№ квартала	№ выдела	Площадь, га					
				Состав	Сомкнутость	Бонитет	Средняя высота, см	Средний диаметр см
1	2	3	4	5	6	7	8	9

продолжение

Запас древостоя, м ³				Обеспечение возобновления	Причина ослабления древостоя
На 1 га	Всего	В т.ч. ликвидной	Тип леса		
10	11	12	13	14	15

Директор лесхоза _____

Инженер л/х _____

Акт проверки точности таксации выделов при лесоустройстве

Лесхоз _____ Лесничество _____

Дата проверки _____ Проверка произведена _____ (кем)

Квартал № _____ Число лет после лесоустройства _____

Происшедшие после лесоустройства изменения _____

Таксационная характеристика по породам																
По-ка-за-те-ли	Но-мер вы-де-ла	Со-став	Воз-раст пре-обла-даю-щей поро-ды, лет	Главная порода							Второстепенные породы					
				сред-няя вы-со-та, м	сред-ний диа-метр, см	видо-вая вы-со-та	сумма пло-щадей сече-ний, м³ (полно-та)	за-пас на 1 га, м³	выход деловой древе-сины, %	класс то-вар-но-сти	сред-няя вы-со-та, м	сред-ний диа-метр, см	видо-вая вы-со-та	сумма пло-щадей сече-ний, м³ (пол-нога)	за-пас на 1 га, м³	выход деловой древе-сины, %
Данные Лесоустройства																
Данные контроля																
Расхождение																

Примечание. Таксационная характеристика дается для пород с долей их участия в составе более 2 единиц, для пород с меньшей долей участия дается лишь оценка их запаса.

Акт предварительной передачи лесосечного фонда на 20__ г.

Лесхоз _____ лесничества _____ область _____

(наименование лесозаготовителя)

Номер квартала	Номер делянки	Площадь, га	Лесничества	Способ рубки	Запас				Обсеменители		Подрост		
					деловой	дровяной	ликвидация из кроны	итого	число и площадь куртин, га	число групповых или единичных семенников, шт.	площадь, га	преобладающая порода	количество на 1 га, тыс.шт.

Передал _____
(должность, подпись)

Принял _____
(должность, подпись)

« ____ » _____ 20__ г.

Сводная ведомость

По _____ лесхозу _____ область

Наименование лесничества и вид рубки	№ квартала	№ выдела	Площадь, га	Порода и состав	Деловой м ³	Дрова м ³	Итого ликвид.	Неликвидный	Всего
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Директор лесхоза

Инженер л/х

**Кыргыз Республикасынын мамлекеттик токой фондусунун жана
жаратылыш парктарынын токойлорунда кыюу боюнча эреже**

**Правила рубок в лесах государственного лесного фонда и
природных парков Кыргызской Республики**

Офсетная бумага. Печать офсетная.
Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии ОсОО «KIRLAND»
Кыргызская Республика, г. Бишкек, мкр. Аламедин-1, 75
Тел.: 63 01 10, 63 18 40
E-mail: manager@kirland.kg

